

शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८)

भिमद नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
गण्डकी प्रदेश, तनहुँ, भिमद
(२०७९)

प्रकाशक

भिमाद नगरपालिका तनहुँ

गण्डकी प्रदेश, नेपाल

फोन नं.

वेभसाइट :

संरक्षक : श्री दधिराज सुवेदी नगर प्रमुख
सल्लाहकार : श्री शारदा खनाल नगर उपप्रमुख
श्री टेकनाथ दहाल प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
निर्माण कार्यदल : संयोजक श्री पदमराज आचार्य उपसचिव
सदस्य श्री बुद्धिमान श्रेष्ठ (शिक्षा संयोजक)
सदस्य श्री प्रेमबहादुर थापा
सदस्य श्री रामजी सिग्देल
आमन्त्रित सदस्य श्री टेकावती ढकाल (शाखा अधिकृत)
आमन्त्रित सदस्य श्री सुरज लम्साल
सदस्य सचिव श्री केशवराज वाग्ले स्रोतव्यक्ति

©प्रतिलिपि अधिकार : भिमाद महानगरपालिका

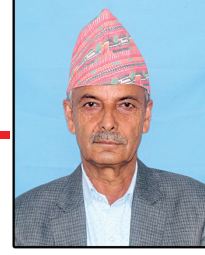
प्रकाशन वर्ष : २०७९

मुद्रण :

भिमाद नगरपालिका नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

भिमाद, तनहुँ
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

मन्तव्य

नेपालको संविधानले नागरिकले शिक्षा प्राप्त गर्ने कार्यलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । गुणस्तरीय शिक्षा पाउनु प्रत्येक नागरिकको आधारभूत अधिकार हो भने सोको प्रत्याभूति गराउनु सरकारको दायित्व हो । समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माणका लागि शिक्षालाई समयसापेक्ष, बैज्ञानिक, व्यवसायिक, सीपमूलक एवम् रोजगारमूलक बनाउनु आवश्यक छ । मुलुकले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा व्यक्त गरेका प्रतिबद्धताहरु, दिगो विकासको लक्ष्य, संविधानमा उल्लेखित शिक्षासम्बन्धी व्यवस्था र स्थानीय तहको अधिकारक्षेत्र, पन्ध्रौं आवधिक योजना, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२-२०३१), गण्डकी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना, भिमाद नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना, नगरसभाबाट पारित शैक्षिक नीति तथा प्रतिबद्धताले मार्गदर्शन गरेका विषयहरुमा केन्द्रित रही शिक्षा क्षेत्रको योजनाबद्ध विकास गर्न नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८) तयार गरिएको छ ।

शिक्षा ज्ञानमुखी मात्र नभएर सीप सिकाउने र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्षम हुनुपर्दछ । शिक्षालाई सिपमूलक बनाउन सकिँएमा श्रमवजारमा सहजै काम पाउने, रोजगारी सृजना भई आयआर्जनको बढोत्तरी हुने र फलस्वरूप समृद्ध एवम् समुन्नत समाजको ढोका खुल्न सक्ने भएकाले शिक्षाको समन्यायिक विकासमा सबै पक्षबाट यथोचित प्रयास गरी सार्वजनिक शिक्षाको सवलीकरण हुनु आवश्यक छ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गर्दै भिमाद नगर क्षेत्रका परम्परागत, मौलिक ज्ञान, सीप, संस्कृति र सभ्यताको संरक्षण, सम्वद्धन र हस्तान्तरण गर्दै शिक्षित, सुसंस्कृत र समृद्ध नगरपालिका बनाउने पवित्र उद्देश्यका साथ "भिमाद नगरको इच्छा : व्यावहारिक, प्रविधिमैत्री एवम् गुणस्तरीय शिक्षा" भन्ने सोच यस योजनाले लिई सोही अनुसारका उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रमहरु तय गरिएको छ ।

यस योजनामा प्रारम्भिक बालशिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् सिप विकास तालिम, शिक्षक व्यवस्थापन, शैक्षिक व्यवस्थापन र सुशासन जस्ता शिक्षाका विभिन्न क्षेत्रहरुमा विद्यमान चुनौतीहरुको विश्लेषण गरी सोको सामना गर्न उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रमहरु तय गरिएको छ । यस योजनाले तय गरेका लक्ष्यहरु पूरा गर्नका लागि संघीय सरकार, गण्डकी प्रदेश सरकार, विद्यालय, समुदाय, विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरु एवम् नागरिक समाजलगायतबाट समन्वयात्मक र अग्रणी भूमिका निभाउनु पर्नेछ । योजनाले लिएका मार्गचित्रका आधारमा विद्यालयले विद्यालय सुधार योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । अतः विद्यालय शिक्षाको सवलीकरण र रूपान्तरण गरी नगरपालिकालाई उत्कृष्ट शैक्षिक हब बनाउने कार्यमा सबैको सक्रिय सहयोगको अपेक्षा गरेको छु ।

अन्तमा यस योजना तर्जुमा प्रक्रियामा संलग्न शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा, योजना कार्यदलका सदस्यहरुलगायत महत्वपूर्ण सुझाव प्रदान गर्नुहुने जनप्रतिनिधि मित्रहरु, प्रधानाध्यापकलगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरुलाई हार्दिक धन्यवाद दिँदै यस योजनाको सफल कार्यान्वयन गर्न सबैको सक्रियता र जिम्मेवारी रहने विश्वास लिएको छु ।

दधिराज सुवेदी
नगर प्रमुख

भिमाद नगरपालिका नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

भिमाद, तनहुँ
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

मन्तव्य

शिक्षालाई सर्वस्वीकार्य, प्रतिस्पर्धात्मक, गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य बनाई रोजगारमुखी जनशक्तिको विकास गरी राष्ट्रिय विकासका हरेक क्षेत्रमा योगदान दिन सक्ने बनाउनु आजको अपरिहार्यता हो। राष्ट्रियस्तरको शैक्षिक सूचकांकसँग तुलना गर्दा भिमाद नगरपालिकाको स्थिति औषतस्तरमा रहेको यथार्थतालाई मनन गरी शिक्षामा आमूल परिवर्तन नल्याएसम्म यस क्षेत्रले अपेक्षित गति लिन सक्ने देखिदैन। राज्य, समाज र परिवारले समेत शिक्षाको क्षेत्रमा ठूलो लगानी गर्दै आएको भएतापनि लगानीको अनुपातमा सावर्जनिक शिक्षाको उपलब्धि सन्तोषजनक रहेको देखिदैन। यसै परिप्रेक्ष्यमा गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरी संवैधानिक व्यवस्थाको सार्थक कार्यान्वयन गराउने गरी विद्यालय शिक्षालाई बालमैत्री, प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक तथा जीवनोपयोगी बनाई परम्परागत शिक्षण पद्धतिमा आमूल परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता खड्किएको छ।

आधुनिक प्रविधिले गर्दा विश्व सानो घरमा परिणत भएको अवस्थामा हाम्रा विद्यालयबाट उत्पादित जनशक्तिले विश्वमा प्रतिस्पर्धा गरी अब्बल सावित हुने शिक्षा आजको आवश्यकता हो। यसमा हामी चुक्यौं भने हाम्रा विद्यालयहरू केवल शैक्षिक वेरोजगारहरू उत्पादन गर्ने संयन्त्र मात्र बन्न जानेछन्। स्थानीय सरकारको एकल अधिकारभित्र रहेको विद्यालय शिक्षालाई गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी बनाई सार्वजनिक शिक्षाको सवलीकरण गराउन अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी र नियामक निकाय सबैको उत्तिकै जिम्मेवारी देखिन्छ। स्थानीय विषयवस्तुहरू समेटिएको स्थानीय पाठ्यक्रम र सो अनुरूपको पाठ्यपुस्तक तयार गरी पठनपाठन गर्दा स्थानीयताको अनभिज्ञता हट्दै जाने देखिन्छ र क्रमशः समष्टिगत विषयहरू समेटेर शिक्षालाई विश्वव्यापिकताको यथार्थता अवलम्बन गर्न सक्ने बनाउन सकिन्छ। पढ्दै कमाउँदै गर्ने नीतिलाई सार्थक बनाउन व्यवसायिक शिक्षामा जोड दिई अब शिक्षालाई श्रमसंग जोडन ढिला गर्न हुदैन भन्ने मान्यता समेतलाई अवलम्बन गरी दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न नेपाल सरकारले गरेको प्रतिबद्धता र लक्ष्य पूरा गर्न तथा भिमाद नगरपालिकाको पहिलो आवधिक योजनाले लिएका सोच पूरा गराउन शिक्षा, युवा तथा खेलकूद विकास शाखाले विषयविज्ञ र शैक्षिक सरोकारवालाहरू समेतको लामो छलफल र अन्तरक्रिया पश्चात शिक्षा क्षेत्रलाई गुणस्तरीय, सर्वशुलभ, व्यावहारिक, पहुँचयोग्य र प्रविधिमैत्री बनाउने उद्देश्यका साथ दश वर्षको गन्तव्य र पाँच वर्षको विस्तृत कार्यक्रम सहितको भिमाद नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजना तयार गरी स्वीकृत गरेर कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। जसको सफल कार्यान्वयनबाट नगरको शिक्षा क्षेत्रमा आमूल परिवर्तन हुने अपेक्षा गरिएको छ।

अन्तमा यस योजना तयार गर्न आफ्नो महत्वपूर्ण समय उपलब्ध गराउनु हुने नगरप्रमुखज्यू, उपप्रमुखज्यू, शिक्षा क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउनु हुने व्यक्तित्वहरू, नगर शिक्षा समितिका पदाधिकारीहरू, शिक्षाविदहरू तथा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सल्लाह सुझाव दिनु हुने सबैमा हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु। यस योजना तयारीको शुरु अवस्थादेखि अन्तिम चरणसम्म अहोरात्र खटिनु हुने उपसचिव (शिक्षा) पदमराज आचार्य लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी साथीहरू र यस योजना पुस्तकलाई कार्यान्वयनको चरणमा ल्याउन सुझाव सहित स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने सम्पूर्ण कार्यपालिका सदस्यहरूलाई हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहान्छु र सदैव सहयोगको अपेक्षा गर्दछु।

टेकनाथ दहाल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

भिमाद नगरपालिका नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

भिमाद, तनहुँ
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाको तर्फबाट

शिक्षा देश विकास र सम्बृद्धिको मुल आधार हो । गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न पाउनु सबै वालवालिकाको जन्मसिद्ध अधिकार हो भने सबैलाई शिक्षा प्रदान गराउनु राज्यको मूल दायित्व हो । मानवअधिकारसम्बन्धी विध्वव्यापी घोषणापत्र, वालअधिकार महासन्धि, सबैका लागि शिक्षासम्बन्धी जोम्टिन र डकार सम्मेलन एवम् दिगो विकास लक्ष्य सन् २०३० लगायतका विभिन्न अन्तराष्ट्रिय स्तरमा भएका प्रतिबद्धताहरूमा हस्ताक्षर गरी नेपाल सरकारले सोअनुकुल नीति तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याइरहेको छ ।

राज्य सवल, सक्षम र सम्बृद्ध बनी समतामूलक समाजको निर्माणका लागि शिक्षाको विकास पूर्वसर्तको रूपमा रहेको हुन्छ । यही तथ्यलाई मनन गरी सार्वजनिक शिक्षाको सवलीकरणका राष्ट्रिय, प्रदेश तथा नगरपालिकास्तरबाट शिक्षा क्षेत्रलाई विशेष महत्व दिई सोही अनुसार नीति, कार्यक्रम तथा बजेटको व्यवस्थापन हुँदै आइरहेको छ । नेपालको संविधानको शिक्षासम्बन्धी मौलिक हकमा रहेको आधारभूत तह निशुल्क एवं अनिवार्य, माध्यमिक तह निःशुल्क गर्ने व्यवस्था, स्थानीय तहको शिक्षासम्बन्धी अधिकारक्षेत्र (आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले दिएका स्थानीय तहका शिक्षासम्बन्धी अधिकार कार्यान्वयन गर्नका लागि नगरपालिकाले शिक्षा ऐन २०७७ तथा शिक्षा नियमावली २०७८ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार सुधार, सबै विद्यालयमा बालविकास केन्द्रको पहुँचका लागि थप बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन, न्यून दरवन्दी भएका विद्यालयलाई लक्षित गरी शिक्षक दरवन्दी थप, बालमैत्री तथा प्रविधिमैत्री सिकाइ, शिक्षक र व्यवस्थापनको क्षमता विकास, खेलकूदको विकासजस्ता क्षेत्रमा नगरपालिकाले प्राथमिकताका साथ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको छ । नगरपालिकाको समग्र शिक्षा प्रणालीको दक्षता, प्रभावकारिता, जवाफदेहितामा योजनाबद्ध रूपमा सुधार गरी शिक्षालाई सर्वसुलभ, पहुँचयोग्य, गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, सिपमूलक एवम् रोजगारमुखी बनाउन टेवा पुऱ्याउने गरी भिमाद नगरपालिकाको यस शिक्षा क्षेत्र योजना तयार गरिएको छ ।

योजना निर्माणका लागि संघीय तहबाट प्राप्त मार्गदर्शन, नगरपालिकाले विभिन्न आवधिक वर्षका नीति तथा कार्यक्रम, जनप्रतिनिधिहरूबाट प्राप्त सुझावहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, प्रधानाध्यापक, शिक्षकलगायत शिक्षाक्षेत्रका सरोकारवालाहरूबाट सुझाव संकलन गरी यो योजनाको मस्यौदा तयार गरेको थियो । योजनाको मस्यौदा उपर सामाजिक विकास समिति एवम् शिक्षा समितिमा व्यापक छलफल नगर कार्यपालिकाको बैठकमा पेश भएको र कार्यपालिकाले सुझावसहित स्वीकृत गरेको हो । यसरी सहभागितामूलक ढंगबाट तयार गरिएको यस योजनाले भिमाद नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूलाई योजनाबद्ध रूपमा सम्बोधन गर्न सक्षम भई गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न सक्षम हुनेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

यो योजना तयार गर्न विशेष मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने भिमाद नगरपालिकाका नगर प्रमुख श्री दधिराज सुवेदी, संस्थापक नगर प्रमुख श्री मेखबहादुर थापा, नगर उपप्रमुख श्री शारदा खनाल र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री टेकनाथ दहालप्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी योजना निर्माणको महत्वपूर्ण सुझाव दिनुहुने शिक्षा संयोजक श्री पदमसेन ठकुरीलगायत कार्यपालिकाका सदस्यहरू, शिक्षा समितिका सदस्यहरू, मस्यौदा कार्यदलका सदस्यहरू, वि.व्य.स, शि.अ.सं.का अध्यक्षहरू, प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षा शाखाका सहकर्मी साथीहरूलगायत सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो योजनालाई समयानुकुल सुधार गरी थप प्रभावकारी, उपयोगी र व्यवहारिक तुल्याई सार्थक कार्यान्वयनमा सहयोगका लागि सबै पक्षहरूबाट रचनात्मक सुझाव, हौसला र सहयोगको अपेक्षा गर्दछु ।

पदमराज आचार्य

उपसचिव

शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखा

कार्यकारी सारांश

शिक्षा क्षेत्र योजनाको कार्यकारी सारांशमा योजना निर्माणको सन्दर्भ, सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, मुख्य मुख्य रणनीतिहरू, अपेक्षित नतिजा र योजना कार्यान्वयनका लागि बजेटको अनुमान प्रस्तुत गरिएको छ ।

शिक्षा क्षेत्र योजनाको सन्दर्भ

नेपालको संविधानले मुलुकको शासन व्यवस्थालाई संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा विभाजन गरी सोही अनुरूप अधिकारहरूको बाँडफाड गरेको छ । संविधानमा भएको व्यवस्था अनुसार प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गर्ने लगायतका व्यवस्था गरेको छ । संविधानको अनुसूची ८ मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार सूचीमा राखेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को खण्ड २ को (ज) मा स्थानीय तहका शिक्षासम्बन्धी अधिकारलाई २३ वटा बुँदामा उल्लेख गरिएको छ भने वडा समितिलाई पनि शिक्षासम्बन्धी विभिन्न अधिकारहरू प्रदान गरिएको छ । नेपाल सरकारको २५ वर्षे दीर्घकालीन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को राष्ट्रिय आकांक्षालाई पूरा गराउन शिक्षाको क्षेत्रबाट योगदान पुर्याउन लागू गरिएको विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२ - २०३१) लगायत अन्य शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू र भिमाद नगरपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिय योजना (२०७६/०७७-२०८०/८१) ले शिक्षा क्षेत्र मा समतामूलक पहुँच, गुणस्तरीयता र सुशासनको प्रत्याभूति दिलाउने सोच लिएका छन् । यी योजनाहरूले दिगो विकास लक्ष्य अनुरूप सन् २०३० सम्म शिक्षाका लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि मार्गदर्शन गरेका छन् । नेपालको संविधान, संघीय सरकारको पन्द्रौं आवधिक योजना, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना, दिगो विकास लक्ष्य नेपाल राष्ट्रिय प्रारूप, भिमाद नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेअनुरूपका नीति तथा प्राथमिकता पूरा गर्ने गरी दस वर्षे गन्तव्य र पाँच वर्षको विस्तृत कार्यक्रमसहितको शिक्षा क्षेत्र योजना तयार गरिएको छ ।

योजनाको दीर्घकालीन सोच

भिमाद नगरको इच्छा : व्यावहारिक, प्रविधिमैत्री एवम् गुणस्तरीय शिक्षा ।

लक्ष्य

गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चितता मार्फत गतिशिल जीवनयापनका लागि आवश्यक आधारभूत सीप सहितको जनशक्ति विकास गरी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपमा समृद्ध नगरपालिका निर्माणमा योगदान पुर्याउनु ।

उद्देश्य

- (१) चार वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूको चौतर्फी विकासका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालशिक्षाको अवसर सुनिश्चित गरी कक्षा १ मा प्रवेशका लागि तयार गराउनु,
- (२) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- (३) माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क एवम् पहुँचयोग्य बनाउनु,
- (४) सबै तहको शिक्षाको गुणस्तर एवम् सान्दर्भिकतामा अभिवृद्धि गर्नु
- (५) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिमको पहुँच बिस्तार गर्नु,
- (६) निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि अवसर उपलब्ध गराउनु,
- (७) विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्नु ।

मुख्य रणनीतिहरू

- (१) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको नक्सा ड्कन गरी प्रत्येक विद्यालयमा कम्तीमा एक प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको व्यवस्थापन गर्ने,
- (२) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रलाई विद्यालय शिक्षाको अभित्री अ ड्गको रूपमा विकास गरी ४ वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- (३) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्डहरू पूरा गर्न लगाई गुणस्तरीय सिकाइको सुनिश्चितता गर्ने,
- (४) सबै बालबालिकाहरूलाई अनिवार्य रूपमा विद्यालय ल्याउनका लागि वडा समितिको परिचालन, छात्रवृत्ति तथा विशेष सहयोग कार्यक्रमहरू विकास गरी सञ्चालन गर्ने,
- (५) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि निश्चित मापदण्डको विकास गरी आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गर्ने,
- (६) विद्यालयमा बालमैत्री शैक्षिक, भौतिक एवम् सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने,
- (७) अपाङ्गता भएका र विभिन्न कारणले सिकाइ सम्बन्धी समस्यामा रहेका बालबालिकाहरूलाई समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक वातावरण सिर्जना गर्ने,
- (८) कक्षाकोठामा आधारित सिकाइलाई प्रबर्धन गर्ने गरी शिक्षकहरूका लागि पेशागत तालिम तथा सहायता प्रणालीको स्थापना गर्ने,
- (९) अनुकूल भौतिक पूर्वाधारसहित सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको न्यूनतम पहुँच सुनिश्चित गरी सिकाइमा प्रयोग गर्ने,
- (१०) विद्यालय शिक्षाको विकासका लागि विभिन्न स ड्घ संस्था तथा साझेदारहरूको पहिचान र परिचालन गर्ने,

- (११) राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- (१२) विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा उपलब्धि परीक्षण प्रणालीमा सुधार ल्याउने,
- (१३) गुणस्तरीय एवम् सान्दर्भिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिमको अवसर वृद्धि गरी सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको समतामूलक पहुँच सुनिश्चि त गर्ने
- (१४) निरक्षरहरूको पहिचान गरी आवश्यकतामा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (१५) निरन्तर शिक्षा तथा सिकाइलाई टेवा पुर्याउन सामुदायिक सिकाइ केन्द्र/पुस्तकालय एवम् वाचनालयको स्थापना गर्न सहयोग गर्ने ।
- (१६) शिक्षकले कक्षाकोठा र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा बिताउने समयको अनुगमन गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने,
- (१७) अपनत्व भावनाको सिर्जना, नेतृत्वको क्षमता विकास, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रवर्धन, लगानी अभिवृद्धि र शैक्षणिक प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा समग्र शिक्षा क्षेत्रको सवलीकरण गर्ने ।
- (१८) विद्यालयको समग्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ र वडा समितिलाई जिम्मेवार बनाउने,
- (१९) शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि र सुशासनका लागि सबै प्रकारका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन, सुपरिवेक्षण, मूल्याङ्कन तथा नियमन प्रणालीको व्यवस्था गर्ने,
- (२०) शैक्षिक संस्थाहरूमा सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चि त गराउन आवश्यक कानुनी व्यवस्था मिलाइ प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

अपेक्षित नतिजा

- (१) भिमाद नगरपालिकाका सबै बालबालिकाहरूले मापदण्डमा आधारित गुणस्तरीय प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको समान अवसर प्राप्त गरेका हुने छन् । परिणामस्वरूप प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा भर्ना हुनेको प्रतिशत १०० पुगेको हुने छ ।
- (२) आधारभूत शिक्षाको खुद भर्नादर १०० प्रतिशत पुगेका हुने छन् ।
- (३) माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि हुन गई कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर ७८ प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- (४) शिक्षण सिकाइ वातावरणमा सुधार आई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि भएको हुने छ ।
- (५) सबै विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था हुने छ ।
- (६) शिक्षकका लागि नियमित रूपमा क्षमता विकासका अवसर प्राप्त भएको हुने छ ।
- (७) आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास भई कार्यान्वयनमा आएको हुने छ ।

- (८) विद्यालय शिक्षाका सबै बालबालिकाहरूका लागि पोषणयुक्त दिवा खाजाको प्रबन्ध भएको हुने छ ।
- (९) शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सूचना तथा सञ्चारप्रविधिलाई अङ्गिकार गरिएको हुने छ ।
- (१०) सबै विद्यालयमा बालमैत्री न्यूनतम भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार स्थापना भएको हुने छ ।
- (११) विद्यालय तहमा सुशासन कायम भई सिकाइप्रति उत्तरदायी पद्धतिको स्थापना हुने छ ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

सि.नं.	सूचक	आधार वर्ष २०७८	लक्ष्य		कैफियत
			२०८३	२०८८	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा				
१.१	पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	१०४.८	११०	१०८	
१.२	चार वर्षका बालबालिकाहरूको भर्ना अनुपात	८०.३	९४	१००	
१.३	न्यूनतम योग्यता पुगेका सहजकर्ता प्रतिशत	८८.१	९६	१००	
१.४	आधारभूत तालिम प्राप्त सहजकर्ता प्रतिशत	६८	१००	१००	
१.५	प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा नवप्रवेशीको प्रतिशत	८४.७	१००	१००	
२	आधारभूत शिक्षा				
२.१	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	१०९.९	१०४	१००	
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९८.७	१००	१००	
२.३	कुल भर्नादर (कक्षा १-५)	११३.८	११०	१०७	
२.४	खुद भर्नादर (कक्षा १-५)	९८.१	१००	१००	
२.५	कुल भर्नादर (कक्षा १-८)	११३.२	११०	१०६	
२.६	खुद भर्नादर (कक्षा १-८)	९८.३	१००	१००	
२.७	कक्षा १-८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	०.९९	१	१	
२.८	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८४.२	९५	१००	
२.९	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर	७७.८	९३	९९	
२.१०	कक्षा ५ -१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	१.७	०	०	
३	माध्यमिक शिक्षा				
३.१	कक्षा ९-१० को कुल भर्नादर	९४.१	९८	१०२	
३.२	कक्षा ९-१० को खुद भर्नादर	८३.३	९२	९७	
३.३	कक्षा ९-१२ को कुल भर्नादर	७४.३	८५	९४	
३.४	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर	६०.४	६९	७८	
३.५	कक्षा ११-१२ को कुल भर्नादर	४९.५	७२	८८	

सि.नं.	सूचक	आधार वर्ष २०७८	लक्ष्य		कैफियत
			२०८३	२०८८	
३.६	कक्षा ११-१२ को खुद भर्नादर	३५.६	४९	६०	
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६६.०	९५	९९	
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	३५.०	४८	५६	
३.९	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	१.०३	१	१	
४	अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइ				
४.१	साक्षरता दर ६ वर्ष र माथि	८९.१३	९७	१००	
४.२	साक्षरता दर १५ देखि २४ वर्ष	९९.०७	१००	१००	
४.३	साक्षरता दर १५ वर्षमाथि	८६.७७	९६	१००	
५	महिला शिक्षक प्रतिशत				
५.१	आधारभूत तह	५६.४	५८	६०	
५.२	माध्यमिक तह	२०	२५	३०	
६	प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गरेका विद्यालय प्रतिशत				
६.१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र	३०.३	६०	९०	
६.२	आधारभूत विद्यालय	५६	८०	१००	
६.३	माध्यमिक विद्यालय	४२.८	७०	१००	
७	शिक्षा क्षेत्रको बजेट प्रतिशत				
७.१	कुल बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको प्रतिशत	३८.४	४१	४२	
७.२	नगरतर्फको बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको प्रतिशत (ससर्त बाहेक)	७.९	१२	१५	

शिक्षा क्षेत्र विकास योजनाको खर्च

सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा प्रत्याभूति गराउने राज्य को दायित्व पुरा गर्ने गरी लक्ष्य , उद्देश्य तथा रणनीतिहरू तय गरी यस योजनामा सोअनुसारका कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएको छ । बजेट अनुमान गर्दा गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा, गुणस्तरीय अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चि गर्ने, गुणस्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिममा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गर्ने गरी लगानीलाई केन्द्रित गरिएको छ । यसैगरी शिक्षक व्यवस्थापन र क्षमता विकास गर्ने, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने , शिक्षामा नवीन प्रविधिको प्रयोग, खेलकुद विकासका लागि आवश्यक वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक पर्ने बजेट समावेश गरिएको छ ।

शिक्षाका उपक्षेत्र तथा अन्तरसम्बन्धित विषयमा प्रस्तावित बजेट (रु हजारमा)

उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ वर्षको जम्मा	प्रतिशत
प्रारम्भिक बालशिक्षा	११४०५	१४४३७	१४२५७	१४४५७	१४३८७	६८९४३	४.३

उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ वर्षको जम्मा	प्रतिशत
आधारभूत शिक्षा	८५३२.९	१०६५८	१०७५७.९	९९५७.९	१००५७.९	४९९६४.५	३.१
माध्यमिक शिक्षा	२४८२५	३८१८३	३०४६२.५	२८४६३	२५९६२.५	१४७८९४.५	९.२
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	१८५०	२०५०	५२५०	४६५०	५७५०	१९५५०	१.२
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	५९२०	८५००	७६५०	७६५०	७६५०	३७३७०	२.३
शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	१९२४५०	१९४७८७	२१२७३२	२३४३३०	२५६१०३	१०९०४०२	६८.१
अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ	०	८००	७००	४००	४००	२३००	०.१
भौतिक पूर्वाधार	२४२५०	२३८००	२३९५०	२२३००	२३०५०	११७३५०	७.३
शिक्षामा सूचना प्रविधि	३७५०	३८००	३८००	३८००	३८००	१८९५०	१.२
खेलकुद विकास	२१५०	४४७०	६३२०	११४५०	६८५०	३१२४०	२.०
संस्थागत संरचना र क्षमता विकास	१८०५	१९०५	१८५५	१८५५	१८५५	९२७५	०.६
अनुगमन तथा मूल्यांकन	१३४५	१४४५	१४४५	१४४५	१४४५	७१२५	०.४
कूल जम्मा	२७८२८२	३०४८३५	३१९१७९	३४०७५७	३५७३१०	१६००३६४	१००.०

यसरी योजना कार्यान्वयनका लागि आ.व. २०७८/०७९ को स्थिर मूल्यमा योजना अवधिका लागि रू १,६०,०३,६४ हजारको स्रोत आवश्यक पर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

कार्यकारी सारांश

परिच्छेद १ : परिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२.	नगरपालिकाको परिचय	२
१.३	नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था	८
१.४	शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्या, चुनौती तथा अवसर	१८
१.५	शिक्षा योजनाको विभिन्न पक्षसँग सम्बन्ध	२०
१.६	योजना निर्माणका क्रममा अपनाइएका प्रक्रिया	२२

परिच्छेद २ : सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति

२.१.	पृष्ठभूमि	२३
२.२	दीर्घकालीन सोच	२३
२.३	लक्ष्य	२३
२.४	उद्देश्य	२३
२.५	रणनीतिहरू	२४
२.६	अपेक्षित नतिजा	२४

परिच्छेद ३ : शिक्षाका उपक्षेत्रहरू

३.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	२८
३.२	आधारभूत शिक्षा	३४
३.३	माध्यमिक शिक्षा	४१
३.४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	४८
३.५	पाठ्यक्रम र मूल्यांकन	५३
३.६	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	५८
३.७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ	६६

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.१	विद्यालय भौतिक विकास	७०
४.२	शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	७५
४.४	खेलकुद विकास	८०

परिच्छेद ५ : शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन

५.१	संस्थागत संरचना र क्षमता विकास	८९
५.२	अनुगमन तथा मूल्यांकन	९४

परिच्छेद ६ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.५	स्रोतको अनुमान र विश्लेषण	१०२
६.६	प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान	१०३

परिच्छेद ७ : योजनाको नतिजा खाँका

७.१	परिचय	१०५
७.२	योजनाको समग्र नतिजा खाँका मुख्य उपलब्धि सूचकहरू	१०५

परिच्छेद : एक परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय तहलाई व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायिक अधिकारसहित स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेको छ । स्थानीय सरकार नागरिकहरूको सबैभन्दा नजिकको सरकार हो । स्थानीय तहले आफैले कानून बनाउँछ; योजना तयार गर्दछ; नीति, कार्यक्रम तथा बजेट ल्याउँछ; कार्यान्वयन गर्छ; कर लगाउँछ; समिक्षा गर्छ; कमजोरीहरू सुधार गर्छ र अगाडि बढ्छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, मानवीय मूल्य मान्यता, भौतिक सुविधाहरूको अवस्था, आर्थिक स्थिति, कृषि उत्पादन अवस्था, भू-उपयोग, प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता र उपयोग स्थिति, उद्योग धन्दा, व्यवसाय, आर्थिक समृद्धि, वातावरणीय सन्तुलन, सामाजिक एकता, सांस्कृतिक पहिचान, सबै वर्गको अधिकारको सुनिश्चितता, सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य, सेवा प्रवाहको अवस्था जस्ता व्यापक विषयहरू स्थानीय सरकारको कार्य क्षेत्रभित्र पर्दछ ।

नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क, माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी संविधानको अनुसूची ८ मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकार सूचीमा समावेश गरिएको छ । संविधानको कार्यान्वयन गर्नका लागि बनाइएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहका अधिकार सूचीलाई २३ वटा बुँदामा उल्लेख गरेको छ भने वडा समितिलाई समेत शिक्षा सम्बन्धी अधिकार प्रदान गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी नियमावली, २०७७, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लगायतका विभिन्न दस्तावेजहरूले समेत शिक्षासम्बन्धी विभिन्न अधिकार तथा जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । नेपालको संविधान तथा विभिन्न कानूनमा भएको स्थानीय तहको शिक्षासम्बन्धी अधिकार र जिम्मेवारी नेपाल सरकारको २५ वर्षे दीर्घकालीन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” तथा “समृद्ध जनता सुरक्षित शहर: सुशासनसहित समाजवाद उन्मुख नगर” भन्ने यस नगरपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०७६-०८०) को दीर्घकालीन सोच, दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न दिगो शान्ति सुशासन र समग्र विकासमा शिक्षाको नेतृत्वदायी भूमिका रहने तथ्यलाई हृदयङ्गम गरी सङ्घीयताको लक्षित उद्देश्यमा पुग्न तीनै तहका सरकारको आपसी समन्वय र सहकार्यका आधारमा भिमाद नगरपालिकाले प्रस्तुत १० वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८) निर्माण गरेको छ ।

१.२ नगरपालिकाको परिचय

१.२.१ भिमाद नगरपालिकाको स्थापना

नेपालको मध्य पहाडी भागमा पर्ने भिमाद नगरपालिका गण्डकी प्रदेश, तनहुँ जिल्लाको दक्षिण पश्चिम भेगमा अवस्थित छ । नेपालको संविधान २०७२ को धारा २९५ को उपधारा ३ बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको सङ्ख्या तथा सीमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३/०९/२२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन र नेपाल सरकारको मिति २०७३/१०/२२ को निर्णय अनुसार माननीय सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारको मिति २०७३/११/२२ को निर्णयअनुसार नाम, वडा सङ्ख्या र सीमाना कायम गरिएको र नेपाल राजपत्रमा मिति २०७३/११/२७ को राजपत्रमा प्रकाशित भएपछि साविकका देहाय बमोजिमका गा.वि.स. हरूलाई समावेश गरी विधिवत रूपमा भिमाद नगरपालिकाको स्थापना भएको हो ।

तालिका १.१ : भिमाद नगरपालिकामा समावेश भएका साविकका गाउँ विकास समिति तथा वडाहरू

कायम भएका वडाहरू	साविकका गा.वि.स. हरू	समावेश भएका साविकका वडा नं.	कैफियत
१	किहुँ	१ - ९	
	गजरकोट	९	
२	अरुणोदय	१ - ९	
३	माझकोट	७ - ८	
४	माझकोट	१ - ५	
५	माझकोट	९	
	ऋषिङ्ग रानीपोखरी	९	
	साभुङ्ग भगवतीपुर	२	
६	भिमाद	१	
७	भानुमती	७	
	भिमाद	२,४,५,८,९	
८	भानुमती	१,३,९	
	भिमाद	३,६,७	
९	भानुमती	२,४,५,६,८	

१.२.२ भिमाद नगरपालिकाको ऐतिहासिक चिनारी र नामाकरण

भिमाद नगरपालिकाको नामाङ्कनका सम्बन्धमा प्राचीन महाभारत किंवदन्तीअनुसार पाण्डवका ५ भाइ छोरा मध्ये भीमसेनले आफ्नो समयमा सेती नदीमा बाँधेको बाँधलाई भिमबाँध भनिन्थ्यो । इतिहासको विकासक्रम र परिवर्तनसँगै भिमबाँध शब्दको अपभ्रंश भई भिमाद भन्न थालियो । भिमाद शब्द जनजिब्रोमा लोकप्रिय भएकोले यस स्थानको नाम भिमाद रहन गएको भन्ने भनाई छ । साविक

भिमाद गाउँ विकास समिति समेत गाभिएर यो नगरपालिका स्थापना भएकोले सोही गा.वि.स. को नामलाई कायम राख्दै यस ऐतिहासिक स्थलको महिमा झल्काउने गरी **भिमाद नगरपालिका** नामाकरण गरिएको हो ।

१.२.३ भौगोलिक अवस्थिति र क्षेत्रफल

यस नगरपालिकाको क्षेत्रफल १२९.२९ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । यो नगरपालिका २७°५४'०९" देखि २८°०१'२५" उत्तरी अक्षांशसम्म र ८३°५८'०२.३७" देखि ८४°०९'४९" पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ । समुन्द्र सतहदेखि न्यूनतम ३४१ मिटर (टुटुवा) देखि अधिकतम १३४७.०३ मिटर (कोटबाराही) सम्मको उचाइमा अवस्थित छ । यस नगरपालिकाको सिधा मापन दूरी सरदर पूर्व पश्चिम लम्बाई १९.४७ कि.मि. र उत्तर दक्षिण चौडाइ ११.९६ कि.मि. रहेको छ । यस नगरपालिकाको पूर्वमा म्याग्दे र ऋषिङ्ग गाउँपालिका, पश्चिममा हरिनाश गाउँपालिका, उत्तरमा शुक्लागण्डकी नगरपालिका र दक्षिणमा घिरिङ्ग गाउँपालिका पर्दछन् । यस नगरपालिकाका वडाहरूको क्षेत्रफल देहायअनुसार रहेको छ ।

तालिका १.२ : वडागत क्षेत्रफल

वडा नं.	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	कैफियत
१	१९.२६	
२	१८.७	
३	१५.४१	
४	२३.३८	
५	१७.८२	
६	३.२७	
७	८.०१	
८	१०.५२	
९	१२.९२	
जम्मा	१२९.२९	

स्रोत: सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको वेभसाईट उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा भिमाद नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १२९.२९ वर्ग कि.मि. रहेको देखिन्छ । क्षेत्रफलका दृष्टिले सबैभन्दा ठुलो वडा नं. ४ (२३.३८ वर्ग कि.मि.) र सबैभन्दा कम वडा नं. ६ (३.२७ वर्ग कि.मि.) रहेको छ ।

१.२.४ धरातलीय तथा भूउपयोग अवस्था

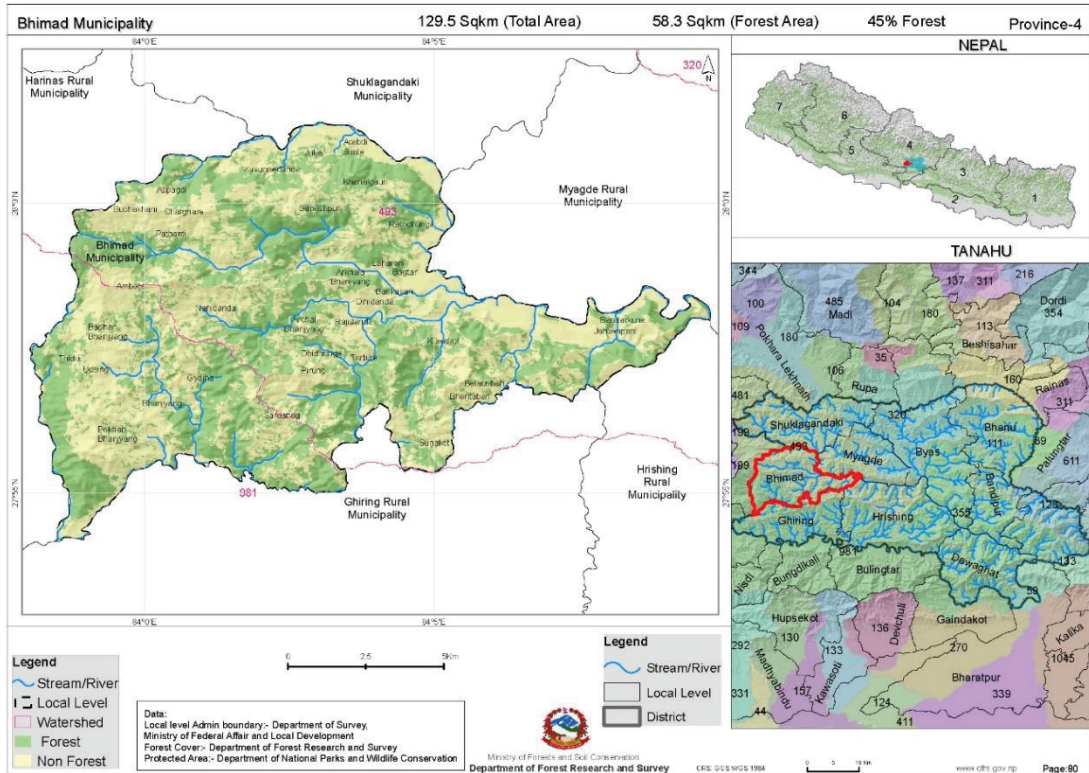
नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित यो नगरपालिकाको अधिकांश भाग पहाडी भिरालो प्रकारको छ । नदी तथा खोला दायँबायाँ किनारहरूमा केही फाँटहरू रहेका छन् । कृषि उत्पादनको हिसाबले यहाँको भूभाग अत्यन्त उर्वर प्रकारको छ । चरन तथा वन क्षेत्र पनि पर्याप्त

भएकोले पशुपालनको पनि पर्याप्त सम्भावना छ । सङ्घीय सरकार कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय अन्तरगत राष्ट्रिय भूउपयोग परियोजना बाट तयार गरिएको Gaupalika/Nagarपालिका Level Land Resorce Maps, Database and Reports 2075 अनुसार यस नगरपालिकाको कुल भूभागको भूउपयोगको अवस्था देहाय वमोजिम रहेको छ ।

तालिका १.३ : जमिनको बनावट

क्र.स.	जमिनको प्रकार	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)	प्रतिशत
१	कृषि	७२०९.५८	५५.५
२	वन	४९७७.९०	३८.३
३	नदी तथा तालतलैया	२८४.३६	२.२
४	आवासीय क्षेत्र	२७९.५१	२.२
५	सार्वजनिक प्रयोग	२१८.००	१.७
६	व्यावसायिक प्रयोजन	१५.९६	०.१
७	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक	२.२४	०.०२
	जम्मा	१२९८७.५५	१००

स्रोत: राष्ट्रिय भूउपयोग परियोजना प्रतिवेदन, २०७५

१.२.५ जनसांख्यिक विवरण

घरधुरी तथा जनसङ्ख्या

वि.सं. २०७७ सालमा गरिएको घरधुरी सर्वेक्षणअनुसार यस नगरपालिको वडागत जनसङ्ख्या, घरधुरी सङ्ख्या र लैङ्गिक अनुपात देहायअनुसार रहेको छ :

तालिका १.३ : घरधुरी तथा जनसङ्ख्या २०७७

वडा नं.	लिंग		जम्मा	जम्मा घरधुरी	प्रति परिवार औसत जनसङ्ख्या	लैङ्गिक अनुपात
	पुरुष	महिला				
१	२१०१	१९७१	४०७२	८१९	४.९७	१.०७
२	२५५२	२४७९	५०३१	९१२	५.५२	१.०३
३	९४८	९३६	१८८४	३५०	५.३८	१.०१
४	१११०	१०५१	२१६१	४२०	५.१५	१.०६
५	२२६६	२१३२	४३९८	८८९	४.९५	१.०६
६	३०७५	२९५६	६०३१	१२६५	४.७७	१.०४
७	१५०४	१४११	२९१५	५४९	५.३१	१.०७
८	१५२४	१४७०	२९९४	६०८	४.९२	१.०४
९	१८२३	१७२७	३५५०	५६७	६.२६	१.०६
	१६९०३	१६१३३	३३०३६	६३७९	५.२५	१.०५

स्रोत: भिमाद नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७७

माथिको तालिकाबाट हेर्दा २०७७ सालमा गरिएको घरधुरी सर्वेक्षणअनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ३३,०३६ (महिला १६,१३३ र पुरुष १६,९०३) र जम्मा घरधुरी ६,३७९ रहेको देखिन्छ । वडागत हिसावले सबैभन्दा धेरै जनसङ्ख्या वडा नं. ६ मा ६,०३१ र सबैभन्दा कम वडा नं. ३ मा १,८८४ रहेको छ ।

उमेर समूहको जनसङ्ख्या

यस नगरपालिकाको उमेरगत जनसङ्ख्याको विवरण देहायअनुसार रहेको छ

तालिका १.४ : उमेर समूहको जनसङ्ख्या २०७७

सि.नं.	उमेर समूह (वर्षमा)	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत	कैफियत
१	०-४	१०८९	९२२	२०११	६.१	
१	५-९	१३०८	१२३२	२५४०	७.७	
२	१०-१४	१२७०	१२७०	२५४०	७.७	
३	१५-१९	१६०९	१५७५	३१८४	९.६	
४	२०-२४	१७१६	१६६४	३३८०	१०.२	
५	२५-२९	१६९५	१५३७	३२३२	९.८	
६	३०-३४	१५७१	१२८९	२८६०	८.७	
७	३५-३९	१३११	१२११	२५२२	७.६	
८	४०-४४	१०५९	९५१	२०१०	६.१	
९	४५-४९	८७५	८७६	१७५१	५.३	

सि.नं.	उमेर समूह (वर्षमा)	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत	कैफियत
१०	५०-५४	७७६	७६६	१५४२	४.७	
११	५५-५९	७००	७७४	१४७४	४.५	
१२	६०-६४	५९९	६०६	१२०५	३.६	
१३	६५-६९	५१४	५५५	१०६९	३.२	
१४	७०+	८११	९०५	१७१६	५.२	
जम्मा		१६९०३	१६९३३	३३०३६	१००	

स्रोत: भिमाद नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७७

उल्लेखित तालिका हेर्दा नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ३३,०३६ मध्ये ४ वर्षभन्दा कम उमेरको जनसङ्ख्या २०११ (६.१ प्रतिशत), ५ देखि ९ वर्षको जनसङ्ख्या २५४० (७.७ प्रतिशत), १० देखि १४ वर्षको जनसङ्ख्या २५४० (७.७ प्रतिशत) एवम् १५ देखि १९ वर्षको जनसङ्ख्या ३१८४ (९.६ प्रतिशत) रहेको छ । यस्तै १५ वर्षमाथिको कुल जनसङ्ख्या २५,९४५ रहेको छ ।

मातृभाषा अनुसार जनसङ्ख्या

यस नगरपालिकाको मातृभाषा अनुसारको जनसाङ्खिक विवरण देहाय अनुसार रहेको छ

तालिका १.५ : मातृभाषा अनुसार जनसङ्ख्या २०७७

सि.नं.	मातृभाषा	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
१	नेपाली	८१५३	७७१८	१५८७१	४८.०४
२	मगर	७०५०	६८३३	१३८८३	४२.०२
३	नेपालभाषा	१२९२	११७९	२४७१	७.४८
४	गुरुङ	३६५	३५१	७१६	२.१७
५	उर्दु	१८	२५	४३	०.१३
६	मैथिली	७	९	१६	०.०५
७	राई	८	४	१२	०.०४
८	भोजपुरी	४	५	९	०.०३
९	तामाङ	४	४	८	०.०२
१०	थारु	२	३	५	०.०२
११	लिम्बु	०	२	२	०.०१
		१६९०३	१६९३३	३३०३६	१००

स्रोत: भिमाद नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७७

माथिको तालिकाबाट हेर्दा नगरपालिकामा जम्मा ११ वटा मातृभाषा बोल्ने समुदायको बसोबास रहेको भएतापनि नेपाली, मगर, नेपाल भाषा र गुरुङ मातृभाषा बोल्नेको सङ्ख्या मात्र उल्लेख्य देखिन्छ । सबैभन्दा धेरै नेपाली मातृभाषी भएका ४८.०४ प्रतिशत, दोस्रो क्रममा मगर मातृभाषा भएका ४२.०२

प्रतिशत रहेका छन् । त्यसपछि नेपाल भाषा ७.४८ प्रतिशत, गुरुड २.१७ प्रतिशत रहेका र अन्य मातृभाषीहरूको सङ्ख्या नगण्य रहेको देखिन्छ ।

जातिगत जनसङ्ख्या

यस नगरपालिकाको जातिगत जनसङ्ख्या देहायअनुसार रहेको छ

तालिका १.६ : जातिगत जनसङ्ख्या २०७७

सि.नं.	जातजाति	घरघुरी	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत	कैफियत
१	मगर	२५९०	७१०६	६८६४	१३९७०	४२.२९	
२	ब्राह्मण	९९२	२५०३	२३३८	४८४१	१४.६५	
३	विश्वकर्मा (कामी, लोहार, सुनार, ओड, चुनैरा, पार्की, टमाटा)	५२०	१३९९	१३२९	२७२८	८.२५	
४	नेवार	४७६	१३००	११९६	२४९६	७.५५	
५	सार्की (मिजार, चर्मकार, भूल)	४१७	९७२	९७९	१९५१	५.९०	
६	परियार (दमाई, दर्जी, सुचीकार, नगर्ची, ढोली, हुड्के)	३६२	९०७	८६६	१७७३	५.३६	
७	ठकुरी	३२१	८२४	८१४	१६३८	४.९५	
८	कुमाल	१७८	४१३	४१४	८२७	२.५०	
९	गुरुड	१७५	५३२	५२०	१०५२	३.१८	
१०	क्षेत्री	१३२	३५६	३२१	६७७	२.०४	
११	भुजेल	९२	२५२	१९२	४४४	१.३४	
१२	मुस्लिम	८०	२३३	२२०	४५३	१.३७	
१३	थकाली	१२	२७	१६	४३	०.१३	
१४	कुँवर	११	२२	१७	३९	०.११	
१५	राई	९	२४	१५	३९	०.११	
१६	गिरी	४	९	१०	१९	०.०५	
१७	तामाङ	३	५	९	१४	०.०४	
१८	थारू	३	१२	४	१६	०.०४	
१९	पुरी	१	४	६	१०	०.०३	
२०	अन्य	१	३	३	६	०.०१	
जम्मा		६३७९	१६९०३	१६१३३	३३०३६	१००	

स्रोत: भिमाद नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७७

माथिको तालिकाबाट हेर्दा यो नगरपालिका विभिन्न जातजातिहरूको बसोबास गर्ने थलोको रूपमा रहेको छ । मगर जातिको बाहुल्यता (४२.२९ प्रतिशत) रहेको यस नगरपालिकामा अन्य जातिहरूमा ब्राह्मण (१४.६५ प्रतिशत), विश्वकर्मा (८.२ प्रतिशत), नेवार (७.५ प्रतिशत) रहेका छन् । त्यसपछि

सार्की, परियार, ठकुरी, कुमाल, गुरुड, क्षेत्री, भुजेल, मुस्लिम लगायतका जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ ।

१.३ नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था

१.३.१ साक्षरतासम्बन्धी विवरण

भिमाद नगरपालिकाको ५ वर्ष माथिको उमेर समूहको जनसङ्ख्या र वडागत साक्षरतासम्बन्धी विवरण देहायअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.७ : नगरपालिकाको जनसङ्ख्या तथा साक्षरतासम्बन्धी विवरण २०७७

वडा	जनसङ्ख्या			५ वर्षमाथिको जनसङ्ख्या			साक्षरता (५+वर्ष)		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
१	१९७१	२१०१	४०७२	१८५४	१९७७	३८३१	७६.७	८६.१	८१.६
२	२४७९	२५५२	५०३१	२३५७	२४१०	४७६७	८०.६	९१.७	८६.२
३	९३६	९४८	१८८४	८७९	८७८	१७५७	८३.५	९४.३	८८.९
४	१०५१	१११०	२१६१	९७५	१०१९	१९९४	८४.३	९४.१	८९.३
५	२१३२	२२६६	४३९८	१९७९	२०८५	४०६४	८२.८	९१.९	८७.५
६	२९५६	३०७५	६०३१	२८४७	२९३६	५७८३	८९.४	९७.५	९३.५
७	१४११	१५०४	२९१५	१३१९	१३७६	२६९५	९०.५	९७.०	९३.८
८	१४७०	१५२४	२९९४	१३७०	१४३१	२८०१	९०.०	९६.७	९३.४
९	१७२७	१८२३	३५५०	१६३१	१७०२	३३३३	८२.८	९५.२	८९.१
जम्मा	१६१३३	१६९०३	३३०३६	१५२११	१५८१४	३१०२५	८४.४	९३.७	८९.१

स्रोत: भिमाद नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७७

उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा नगरपालिकाको ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्या ३१०२५ मध्ये ८९.१ प्रतिशत साक्षर (महिला साक्षरता ८४.४ प्रतिशत र पुरुष साक्षरता ९३.७ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रूपमा सबैभन्दा बढी साक्षरता वडा नं. ७ मा ९३.८ प्रतिशत र सबैभन्दा कम साक्षरता वडा नं. १ मा ८१.६ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल सरकारको साक्षर घोषणा अन्तर्गत १५ वर्षदिखि ६० वर्ष उमेर समूहका ९५ प्रतिशतभन्दा बढी साक्षर भएमा साक्षर घोषणा गर्न सकिने नीतिगत व्यवस्था अनुसार तनहुँ जिल्लालाई साक्षर घोषणा गरिएको भएतापनि यस नगरपालिकामा ५ वर्षमाथिका अझै १०.९ प्रतिशत निरक्षर रहेको देखिँदा नेपाल सरकारको प्रतिबद्धताअनुसार सबैलाई साक्षर बनाउन यस नगरपालिकामा पनि कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

१.३.२ शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

शैक्षिक सत्र २०७८ मा यस नगरपालिकामा कुल ५४ विद्यालय रहेका छन् । तीमध्ये सामुदायिक विद्यालय ४३ र संस्थागत विद्यालय ११ रहेका छन् भने स्नातक तह सञ्चालित क्याम्पस १ रहेका छन् । यसैगरी सङ्घीय स्रोतबाट ३३, नगरस्रोतबाट १५ र संस्थागत विद्यालयमा आबद्ध रही ११ गरी जम्मा ५९ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र वा पूर्व प्राथमिक विद्यालय सञ्चालनमा रहेका छन् । नगरपालिकाको शैक्षिक संस्थाहरूको विवरणलाई देहायको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.८ : शिक्षण संस्थाहरूको विवरण २०७८

क्र.सं.	विवरण	इकाई	परिमाण
१	प्रारम्भिक बालविकास वा पूर्व प्राथमिक विद्यालय		
	सामुदायिक	सङ्ख्या	३३
	नगर स्रोत	सङ्ख्या	१५
	संस्थागत	सङ्ख्या	११
	जम्मा	सङ्ख्या	५९
२	विद्यालय सङ्ख्या		
	सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	४३
	संस्थागत विद्यालय	सङ्ख्या	११
	जम्मा	सङ्ख्या	५४
३	विद्यालय सङ्ख्या (एकाइ)		
	आधारभूत (१-३/१-५)	सङ्ख्या	२८
	आधारभूत (१-८)	सङ्ख्या	८
	माध्यमिक (१-१०)	सङ्ख्या	१०
	माध्यमिक (१-१२)	सङ्ख्या	८
४	विद्यालय सङ्ख्या (तह)		
	आधारभूत (१-३/१-५)	सङ्ख्या	५३
	आधारभूत (६-८)	सङ्ख्या	२६
	माध्यमिक (९-१०)	सङ्ख्या	१८
	माध्यमिक (११-१२)	सङ्ख्या	८
५	प्राविधिक शिक्षा (प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा परिषद मार्फत) कृषि बाली विज्ञान	सङ्ख्या	१
६	नमुना विद्यालयको लागि छनौट भएका विद्यालय (जनज्योति मा.वि.)	सङ्ख्या	१
७	क्याम्पस (जनज्योति क्याम्पस): स्नातक तह शिक्षाशास्त्र र व्यवस्थापन सङ्काय	सङ्ख्या	१

यस नगरपालिकामा सञ्चालित तहअनुसार वडागत विद्यालयहरूको विवरणलाई देहाय अनुसार रहेको छ :

तालिका १.९ : वडागत रूपमा शिक्षण संस्थाहरूको विवरण २०७८

वडा	जम्मा विद्यालय (इकाई)	सञ्चालित कक्षा अनुसारको सङ्ख्या					
		आधारभूत (कक्षा १- ३)	आधारभूत (कक्षा १-५)	आधारभूत (कक्षा १-८)	माध्यमिक (कक्षा १-१०)	माध्यमिक (कक्षा १-१२)	माध्यमिक (कक्षा ६ -१२)
१	१०		५	२	१	१	१
२	८	२	३		३		
३	३		२		१		
४	४		१	२	१		
५	६		४		२		

वडा	जम्मा विद्यालय (इकाइ)	सञ्चालित कक्षा अनुसारको सङ्ख्या					
		आधारभूत (कक्षा १-३)	आधारभूत (कक्षा १-५)	आधारभूत (कक्षा १-८)	माध्यमिक (कक्षा १-१०)	माध्यमिक (कक्षा १-१२)	माध्यमिक (कक्षा ६-१२)
६	९		२	२	२	३	
७	२		२				
८	७	१	२	२		२	
९	५	२	२			१	
जम्मा	५४	५	२३	८	१०	७	१

उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा नगरपालिकामा कुल ५४ विद्यालयहरूमध्ये आधारभूत विद्यालय ३६ र माध्यमिक विद्यालय १९ रहेका छन् । आधारभूत विद्यालय ३६ मध्ये कक्षा १-३ सञ्चालित ५ वटा, कक्षा १-५ सञ्चालित २३ र कक्षा १-८ सञ्चालित ८ वटा रहेका छन् भने माध्यमिक १-१० सञ्चालित १० वटा, कक्षा १-१२ सञ्चालित ७ वटा र कक्षा ६-१२ सञ्चालित १ गरी जम्मा १९ माध्यमिक विद्यालय रहेका छन् । वडागत रूपमा सबैभन्दा बढी विद्यालय वडा नं.१ मा १० वटा र सबैभन्दा कम वडा नं.७ मा २ वटा रहेका छन् । यसैगरी वडा नं. ७ मा माध्यमिक विद्यालय रहेको छैन भने वडा नं. १, ६, ८ र ९ मा मात्र माध्यमिक (११-१२) सञ्चालन भएका विद्यालयहरूको पहुँच रहेको छ । यसैगरी वडा नं. ३, ४, ७ र ९ मा संस्थागत विद्यालयहरू रहेका छैनन् ।

१.३.३ विद्यार्थी विवरण

शैक्षिक सत्र २०७८ मा नगरपालिकाभर प्रारम्भिक बालविकासमा १३२७, आधारभूत (कक्षा १-५) मा ३३४७, आधारभूत (कक्षा ६-८) मा १८०४, माध्यमिक (कक्षा ९-१०) मा १२१४ र माध्यमिक (कक्षा ११-१२) मा ८५६ गरी कुल ८५४८ जना विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । गत शैक्षिक सत्र २०७७ को कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ८८७१ को तुलनामा ३२३ ले कमी हो । उक्त विद्यार्थीमध्ये जनजाति समुदायका विद्यार्थीको हिस्सा ५५.७ प्रतिशत र दलित समुदायका विद्यार्थीको हिस्सा २५.९ प्रतिशत रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०७८ को कक्षागत जम्मा, जनजाति तथा दलित विद्यार्थीको कक्षागत विवरण निम्नअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.१० : कक्षागत विद्यार्थी विवरण २०७८

कक्षा	जम्मा विद्यार्थी			जनजाति विद्यार्थी				दलित विद्यार्थी			
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत
बालविकास	५७५	७५२	१३२७	३१७	४१३	७३०	५५.०	१६०	२००	३६०	२७.१
कक्षा १	३७१	३७९	७५०	२०८	२१२	४२०	५६.०	१०९	१०३	२१२	२८.३
कक्षा २	३१३	३६६	६७९	१६६	२१८	३८४	५६.६	९३	८९	१८२	२६.८
कक्षा ३	२८३	३६५	६४८	१५१	१८५	३३६	५१.९	८०	११०	१९०	२९.३
कक्षा ४	२९६	३५९	६५५	१६५	१८१	३४६	५२.८	६६	११२	१७८	२७.२
कक्षा ५	३१०	३०५	६१५	१६२	१५८	३२०	५२.०	९८	९५	१९३	३१.४
कक्षा १-५	१५७३	१७७४	३३४७	८५२	९५४	१८०६	५४.०	४४६	५०९	९५५	२८.५

कक्षा	जम्मा विद्यार्थी			जनजाति विद्यार्थी				दलित विद्यार्थी			
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत
कक्षा ६	३१३	३०५	६१८	१८०	१५४	३३४	५४.०	७८	७९	१५७	२५.४
कक्षा ७	२७०	३०२	५७२	१४९	१७४	३२३	५६.५	७१	८१	१५२	२६.६
कक्षा ८	३०६	३०८	६१४	१७५	१७७	३५२	५७.३	७१	६४	१३५	२२
कक्षा ६-८	८८९	९१५	१८०४	५०४	५०५	१००९	५५.९	२२०	२२४	४४४	२४.६
कक्षा ९	३३२	२७१	६०३	१८९	१४३	३३२	५५.१	८२	७४	१५६	२५.९
कक्षा १०	३०५	३०६	६११	१७८	१७९	३५७	५८.४	६३	६५	१२८	२०.९
कक्षा ९-१०	६३७	५७७	१२१४	३६७	३२२	६८९	५६.८	१४५	१३९	२८४	२३.४
कक्षा ११	२३५	१८२	४१७	१४१	११५	२५६	६१.४	५२	३३	८५	२०.४
कक्षा १२	२३४	२०५	४३९	१३०	१३७	२६७	६०.८	५३	३१	८४	१९.१
कक्षा ११-१२	४६९	३८७	८५६	२७१	२५२	५२३	६१.१	१०५	६४	१६९	१९.७
ECD-१२कूल	४१४३	४४०५	८५४८	२३११	२४४६	४७५७	५५.७	१०७६	११३६	२२१२	२५.९

शैक्षिक सत्र २०७८ मा नगरपालिकामा प्रारम्भिक बालविकासदेखि कक्षा १२ गरी विद्यालय तहमा जम्मा ८५४८ जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेकोमा सामुदायिक विद्यालयमा ६३०४ (७३.७ प्रतिशत) र संस्थागत विद्यालयमा २२४४ (२६.३ प्रतिशत) विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् । तल्ला कक्षाहरूका तुलनामा माथिल्ला कक्षाहरूमा संस्थागत विद्यालयको हिस्सा क्रमशः घट्दै गएको देखिन्छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको कक्षागत विवरण निम्नअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :-

तालिका १.११ : सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थी सङ्ख्या २०७८

कक्षा	जम्मा विद्यार्थी			सामुदायिक विद्यालय				संस्थागत विद्यालय			
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत
बालविकास	५७५	७५२	१३२७	३८८	४४७	८३५	६२.९	१८७	३०५	४९२	३७.१
कक्षा १	३७१	३७९	७५०	२५४	२५०	५०४	६७.२	११७	१२९	२४६	३२.८
कक्षा २	३१३	३६६	६७९	२१५	२३९	४५४	६६.९	९८	१२७	२२५	३३.१
कक्षा ३	२८३	३६५	६४८	१८८	२१८	४०६	६२.७	९५	१४७	२४२	३७.३
कक्षा ४	२९६	३५९	६५५	२१४	२३०	४४४	६७.८	८२	१२९	२११	३२.२
कक्षा ५	३१०	३०५	६१५	२३५	२१८	४५३	७३.७	७५	८७	१६२	२६.३
कक्षा १-५	१५७३	१७७४	३३४७	११०६	११५५	२२६१	६७.६	४६७	६१९	१०८६	३२.४
कक्षा ६	३१३	३०५	६१८	२३६	२१०	४४६	७२.२	७७	९५	१७२	२७.८
कक्षा ७	२७०	३०२	५७२	२२०	२२४	४४४	७७.६	५०	७८	१२८	२२.४
कक्षा ८	३०६	३०८	६१४	२६९	२५०	५१९	८४.५	३७	५८	९५	१५.५
कक्षा ६-८	८८९	९१५	१८०४	७२५	६८४	१४०९	७८.१	१६४	२३१	३९५	२१.९
कक्षा ९	३३२	२७१	६०३	२८७	२२२	५०९	८४.४	४५	४९	९४	१५.६

कक्षा	जम्मा विद्यार्थी			सामुदायिक विद्यालय				संस्थागत विद्यालय			
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत	छात्रा	छात्र	जम्मा	प्रतिशत
कक्षा १०	३०५	३०६	६११	२५९	२५२	५११	८३.६	४६	५४	१००	१६.४
कक्षा ९-१०	६३७	५७७	१२१४	५४६	४७४	१०२०	८४.०	९१	१०३	१९४	१६.०
कक्षा ११	२३५	१८२	४१७	२१७	१६०	३७७	९०.४	१८	२२	४०	९.६
कक्षा १२	२३४	२०५	४३९	२२१	१८१	४०२	९१.६	१३	२४	३७	८.४
कक्षा ११-१२	४६९	३८७	८५६	४३८	३४१	७७९	९१.०	३१	४६	७७	९.०
ECD-१२	४१४३	४४०५	८५४८	३२०३	३१०१	६३०४	७३.७	९४०	१३०४	२२४४	२६.३

भिमाद नगरपालिकामा उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाको रूपमा जनज्योति क्याम्पस सञ्चालित छ । उक्त क्याम्पसमा शिक्षाशास्त्र र व्यवस्थापन संकाय गरी दुई संकायमा स्नातक तहका शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । दुवै संकायको प्रथमदेखि चौथो वर्षसम्म कुल ३२० जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् । उच्च शिक्षाको स्नातक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको कक्षागत विवरण निम्नअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.१२ : क्याम्पस तह (स्नातक) को विद्यार्थी विवरण २०७८

वर्ष	शिक्षाशास्त्र संकाय			व्यवस्थापन संकाय			जम्मा		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
प्रथम	३२	३	३५	४४	१७	६१	७६	२०	९६
दोस्रो	४५	७	५२	४३	७	५०	८८	१४	१०२
तेस्रो	२९	४	३३	२७	१८	४५	५६	२२	१९८
चौथो	१७	१	१८	१६	१०	२६	३३	११	४४
जम्मा	१२३	१५	१३८	१३०	५२	१८२	२५३	६७	३२०

स्रोत : जनज्योति क्याम्पस

उल्लेखित तालिका हेर्दा भिमाद नगरपालिकाको एकमात्र क्याम्पस जनज्योति क्याम्पसमा शिक्षाशास्त्र संकायतर्फ १३८ जना र व्यवस्थापन संकायतर्फ १८२ जना विद्यार्थी गरी कुल ३२० जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् । चार वर्षे कार्यक्रममध्ये तेस्रो वर्षमा सबैभन्दा धेरै १९८ जना विद्यार्थी अध्ययनरत छन् भने पहिलो, दोस्रो र चौथो वर्षमा क्रमशः ९६, १०२ र ४४ जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् ।

१.३.४ शिक्षक विवरण

यस नगरपालिकाको शैक्षिक सत्र २०७८ मा कार्यरत शिक्षकहरूको विवरण देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १.१३ : शिक्षक विवरण

सि.नं.	विवरण	प्रारम्भिक बालविकास	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक	उच्च माध्यमिक	जम्मा
१	जम्मा शिक्षक सङ्ख्या	७८	३२७	९८	६९	१८	५१२
	जम्मा महिला शिक्षक सङ्ख्या	७६	२२५	४२	१४	३	२८४
	महिला प्रतिशत (जम्मा)	९७.४	६८.८	४२.९	२०.३	१६.७	५५.५
२	सरकारी दरबन्दी (राहतसमेत) मा कार्यरत जम्मा	३३	१८९	५४	४२	८	२९३
	सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत महिला	३३	११८	१९	९	१	१४७
	सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत महिला प्रतिशत	१००	६२.४	३५.२	२१.४	१२.५	५०.२
३	स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत जम्मा		१७८	४०	३३	४	२५५
	स्थायी (जम्मा)		११०	२०	२१	०	१५१
	प्रथम श्रेणी		३				३
	द्वितीय श्रेणी		२८	६	५		३९
	तृतीय श्रेणी		७९	१४	१६		१०९
	अस्थायी		६८	२०	१२	४	१०४
४	राहत अनुदान		११	१४	९	४	३८
५	शिक्षण सहयोग अनुदान (सङ्घीय ससर्त)		०	४	८		१२
६	नगर अनुदान	१५	१०			२	१२
७	निजी स्रोतमा कार्यरत जम्मा	३०	१२८	४०	१९	८	१९५
	निजी स्रोतमा कार्यरत महिला	२८	९७	२३	५	०	१२५
	निजी स्रोतमा कार्यरत महिला प्रतिशत	९३.३	७५.८	५७.५	२६.३	०.०	६४.१

उल्लेखित तालिकामा हेर्दा यस नगरपालिकामा प्राथमिकदेखि उच्चमाध्यमिक तहसम्म कुल ५१२ जना शिक्षक कार्यरत रहेकोमा २८४ जना (५५.४ प्रतिशत) महिला शिक्षक रहेका छन् । उक्त सङ्ख्यामध्ये कुल सरकारी दरबन्दी (राहत समेत) मा प्राथमिक, निम्नमाध्यमिक, माध्यमिक र उच्च माध्यमिकमा क्रमशः १८९, ५४, ४२ र ८ गरी कुल २९३ दरबन्दी रहेको छ । सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत कुल शिक्षक २९३ मध्ये १४७ जना (५०.२ प्रतिशत) महिला शिक्षक रहेका छन् । यसैगरी सबै तहमा गरी स्वीकृत दरबन्दी २५५ र राहत अनुदान ३८ रहेको छ । यसैगरी शिक्षण सहयोग अनुदान (ससर्ततर्फ) १२ जना, नगरपालिका स्रोतबाट १२ जना र निजी स्रोत (संस्थागत विद्यालय समेत) मा १९५ जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकासतर्फ जम्मा ७८ जनामध्ये सरकारी अनुदान (ससर्त) ३३ जना, नगरस्रोतबाट ३३ र बाँकी निजी स्रोत (संस्थागत समेत) मा कार्यरत रहेका छन् ।

१.३.५ अनुपात

शैक्षिक सत्र २०७८ को विद्यालय विद्यार्थी, विद्यालय विद्यार्थी तथा शिक्षक विद्यार्थी अनुपातलाई निम्नअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.१४ : विद्यालय विद्यार्थी, विद्यालय विद्यार्थी तथा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात २०७८

तह	विद्यालय विद्यार्थी (जम्मा)	विद्यालय विद्यार्थी (सरकारी)	शिक्षक विद्यार्थी (जम्मा)	शिक्षक विद्यार्थी (सरकारी)	विद्यालय शिक्षक (जम्मा)	विद्यालय शिक्षक (सरकारी)
प्राथमिक	१:२२	१:१७	१:१७	१:१७	१:१.३	१:१
निम्नमाध्यमिक	१:६२	१:५४	१:१०	१:१२	१:६	१:४.५
माध्यमिक	१:६७	१:७०	१:१८	१:२६	१:३.६	१:२.७
उच्च माध्यमिक	१:६४	१:७३	१:१८	१:२४	१:३.६	१:३

उल्लेखित तालिका हेर्दा प्राथमिक तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात सबैभन्दा कम र उच्च माध्यमिक तहमा सबैभन्दा बढी रहेको देखिन्छ । सरकारी दरबन्दीबाट हेर्दा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात प्राथमिक, निम्नमाध्यमिक, माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तहको क्रमशः १२, २६, २४ र ९७ रहेको देखिन्छ ।

१.३.६ शैक्षिक उपलब्धिका सूचकहरू

(क) शैक्षिक सूचकमा राष्ट्रिय स्थितिसँग तुलना

विभिन्न शैक्षिक सूचकहरूमा नगरपालिकाको स्थिति र राष्ट्रिय स्थितिलाई तुलनात्मक रूपमा देहायको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.१५ : शैक्षिक उपलब्धिका सूचकहरूमा तुलनात्मक स्थिति २०७८

सूचक		राष्ट्रिय स्थिति २०७७	नगरपालिकाको स्थिति	कैफियत
१ आधारभूत शिक्षा				
१.१	पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	८७.६	१०४.८	
१.२	प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा नवप्रवेशीको प्रतिशत	७०.२	८४.७	
१.३	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	१२०.७	१०९.९	
१.४	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९७.३	९८.७	
१.५	कुल भर्नादर (कक्षा १-५)	११८.२	११३.८	
१.६	खुद भर्नादर (कक्षा १-५)	९७.४	९८.१	
१.७	कुल भर्नादर (कक्षा १-८)	११३.२	११३.२	
१.८	खुद भर्नादर (कक्षा १-८)	९४.७	९८.३	
१.९	कक्षा १-८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	०.९९	०.९९	
१.१०	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८२.२	८४.२	
१.११	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर	७५.३	७७.८	
१.१२	कक्षा ५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका	५.४	१.७	

सूचक		राष्ट्रिय स्थिति २०७७	नगरपालिकाको स्थिति	कैफियत
बालबालिकाको प्रतिशत				
२ माध्यमिक शिक्षा				
२.१	कक्षा ९-१२ को कुल भर्नादर	७५.७	७४.३	
२.२	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर	५१.२	६०.४	
२.३	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६४.६	६६.०	
२.४	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	२९.२	३५.०	
२.५	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	१.०१	१.०३	
३ अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ				
३.१	साक्षरता दर ६ वर्ष र माथि	७८	८९.१३	
३.२	साक्षरता दर १५ देखि २४ वर्ष	८८.६	९९.०७	
३.३	साक्षरता दर १५ वर्षमाथि	५८	८६.७७	
४ शिक्षक व्यवस्थापन				
४.१	आधारभूत तहमा महिला शिक्षकको प्रतिशत	४६.६	५६.४	
४.२	माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको प्रतिशत	२०.७	२०	

स्रोत : आर्थिक सर्वेक्षण २०७७/७८ र EMIS 2077

उल्लेखित तालिका हेर्दा शैक्षिक उपलब्धिका सूचकहरूमा राष्ट्रिय स्थितिसँग तुलना गर्दा भिमाद नगरपालिकाको अवस्था राम्रो देखिन्छ । यति हुँदा हुँदै पनि सबैका लागि विद्यालय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने, प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुनेको प्रतिशत सतप्रतिशत गराउने, विशेषत माध्यमिक शिक्षाको खुद र सहजै देखिने भर्नादरमा वृद्धि गर्न ध्यान दिनुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।

(ख) विद्यार्थी भर्नादर

शैक्षिक सत्र २०७८ को तहगत विद्यार्थी भर्नादरसम्बन्धी अवस्थालाई देहायको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.१६ : तहगत विद्यार्थी भर्नादर २०७८

सि.नं.	तह	कुल (सहजै देखिने) भर्नादर			खुद भर्नादर		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	प्रारम्भिक बालशिक्षा	१०४.१	१०५.५	१०४.८	८३.५	७७.४	८०.३
२	कक्षा १ को प्रवेश दर	१११.४	१०८.४	१०९.९	९९.३	९८.२	९८.७
३	आधारभूत तह (१-५)	११५.२	११२.५	११३.८	९८.०	९८.२	९८.१
४	आधारभूत तह (६-८)	११३.०	१११.५	११२.३	९८.१	९९.४	९८.७
५	आधारभूत तह (१-८)	११४.२	११२.१	११३.२	९८.०	९८.६	९८.३
६	माध्यमिक तह (९-१०)	९४.८	९३.२	९४.१	८४.६	८२.०	८३.३
७	माध्यमिक तह (११-१२)	५४.०	४३.५	४९.५	३८.०	३३.२	३५.६

सि.नं.	तह	कुल (सहजै देखिने) भर्नादर			खुद भर्नादर		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
८	माध्यमिक तह (९-१२)	७६.०	७२.२	७४.३	६१.३	५९.६	६०.४

स्रोत: EMIS 2078

उल्लेखित तालिका हेर्दा प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत (कक्षा १-५), आधारभूत (कक्षा १-८) र माध्यमिक (९-१२) को खुद भर्नादर क्रमशः ८०.३, ९८.१, ९८.३ र ६०.४ प्रतिशत रहेको छ भने सहजै देखिने भर्नादर क्रमशः १०४.८, ११३.८, ११३.२ र ७४.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसले आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच उपलब्ध गराउन तथा माध्यमिक तहको खुद भर्नादर वृद्धि गर्न विशेष ध्यान दिनुपर्ने अवस्था देखाउँछ ।

(ग) आन्तरिक सक्षमताको स्थिति

शैक्षिक सत्र २०७७ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये शैक्षिक सत्र २०७८ मा उत्तीर्ण भई उपल्लो कक्षामा गएका, कक्षा दोहोर्‍याउने दर र विद्यालय छाड्ने दरलाई निम्नअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका १.१७ : उत्तीर्ण दर, कक्षा दोहोर्‍याउने दर र छाड्ने दर २०७७

कक्षा	उत्तीर्ण दर			दोहोर्‍याउने दर			छाड्ने दर		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा १	८८.०	८४.८	८६.४	८.३	११.६	१०.०	३.७	३.६	३.७
आधारभूत (१-५)	९२.४	८८.४	९०.४	४.९	७.३	६.१	२.७	४.३	३.५
आधारभूत (६-८)	९४.७	९३.७	९४.३	२.३	३	२.६	३	३.३	३.१
माध्यमिक (९-१०)	९५.८	९६.१	९५.९	१.२	०.८	१	३	३.१	३.१

शैक्षिक सत्र २०७७ मा तहगत रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी उत्तीर्ण दर माध्यमिक तहमा ९५.९ प्रतिशत र सबैभन्दा कम उत्तीर्ण दर आधारभूत (कक्षा १-५) ९०.४ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी कक्षा १ मा सबैभन्दा कम उत्तीर्ण दर (८६.४ प्रतिशत) र सबैभन्दा बढी कक्षा दोहोर्‍याउने दर (१० प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । यसबाट कक्षा १ को शैक्षिक क्षति घटाउन विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

शैक्षिक सत्र २०७७ को आन्तरिक सक्षमतासम्बन्धी सूचकहरूमा नगरपालिकाको स्थिति देहायअनुसार रहेको छ :

तालिका १.१८ : आन्तरिक सक्षमताको स्थिति २०७७

सि.नं.	सूचक	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
१	टिकाउ दर (कक्षा ५)	९२.७	८८.३	९०.५	
२	प्राथमिक तह पूरा गर्ने दर	८९.१	८३.८	८६.५	

सि.नं.	सूचक	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
३	प्राथमिक तहको आन्तरिक सक्षमता दर	९१.७	८७.२	८९.५	
४	आधारभूत तह पूरा गर्ने दर	७९.६	७६.१	७७.८	
५	टिकाउ दर (कक्षा ८)	८५.८	८२.५	८४.२	
६	आधारभूत तहको आन्तरिक सक्षमता दर	७९.२	७६.६	७८.९	
७	टिकाउ दर (कक्षा १०)	७०.७	६९.२	६९.०	
८	माध्यमिक तह पूरा गर्ने दर (कक्षा १०)	७०.४	६०.८	६५.६	
९	माध्यमिक तहको आन्तरिक सक्षमता दर (कक्षा १०)	६२.१	६०.३	६१.९	
१०	टिकाउ दर (कक्षा १२)	३७.७	३२.२	३५.०	

उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा टिकाउ दर कक्षा ५, ८, १० र १२ सम्म क्रमशः ९०.५, ८४.२, ६६ र ३५ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी आधारभूत तह पूरा गर्ने दर ७७.८ प्रतिशत र आधारभूत तहको आन्तरिक सक्षमता ७८.९ प्रतिशत रहेको छ । माध्यमिक तहतर्फ कक्षा १० पूरा गर्ने दर ६५.६ प्रतिशत र आन्तरिक सक्षमता दर ६१.९ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट तहगत रूपमा आन्तरिक सक्षमता र टिकाउ दर वृद्धि गर्न विशेष ध्यान दिनुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।

१.३.७ नगरपालिका गठन भएपश्चात शिक्षा विकासमा हासिल भएका उपलब्धिहरू

वि.सं. २०७४ सालमा नेपालको संविधान २०७२ अनुसार नगरपालिका गठन भई स्थानीय सरकार गठन भएपश्चात नै विकासको वास्तविक अनुभूति गराउने र मूल आधार नै शिक्षा हो भन्ने कुरालाई आत्मसात गरी गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी, प्राविधिक एवम् व्यावसायिक शिक्षामा मुख्य जोड दिई चालिएका कदमहरूको फलस्वरूप भौतिक, शैक्षिक एवम् व्यवस्थापकीय पक्ष सफल भएको छ । शिक्षा क्षेत्रको प्रगतिको अवस्था निम्नानुसार छः

तालिका १.१९ : नगरपालिका गठन भएपश्चात शिक्षा क्षेत्रका उपलब्धिहरू

सि.नं.	विवरण	सङ्ख्या	कैफियत
१	शिक्षा ऐन, नियमावली तथा कार्यविधि निर्माण	३	
२	नगर स्रोतबाट शिक्षक दरबन्दी थप व्यवस्थापन		
	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र	१५	
	खेलकुद र कम्प्युटर शिक्षक	१०	
	शुन्य दरबन्दी भएका उ.मा.वि.मा शिक्षण सहयोग अनुदान	२	
	स्रोतव्यक्ति सट्टा शिक्षक व्यवस्थापन गरी विद्यालय पेसागत सहयोग	१	
३	शिक्षक दरबन्दी मिलान गरी सबै विद्यालयमा नेपाल सरकारबाट तोकिएको न्यूनतम दरबन्दी व्यवस्थापन (प्राथमिक तहबाट सपोर्ट समेत)	सबै विद्यालय (४३)	
४	विद्यालय भवन निर्माण (राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन इकाइसँगको समन्वयमा)	१२ विद्यालय	४ कोठे भवन १७ वटा ३ कोठे भवन ३ वटा २ कोठे भवन ६ वटा
५	शौचालय निर्माण (राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण	१४	

सि.नं.	विवरण	सङ्ख्या	कैफियत
	जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन इकाइसँगको समन्वयमा)		
६	खानेपानी निर्माण (राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन इकाइसँगको समन्वयमा)	६	
७	शौचालय निर्माण (नगरमार्फत)	९	
८	माध्यमिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला	१२	१४ मध्ये
९	माध्यमिक विद्यालयमा पुस्तकालय	१२	१४ मध्ये
१०	माध्यमिक विद्यालयमा ICT प्रयोगशाला	१३	१४ मध्ये
११	सबै माध्यमिक विद्यालयमा पावर व्याक अप जडान	१४	
१२	आधारभूत विद्यालयमा कम्प्युटर व्यवस्थापन	२५ विद्यालय	
१३	बालविकास कक्षादेखि कक्षा २ सम्म सुरक्षित बसाइ व्यवस्थापन सहयोग	२२ विद्यालय	
१४	प्राविधिक शिक्षाका लागि छात्रवृत्ति (डिप्लोमा अध्ययन)	८ जना	

उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा नगरपालिका गठन भएको छोटो अवधिमा शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि उल्लेखनीय कार्यहरू भएको देखिन्छ । शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापनका लागि शिक्षा ऐन, नियमावली तथा कार्यविधि जारी गर्ने देखि लिएर नगर स्रोतबाट प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र, शिक्षक दरबन्दी थप गर्ने, विभिन्न निकायसँगको समन्वय र नगर स्रोतबाट विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, बालमैत्री बसाइ व्यवस्थापन, प्राविधिक शिक्षाका लागि छात्रवृत्ति, माध्यमिक विद्यालयमा पावर व्याक अप जडानजस्ता कार्यहरू गरी गुणस्तरीय शिक्षाका लागि अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता महत्वपूर्ण उपलब्धि हासिल भएको छ ।

१.४ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्या, चुनौती तथा अवसर

शिक्षा मानवीय व्यवहारको परिवर्तन तथा विकाससँग सम्बन्धित विषय हो । मानव विकास एकाएक र छोटो अवधिमा गर्न सकिने विषय होइन । फेरि शिक्षामा सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनैतिक, भौगोलिक आदि कुराहरूले प्रभाव पार्ने भएकाले विद्यालय शिक्षामा समस्या तथा चुनौतीहरूको चाङ् नै रहेको हुन्छ । हालसम्म हामीले प्राप्त गरेको उपलब्धि र प्राप्त गर्न बाँकी उपलब्धिलाई विश्लेषण गर्दा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा मुख्यतया देहायका समस्या एवम् चुनौतीहरू देखा परेका छन् ।

समस्या

- प्रारम्भिक बालशिक्षा विद्यालय शिक्षाको संरचनामा समावेश गरिएको भए तापनि सबै विद्यालयमा सङ्घीय अनुदानको बालविकास केन्द्र स्थापना हुन नसक्नु,
- गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालशिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न नसकिनु,
- सबैका लागि गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न नसकिनु,

- भर्ना भएका विद्यार्थीको निरन्तरता कायम गर्दै अपेक्षित रूपमा सिकाइ उपलब्धि हासिल हुन नसक्नु,
- तहगत एवम् विषयगत रूपमा सबै विद्यालयमा न्यूनतम एवम् कक्षागत शिक्षक व्यवस्थापन गर्न नसक्नु,
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासको पर्याप्त व्यवस्थापन गर्न नसकिनु,
- अझै पनि निरक्षरता व्याप्त (१०.९ प्रतिशत) रहनु,
- सामुदायिक विद्यालयप्रति आम समुदायको विश्वास जागृत गर्न नसक्नु
- विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून हुँदै गई विद्यालय एकीकरण समायोजनमा लैजानुपर्ने अवस्था सिर्जना हुनु
- विद्यालय र शिक्षकलाई विद्यार्थीको उपलब्धिप्रति जवाफदेही बनाउन नसकिनु,
- सूचना प्रविधिसँग परिचित तथा आधुनिक शिक्षण शैलीसँग परिचित हुने गरी शिक्षकको क्षमता विकास गर्न नसकिनु
- पठन संस्कृतिको विकास तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि सार्वजनिक पुस्तकालय र सिकाइ केन्द्रको स्थापना गर्न नसकिनु
- विद्यालय शिक्षामा सुशासनको प्रत्याभूति गर्न नसकिनु,
- निजी लगानीका शैक्षिक संस्थाको उचित नियमन र व्यवस्थापन गर्न नसकिनु ।

चुनौती

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रूपमा व्यवस्थित गरी गुणस्तरीय बनाउनु,
- आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क गर्नका लागि आवश्यक पर्ने दीर्घकालीन स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु,
- कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नु,
- शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई गुणस्तरीय, व्यावहारिक, बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु,
- शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समय र कक्षा शिक्षणको प्रभावकारिताको आँकलन गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्नु,
- विद्यालयमा तहगत, विषयगत रूपमा दक्ष एवम् प्रतिबद्ध शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु
- कुशल नेतृत्व गर्न सक्षम हुने गरी प्रधानाध्यापकहरूको क्षमता विकास गर्नु,
- विद्यालयहरूको एकीकरण, समायोजन र पुनर्मिलान गर्नु,
- स्थानीय आवश्यकता र सम्भावनाको आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरि सो को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु,
- सूचना प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित गर्नु,
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको उचित व्यवस्थापन गरी गुणस्तर, पहुँच र सक्षमताको विकास गर्नु,
- शैक्षिक क्षेत्रमा सुधारका लागि वडा शिक्षा समितिको क्षमता विकास र परिचालन गर्नु,
- प्राकृतिक प्रकोप एवम् आपतकालीन अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चितता गर्नु,
- सबै उमेर समूहका व्यक्तिहरूका लागि जीवन पर्यन्त सिकाइका लागि पर्याप्त अवसर सिर्जना गर्नु,
- सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको जनविश्वास वृद्धि गराउनु,

- संस्थागत विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूलाई सहभागितामूलक र सरकारको पूरक प्रणालीका रूपमा व्यवस्थित गरी सेवा प्रदायक संस्थाको रूपमा सञ्चालनमा ल्याउनु,
- शिक्षाका हरेक तह र क्षेत्रमा सुशासनको प्रत्याभूति गराउनु ।

अवसर

विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा माथि उल्लेखित थुप्रै चुनौतीहरू विद्यमान छन् तापनि हामी निरास हुनु पर्ने अवस्था छैन । उक्त चुनौतीहरू सामना गर्ने थुप्रै अवसरहरू पनि हामीबिच रहेका छन् । उपलब्ध अवसर, स्रोत र साधनको समुचित उपयोग गर्न सके मात्रै पनि धेरै समस्याहरू समाधान गर्न सकिन्छ । विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा विद्यमान मुख्य अवसरहरू देहायअनुसार रहेका छन् :

- विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक स्थानीय ऐन, नियमावली तथा कार्यविधिको तर्जुमा गर्नु,
- विद्यालय तहमा विद्यार्थी भर्ना दरका साथै लैङ्गिक समता सूचकाङ्क प्रभावकारी देखिनु ।
- विद्यालय शिक्षाको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि अधिकांश विद्यालयका भवन, कक्षाकोठालगायतका भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार सुदृढ हुँदै जानु,
- शिक्षा क्षेत्रका केन्द्रीय कार्यक्रम तथा बजेटका अतिरिक्त औचित्यका आधारमा नगरपालिकाबाट बजेट विनियोजन भई लगानी साझेदारी हुनु,
- स्थानीय आवश्यकता र सम्भावनालाई दृष्टिगत गरी कक्षा ५ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम विकास हुनु,
- केन्द्रीय तहबाट पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक व्यवस्थापन, तालिम, विद्यार्थी प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू, विद्यार्थी मूल्यांकन तथा परीक्षा जस्ता क्षेत्रमा प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग प्राप्त हुनु,
- शिक्षामा समावेशी सहभागिता अभिवृद्धि हुनु, सार्वजनिक विद्यालयप्रतिको चासो र जनअपेक्षा बढ्दै जानु,
- विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय र सूचना सञ्चार प्रविधिमैत्री बनाउनका लागि तीनै तहका सरकारका साथै विभिन्न सहयोगीहरूबाट लगानीको वातावरण सिर्जना हुनु ।

१.५ शिक्षा योजनाको विभिन्न पक्षसँग सम्बन्ध

१.५.१ संवैधानिक प्रावधान र कानुनी व्यवस्थासँग शिक्षा योजनाको सम्बन्ध

नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई अधिकारको रूपमा स्थापित गरेको छ । संविधानको धारा ३१ ले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा लिई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुने, आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने, माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानुन वमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपी तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाको माध्यमबाट कानुन वमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने र नेपाली समुदायलाई कानुन वमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुने व्यवस्था छ । यसैगरी अनुसूची ८ ले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखेको छ । संवैधानिक प्रावधानको कार्यान्वयनका लागि जारी गरिएका स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले शिक्षासम्बन्धी अधिकारहरूलाई २३ वटा बुँदामा उल्लेख गरेको छ भने अनिवार्य तथा

निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन २०७४ ले आधारभूत तहसम्मको शिक्षाको प्रत्याभूति गराउने दायित्व किटान गरेको छ । स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएका शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि जारी गरिएको भिमाद नगरपालिकाको शिक्षा ऐन, २०७७ तथा शिक्षा नियमावली, २०७८ ले अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउने गरी विभिन्न प्रावधानहरू राखेको छ । यी संवैधानिक तथा कानुनी दायित्वलाई पूरा गराउने गरी शिक्षा योजना तयार गरिएको छ ।

१.५.२ दिगो विकास लक्ष्यसँग सम्बन्ध

नेपाल सरकारले दिगो विकास लक्ष्य नं. ४ “समावेशी तथा न्यायोचित शिक्षा सुनिश्चित गर्दै सबैका लागि जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने” हासिल गराउन सन् २०३० सम्मका लागि दिगो विकास लक्ष्यहरू (वर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र (२०१६-२०३०) स्वीकृत गरेको छ । उक्त मार्गचित्रले सन् २०३० सम्म प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर र प्राथमिक तह पूरा गर्ने दर ९९.५ प्रतिशत, माध्यमिक तहमा सहजै देखिने भर्ना दर ९९ प्रतिशत, कक्षा ८ सम्म टिकाउ दर ९५ प्रतिशत पुर्याउने, छात्रछात्राको अनुपात १ पुर्याउने, इन्टरनेट पहुँच भएका विद्यालय, वास (WASH) सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू र अपाङ्गता मैत्री विद्यालयहरू ९९ प्रतिशत पुऱ्याउने, न्यूनतम तालिम प्राप्त गरेका कार्यरत शिक्षकहरूको अनुपात १०० प्रतिशत पुऱ्याउने जस्ता सूचकहरूमा आधारित भई लक्ष्य निर्धारण भएका छन् । यिनै राष्ट्रिय लक्ष्य अनुरूप यस योजनामा महानगरका शैक्षिक लक्ष्यहरू निर्धारण र कार्यान्वयन गर्ने गरी दिगो विकास लक्ष्यसँग अन्तरसम्बन्धित गराइ यो योजना तयार गरिएको छ ।

१.५.३ आवधिक योजनासँग सम्बन्ध

सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि मानव संसाधनको विकास गर्ने शिक्षा सम्बन्धी सोच लिई कार्यान्वयनमा ल्याईएको पन्ध्रौँ योजना (२०७६/०७७-०८०/०८१) ले गुणस्तरीय शिक्षा मार्फत सिर्जनशील, दक्ष, प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील मानव स्रोतको विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । उक्त लक्ष्य हासिल गर्नका लागि आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क, माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क, सबै तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र गुणस्तरको सुनिश्चित गराउने र शिक्षामा सुशासन कायम गर्ने जस्ता उद्देश्यका साथै योजनाको अन्तसम्मका लागि विभिन्न रणनीति, कार्यनीति र परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरिएका छन् ।

प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (आ.व. २०७६/०७७ - २०८०/०८१) ले "समृद्ध जनता, सुरक्षित शहर, सुशासन सहित समाजवाद उन्मुख नगर" भन्ने दूरदृष्टि लिइ विषयक्षेत्रगत रूपमा लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति एवम् कार्यक्रमहरू तह गरेको छ । योजनाले शिक्षा सम्बन्धमा "पालिकाको साक्षरता शतप्रतिशत बनाउने, एउटा बहुप्राविधिक विद्यालयको स्थापना गर्ने, सबै माध्यमिक विद्यालयहरूलाई प्राविधिक स्तरोन्नति गर्ने र प्राविधिक र सैद्धान्तिक शिक्षाको अनुपात ८०:२० पुऱ्याउने तथा योजनाको अन्तिम वर्ष सम्ममा प्राविधिक विषयमा स्नातक र समाजशास्त्रमा स्नातकोत्तर अध्ययन गर्ने क्याम्पसको स्थापना गर्ने" लक्ष्य लिएको छ । यसैगरी सबै नागरिकको लागि शिक्षाको सुनिश्चितता गर्दै गरिवीको रेखामुनि रहेका, विपन्न, दलित र पिछडिएका समुदायहरूका लागि विशेष रूपमा आधारभूत एवम् प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्था गर्ने, स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गरी लागु गर्ने लगायतका उद्देश्य र ती उद्देश्य हासिल गर्नका लागि रणनीति एवम् कार्यनीतिहरू तय गरेको छ । पन्ध्रौँ योजना र

नगरपालिकाको पहिलो आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका लक्ष्य एवम् उद्देश्य हासिल गराउन यो योजना केन्द्रित छ ।

१.६ योजना निर्माणका क्रममा अपनाइएका प्रक्रिया

यस योजना तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक प्रकृया अवलम्बन गरिएको थियो । योजना निर्माणका क्रममा अपनाइएका मुख्य चरणहरू निम्नअनुसार छन् :

चरण १ योजना तर्जुमा कार्यदलको गठन : विभिन्न क्षेत्र र वर्गको प्रतिनिधित्व हुने गरी योजना तर्जुमा कार्यदल गठन ।

चरण २ कार्ययोजना निर्माण: कार्यदलको बैठकद्वारा योजना निर्माणको कार्ययोजना निर्माण गरिएको ।

चरण ३ योजना निर्माणको ढाँचा तय: नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय तथा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले तयार गरेको १० वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यढाँचालाई मुख्य आधार मानी योजना निर्माणको ढाँचालाई अन्तिम रूप प्रदान गरिएको ।

चरण ४ सन्दर्भ सामग्री एवम् तथ्याङ्क सङ्कलन: योजना निर्माणका लागि आवश्यक सन्दर्भ सामग्री एवम् आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको ।

चरण ५ योजना निर्माणका लागि विभिन्न क्षेत्रमा सुझाव सङ्कलन

चरण ६ योजनाको मस्यौदा तयारी

चरण ७ योजनाको मस्यौदा उपर सुझाव सङ्कलन

चरण ८ योजना मस्यौदा सामाजिक विकास र शिक्षा समितिमा पेश, सामाजिक विकास र शिक्षा समितिमा प्राप्त सुझाव सहित समावेश गरी योजनाको स्वीकृतिका लागि कार्यपालिकामा सिफारिस

चरण ९ कार्यपालिकाको २०७९।९।१७ को बैठकद्वारा योजनाको स्वीकृति ।

परिच्छेद : दुई

सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क, माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी संविधानको अनुसूची ८ मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकार सूचीमा समावेश गरिएको छ । संविधानको कार्यान्वयन गर्नका लागि बनाइएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहका शिक्षासम्बन्धी अधिकारलाई २३ वटा बुँदामा उल्लेख गरेको छ भने वडा समितिलाई समेत शिक्षा सम्बन्धी अधिकार प्रदान गरेको छ । "समृद्ध जनता सुरक्षित शहर: सुशासन सहित समाजवाद उन्मुख नगर" भन्ने दीर्घकालीन सोच लिएको यस नगरपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०७६-०८०) ले सोका आधारमा शिक्षासम्बन्धी लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा गन्तव्य सूचक तय गरेको छ । यस योजनाको परिच्छेद-१ मा शिक्षा योजना निर्माणको पृष्ठभूमि, नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्थाको र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण गरी समस्या, चुनौती तथा अवसरहरूको पहिचान गरिएको छ । यसले शिक्षा क्षेत्रको समग्र विकासका लागि दिशानिर्देश गर्न आधार तय गरेको छ । संवैधानिक एवम् कानुनी रूपमा प्रदत्त अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्व पूरा गर्न, राष्ट्रिय र नगरपालिकाको आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका सोचलाई पूरा गराउने तथा शिक्षा क्षेत्रमा पहिचान गरिएका समस्या एवं चुनौतीहरूको सामना गर्दै गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा समतामुलक पहुँच सुनिश्चित गराउने गरी यस परिच्छेदमा योजनाको सोच, उद्देश्य तथा ती उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यक रणनीति र अपेक्षित नतिजा सूचक तय गरिएको छ ।

२.२ सोच

भिमाद नगरको इच्छा : व्यावहारिक, प्रविधिमैत्री एवम् गुणस्तरीय शिक्षा ।

२.३ लक्ष्य

गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चितता मार्फत गतिशिल जीवनयापनका लागि आवश्यक आधारभूत सीप सहितको जनशक्ति विकास गरी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपमा समृद्ध नगरपालिका निर्माणमा योगदान पुऱ्याउनु ।

२.४ उद्देश्य

यस योजनाको प्रमुख उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- (१) चार वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूको चौतर्फी विकासका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालशिक्षाको अवसर सुनिश्चित गरी कक्षा १ मा प्रवेशका लागि तयार गराउनु,
- (२) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- (३) माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क एवम् पहुँचयोग्य बनाउनु,
- (४) सबै तहको शिक्षाको गुणस्तर एवम् सान्दर्भिकतामा अभिवृद्धि गर्नु

- (५) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिमको पहुँच बिस्तार गर्नु,
- (६) निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि अवसर उपलब्ध गराउनु,
- (७) विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्नु ।

२.५ रणनीतिहरू

यस योजनाका उद्देश्य हासिल गर्नका लागि मुख्यतया निम्नानुसारका रणनीतिहरूको अवलम्बन गरिनेछ :

- (१) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको नक्साङ्कन गरी प्रत्येक विद्यालयमा कम्तीमा एक प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको व्यवस्थापन गर्ने,
- (२) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गरी ४ वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- (३) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्डहरू पूरा गर्न लगाई गुणस्तरीय सिकाइको सुनिश्चितता गर्ने,
- (४) सबै बालबालिकाहरूलाई अनिवार्य रूपमा विद्यालय ल्याउनका लागि वडा समितिको परिचालन, छात्रवृत्ति तथा विशेष सहयोग कार्यक्रमहरू विकास गरी सञ्चालन गर्ने,
- (५) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि निश्चित मापदण्डको विकास गरी आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गर्ने,
- (६) विद्यालयमा बालमैत्री शैक्षिक, भौतिक एवम् सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने,
- (७) अपाङ्गता भएका र विभिन्न कारणले सिकाइ सम्बन्धी समस्यामा रहेका बालबालिकाहरूलाई समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक वातावरण सिर्जना गर्ने,
- (८) कक्षाकोठामा आधारित सिकाइलाई प्रबर्धन गर्ने गरी शिक्षकहरूका लागि पेशागत तालिम तथा सहायता प्रणालीको स्थापना गर्ने,
- (९) अनुकूल भौतिक पूर्वाधारसहित सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको न्यूनतम पहुँच सुनिश्चित गरी सिकाइमा प्रयोग गर्ने,
- (१०) विद्यालय शिक्षाको विकासका लागि विभिन्न सङ्घ संस्था तथा साझेदारहरूको पहिचान र परिचालन गर्ने,
- (११) राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- (१२) विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा उपलब्धि परीक्षण प्रणालीमा सुधार ल्याउने,
- (१३) गुणस्तरीय एवम् सान्दर्भिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिमको अवसर वृद्धि गरी सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने
- (१४) निरक्षरहरूको पहिचान गरी आवश्यकतामा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

- (१५) निरन्तर शिक्षा तथा सिकाइलाई टेवा पुऱ्याउन सामुदायिक सिकाइ केन्द्र/पुस्तकालय एवम् वाचनालयको स्थापना गर्न सहयोग गर्ने ।
- (१६) शिक्षकले कक्षाकोठा र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा बिताउने समयको अनुगमन गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने,
- (१७) अपनत्व भावनाको सिर्जना, नेतृत्वको क्षमता विकास, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रवर्धन, लगानी अभिवृद्धि र शैक्षणिक प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा समग्र शिक्षा क्षेत्रको सवलीकरण गर्ने ।
- (१८) विद्यालयको समग्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ र वडा समितिलाई जिम्मेवार बनाउने,
- (१९) शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि र सुशासनका लागि सबै प्रकारका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन, सुपरिवेक्षण, मूल्याङ्कन तथा नियमन प्रणालीको व्यवस्था गर्ने,
- (२०) शैक्षिक संस्थाहरूमा सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गराउन आवश्यक कानुनी व्यवस्था मिलाइ प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

२.६ अपेक्षित नतिजा

योजनाको अन्तमा देहायअनुसारका मुख्य नतिजा हासिल हुने छन् :-

- (१) भिमाद नगरपालिकाका सबै बालबालिकाहरूले मापदण्डमा आधारित गुणस्तरीय प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको समान अवसर प्राप्त गरेका हुने छन् । परिणामस्वरूप प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा भर्ना हुनेको प्रतिशत १०० पुगेको हुने छ ।
- (२) आधारभूत शिक्षाको खुद भर्नादर १०० प्रतिशत पुगेका हुने छ ।
- (३) माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि हुन गई कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर ७८ प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- (४) शिक्षण सिकाइ वातावरणमा सुधार आई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि भएको हुने छ ।
- (५) सबै विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था हुने छ ।
- (६) शिक्षकका लागि नियमित रूपमा क्षमता विकासका अवसर प्राप्त भएको हुने छ ।
- (७) आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास भई कार्यान्वयनमा आएको हुने छ ।
- (८) विद्यालय शिक्षाका सबै बालबालिकाहरूका लागि पोषणयुक्त दिवा खाजाको प्रबन्ध भएको हुने छ ।
- (९) शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई अङ्गिकार गरिएको हुने छ ।
- (१०) सबै विद्यालयमा बालमैत्री न्यूनतम भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार स्थापना भएको हुने छ ।
- (११) विद्यालय तहमा सुशासन कायम भई सिकाइप्रति उत्तरदायी पद्धतिको स्थापना हुने छ ।

परिच्छेद : तीन

शिक्षाका उपक्षेत्रहरू

शिक्षा देश विकासको मेरुदण्ड हो । शिक्षाले नै व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको सर्वाङ्गीण विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ । शिक्षाबाट नै देश समुन्नतिको मार्गमा अघि बढ्न सक्दछ । नेपाल सरकारले लिएको “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” अभियानलाई साकार पार्नको लागि पनि शिक्षाको नै प्रमुख भूमिका हुन्छ । तसर्थ शिक्षाको विकास नै देश विकासको मूल आधार हो । शिक्षाको विकास गर्ने आधारभूत थलो विद्यालय हो । विद्यालयीय शिक्षामा सुधार नभएसम्म समग्र शैक्षिक पक्षमा सुधार सम्भव छैन । नेपालको संविधानले पनि मौलिक हकअन्तर्गत शिक्षाको हकको रूपमा लिई प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुने, प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने लगायतका व्यवस्था गरेको छ । संविधानले प्रदान गरेको अधिकार कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहलाई विद्यालय शिक्षासम्बन्धी कानून, नीति, योजना निर्माण, कार्यान्वयन, अनुगमन मूल्याङ्कनलगायतका विभिन्न अधिकार प्रदान गरेको छ भने सो को कार्यान्वयनका लागि भिमाद नगरपालिकाबाट शिक्षासम्बन्धी कानुनी व्यवस्था गरिएको छ ।

यस योजनाको परिच्छेद एकमा संवैधानिक तथा कानुनी प्रावधान, नगरपालिकाको वर्तमान स्थितिको विश्लेषण गरी समस्या, चुनौती तथा अवसरहरूको पहिचान गरिएको छ । ती चुनौतीहरूको सम्बोधन गर्नका लागि परिच्छेद दुईमा योजनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा अपेक्षित नजिता तय गरिएको छ । स्थानीय तहको शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक तथा कानुनी दायित्व, योजनाले लिएका दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य एवम् रणनीतिहरूका आधारमा यस परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षाका उपक्षेत्रहरू प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन विषयक्षेत्रमा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गरी समस्या तथा चुनौतीहरूको पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सम्बोधन गर्ने गरी उपक्षेत्रगत रूपमा उद्देश्य, रणनीति, उपलब्धि, मुख्य नतिजा, क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

३.१ प्रारम्भिक बाल शिक्षा र विकास

३.१.१ परिचय

शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित) ले “प्रारम्भिक बालशिक्षा विद्यालय” भन्नाले चार वर्ष उमेर पूरा गरेका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालशिक्षा दिने विद्यालय सम्झनु पर्छ भनी परिभाषित गरिएको छ । गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षामा बालबालिकाहरूको पहुँच तथा गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने एक प्रमुख रणनीतिको रूपमा विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिइएको छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा सम्बन्धी गरिएका विभिन्न अध्ययन तथा प्रतिवेदनहरूले प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको अनुभव पाएका

बालबालिकाहरू विद्यालयको वातावरणमा छिटो तथा बढी घुलमिल हुन सक्ने, सिकाइको गुणस्तर बढ्ने र सिकाइमा प्रगति गरेको कुरा औल्याएका छन् ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत ३-४ वर्षसम्मका बालबालिकालाई लक्षित गरी समुदाय र विद्यालयमा आधारित प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालित छन् भने संस्थागत विद्यालयहरूमा दुईदेखि चारवर्षसम्मको पूर्वप्राथमिक कक्षा (मन्टेश्वरी, किन्डरगार्डेन आदि) सञ्चालनमा रहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता तथा कार्यक्रमको गुणस्तर केन्द्रको पूर्वाधार, आर्थिक लगानी, सहजकर्ताको क्षमता, बालबालिकाको सङ्ख्या तथा सिकाइ सामग्रीमा निर्भर गर्छ । यीनै कुरालाई आधार मानेर प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमका चुनौतीहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको सम्बोधनका लागि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका उद्देश्य, रणनीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनका प्रमुख नतिजा र क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था :

शिक्षा ऐन २०२८ (संशोधनसहित) ले चार वर्ष उमेर पूरा गरेका बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालशिक्षा दिने व्यवस्था गरेको छ । कक्षा एकको पूर्व तयारीको रूपमा रहेको प्रारम्भिक बालशिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनको प्रकृति र अवधिका सम्बन्धमा विविधता रहेको छ । सरकारी स्तरबाट एक वर्षे प्रारम्भिक बालशिक्षाको व्यवस्था गरिएको भएतापनि सामुदायिक विद्यालयहरूमा पनि दुई देखि तीन वर्षे अवधिको प्रारम्भिक बालशिक्षा कार्यक्रम तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा मन्टेश्वरी, नर्सरी, एल.के.जी., यु.के.जी. गरी कक्षा एकको शिक्षाभन्दा अगाडि तीन देखि चारवर्षसम्मको प्रारम्भिक बाल शिक्षाको अभ्यास गरिएको पाइन्छ । प्रारम्भिक बालशिक्षाका कार्यक्रममा अवधि, व्यवस्थापन, सिकाइका लागि पाठ्यक्रम पाठ्यसामग्री, सहजकर्ताको योग्यता लगायतका पक्षहरूमा एकरूपता आउन सकेको देखिँदैन ।

भिमाद नगरपालिकाको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सम्बन्धी विवरणलाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३.१ : प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रसम्बन्धी विवरण, २०७८

क्र.सं.	विवरण	अवस्था	कैफियत
१	प्रारम्भिक बालविकास वा पूर्व प्राथमिक विद्यालय		
	सामुदायिक	३३	
	नगर स्रोत	१५	
	संस्थागत	११	
	जम्मा	५९	
२	विद्यार्थी संख्या		
	सामुदायिक	८३५ (६२.९%)	
	संस्थागत	४९२ (३७.९%)	
	जम्मा	१३२७	
३	खुद भर्नादर	८०.३	

क्र.सं.	विवरण	अवस्था	कैफियत
४	सहजै देखिने भर्नादर	१०४.८	
५	प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा नवप्रवेशीको प्रतिशत	८४.७	
६	सहजकर्ताको योग्यता		
	एस.ई.ई. भन्दा कम	६	
	एस.ई.ई.	२३	
	एस.ई.ई. भन्दा बढी	१९	
७	३० दिन क्षमता विकास तालिम प्राप्त गरेका सहजकर्ता संख्या	८	

माथिको तालिकाबाट हेर्दा यस नगरमा कुल प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र ५९ मध्ये ससर्त अनुदानबाट ३३, नगर स्रोतबाट १५ र संस्थागत विद्यालयसँग आवद्ध ११ रहेका छन् । प्रारम्भिक बालशिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा समावेश गरिएको भएतापनि अझैपनि सबै विद्यालयहरूमा ससर्त अनुदानबाट प्रारम्भिक बालशिक्षाका लागि सहयोग हुन सकेको छैन । यसैगरी प्रारम्भिक बालशिक्षामा शैक्षिक सत्र २०७८ मा कुल १३२७ विद्यार्थीमध्ये सामुदायिक प्रारम्भिक बालशिक्षामा ६२.९ प्रतिशत र संस्थागत विद्यालयमा ३७.१ प्रतिशत बालबालिकाका अध्ययनरत छन् ।

प्रारम्भिक बालशिक्षा उमेर समूहको खुद भर्नादर ८०.३ प्रतिशत, सहजै देखिने भर्नादर १०४.८ प्रतिशत र प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुनेको प्रतिशत ८४.७ प्रतिशत रहेको छ । प्रारम्भिक बालशिक्षाको भर्नादरका सूचकहरूमा राष्ट्रियस्तरको अवस्थाको तुलनामा सहजै देखिने भर्नादर र प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुनेको प्रतिशत केही राम्रो देखिएको भएतापनि अझै पनि खुद भर्नादर, प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा जाने विद्यार्थीको प्रतिशतमा धेरै सुधार गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

सरकारी अनुदानमा कार्यरत सहजकर्ताहरूमध्ये ६ जना सहजकर्ताको योग्यता एस.ई.ई. भन्दा कम रहेको छ । अझै पनि सहजकर्ताहरूले न्यूनतम अवधिको तालिम प्राप्त गर्न सकेका छैनन्, अझ नगरपालिकाको स्रोतबाट नियुक्त सहजकर्ताहरूका लागि कुनै पनि क्षमता विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन सकेका छैनन् । सरकारी अनुदानका ४८ बालविकास केन्द्रहरूमध्ये अधिकांश प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा तोकिए बमोजिमको न्यूनतम पूर्वाधारको कमी रहेको छ । सहजकर्ताका लागि न्यूनतम पारिश्रमिकको व्यवस्थासमेत हुन नसक्दा उनीहरूको मनोबल उच्च हुन सकिरहेको छैन । बालविकास कार्यक्रमको सञ्चालनको अवधि, व्यवस्थापन, पूर्वाधार, विविधता हुनाका साथै यिनीहरूको नियमनको संस्थागत प्रबन्ध व्यवस्थित भईसकेको छैन । कतिपय बालविकास केन्द्रहरूमा भौतिक, शैक्षिक, मानवीय, आर्थिक जस्ता विभिन्न पक्षले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रले दिन सक्ने सेवामा असर परिरहेको छ ।

उल्लेखित विश्लेषण समेतका आधारमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :

- (१) प्रारम्भिक बालशिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न,
- (२) सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना भएको सुनिश्चितता गर्न,
- (३) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा अपेक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्न,
- (४) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा न्यूनतम भौतिक, आर्थिक तथा शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्न,
- (५) प्रारम्भिक सहजकर्ताका लागि न्यूनतम पारिश्रमिकको व्यवस्थापन गर्नुका साथै नगर स्रोतको प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रलाई निरन्तरता दिन दिगो स्रोतको व्यवस्थापन गर्न,
- (६) प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताको न्यूनतम योग्यताको सुनिश्चितता गरी क्षमता विकास गर्न,
- (७) प्रारम्भिक बालशिक्षा कार्यक्रमको सुपरिवेक्षण तथा प्राविधिक सहायताको प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन,
- (८) विविध प्रकारबाट सञ्चालित प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमबीच समन्वय र एकरूपता कायम गर्न ।

३.१.३ उद्देश्य

यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छः

- (१) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
- (२) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु।
- (३) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित सबै बालबालिकाहरूलाई कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु।

३.१.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

- (१) सङ्घीय सरकारबाट प्रत्येक विद्यालयका लागि प्रारम्भिक बालशिक्षा कार्यक्रमका लागि अनुदान प्राप्त नहुन्जेलसम्मका लागि नगरतर्फका प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रलाई निरन्तरता दिने,
- (२) प्रारम्भिक बालशिक्षा उमेरका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी शैक्षिक सत्रको सुरुवातमै विद्यालय भर्ना गर्न अभियान सञ्चालन गर्ने,
- (३) प्रारम्भिक बालशिक्षा केन्द्रको नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण गर्ने,
- (४) सबै बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमका साथै प्रोत्साहन मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (५) सङ्घीय सरकारको मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- (६) आधारभूत पोषणसहितको दिवा खाजा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने,
- (७) सहजकर्ताको मनोबल उच्च बनाउन प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (८) सहजकर्ताको लागि निरन्तर पेसागत विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न,
- (९) प्रारम्भिक बालशिक्षा केन्द्र व्यवस्थापन र सिकाइका लागि पेशागत सहयोगको व्यवस्था गर्ने।

- (१०) बालमैत्री शैक्षिक वातावरण निर्माणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- (११) शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन, छापामय कक्षा कोठा र आवश्यक खेल सामग्रीको व्यवस्था गर्न सहयोग गर्ने,
- (१२) नमुना बालविकास केन्द्र विकासका लागि सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (१३) संस्थागत संरचनाको रूपमा प्रारम्भिक बालविकास व्यवस्थापन उपसमिति गठन गर्ने।

३.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.१.५.१ उपलब्धि

- गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित भएको हुने।

३.१.५.२ प्रमुख नतिजा

- प्रारम्भिक बालशिक्षाको खुद भर्ना दर १०० प्रतिशत र सहजै देखिने भर्नादर १०८ प्रतिशत पुगेको हुने,
- कक्षा १ मा भर्ना हुने सबै बालबालिकाले प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभव हासिल गरेको हुने,
- सबै बालबालिकाहरूले आधारभूत सिकाइ हासिल गरेको हुने,
- सबै बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम सिकाइ सामग्रीसहित बालमैत्री पूर्वाधारको ब्यवस्था भएको हुने,
- सबै बालबालिकाहरूका लागि आधारभूत पोषण सहितको दिवा खाजाको ब्यवस्था भएको हुने,
- सहजकर्ताहरूका लागि पेसागत विकासका अवसर उपलब्ध भएको हुने।

३.१.५.३ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका नं ३.२ : प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
१	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको नक्सांकन र पुनर्वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	२	५०	५०	५०	५०	५०	✓			
२	नगरतर्फका प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको निरन्तरता	संख्या	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	२५०६	२५०६	२५०६	२५०६	२५०६	✓			
३	सहजकर्ता पारिश्रमिक (ससर्त)	जना	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	४६२०	४६२०	४६२०	४६२०	४६२०	✓			
४	संघीय स्रोतका सहजकर्ताका लागि थप प्रोत्साहन	जना	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	१२८७	१२८७	१२८७	१२८७	१२८७			✓	
५	दिवा खाजा	विद्यार्थी	८३५	८३५	८३५	८३५	८३५	८३५	४१७५	२२५५	२२५५	२२५५	२२५५	२२५५	✓			
६	सहजकर्ताको	जना	२५	२३	२५	२३	२५	२५	१२१	३००	३००	३००	३००	३००		✓	✓	

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
७	क्षमता विकास अभिभावक शिक्षा	केन्द्र	०	८	९	९	८	४२	०	१६०	१८०	१६०	१६०	६८०			√	√
८	सुरक्षित बसाइ व्यवस्थापन	केन्द्र	०	८	९	९	८	४२	०	४००	४५०	४५०	१७००			√	√	
९	नमूना बालविकास केन्द्र विकास	केन्द्र		१		१		२	०	२००	२००	०	४००		√	√	√	
१०	प्रारम्भिक बालशिक्षामा शैक्षिक पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन सहयोग	केन्द्र		१०	१०	१०	१२	४२	०	१०००	१०००	१२००	४२००		√	√	√	
११	गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा	पटक	१	१	१	१	५		२०	२०	२०	२०	१००			√		

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
	समन्वय, सहकार्य एवम् लगानी बढाउन प्रोत्साहन																	
१२	सिकाइ सामग्री व्यवस्थापन	विद्यार्थी	८३५	८३५	८३५	८३५	८३५	४१७.५	४१७.५	४१७.५	४१७.५	४१७.५	४१७.५	२०८८	√			
	जम्मा							११४०५	१४४३७	१४२५७	१४४५७	१४३८७	६८९४३	√				

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

मानवको जीवनयापनको लागि नभई नहुने एवम् पहिलो शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा भनिन्छ। व्यक्तिको अन्तर्निहित प्रतिभाको प्रस्फुटन गराउने, अधिकार र कर्तव्यको पालनासहित स्वतन्त्रताको सम्मान गर्ने, सामाजिक र प्राकृतिक वातावरणप्रति सचेत भई मानवीय मूल्य र मान्यताअनुकूल व्यवहार गर्ने कर्तव्यनिष्ठ नागरिक उत्पादन गर्ने, दैनिक जीवनमा आइपर्ने व्यावहारिक समस्या समाधान गर्न सक्षम, स्वावलम्बी, परिश्रमी, वैज्ञानिक सुझबुझ भएका, स्वास्थ्यप्रति सचेत र नैतिकवान् बनाउन महत्वपूर्ण हुने भएकाले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमै अनिवार्य र निःशुल्क गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई जोड दिइएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा ३१ ले आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँचको हक हुने व्यवस्था गर्नुका साथै यो शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य गर्ने व्यवस्था गरेको छ । संवैधानिक प्रावधानको कार्यान्वयनका लागि जारी गरिएको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले चारदेखि तेह वर्षसम्मका बालबालिकाहरूका लागि अनिवार्य शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने व्यवस्था छ । आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारिता तथा कार्यक्रमको गुणस्तर सबैका लागि समतामूलक पहुँच, सिकाइ सक्षमताको प्राप्ति, पूर्वाधार विकास, आर्थिक लगानी, शिक्षकहरूको क्षमता विकास, सिकाइ वातावरण, शैक्षिक सुशासन तथा व्यवस्थापकीय सक्षमता विकास जस्ता कुराहरूमा निर्भर गर्छ । यिनै कुरालाई आधार मानेर आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमका चुनौतीहरूको पहिचान गरी उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम कार्यान्वयनका प्रमुख नतिजा र क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था :

शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित) ले प्रारम्भिक बालशिक्षादेखि कक्षा ८ सम्म आधारभूत शिक्षाको संरचनामा समावेश गरेको छ । सबैका लागि निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने संवैधानिक तथा कानुनी आधार तयार भएको छ । यसका लागि राष्ट्रिय एवम् अन्तराष्ट्रिय मञ्चहरू समक्ष विभिन्न प्रतिबद्धताहरू गरी ती प्रतिबद्धताहरू पूरा गर्ने गरी विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् । गाउँगाउँ र टोलटोलमा आधारभूत विद्यालय स्थापना गरिएका छन् । विना योजना र नक्साङ्कन विद्यालयहरू स्थापना हुँदाका असर वर्तमानले झेलन शुरू गरेको छ । एकातिर विद्यालयहरू विद्यार्थी विहीन भईरहेका छन् भने स्रोतसाधनको समुचित उपयोग हुन पनि सकिरहेको छैन । विद्यालयमा कक्षागत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्ने, सबैका लागि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने, आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधारको व्यवस्थापन गर्ने लगायतका कार्य अझै गर्न सकिरहेको छैन ।

भिमाद नगरपालिकाको आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी वर्तमान अवस्थालाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३.३ : आधारभूत शिक्षासम्बन्धी विवरण, २०७८

क्र.सं.	विवरण	अवस्था	कैफियत
१	विद्यालय सङ्ख्या (तह)	५४	
	आधारभूत (१-३/१-५) जम्मा	५३	
	आधारभूत (६-८) जम्मा	२६	
	आधारभूत (१-३/१-५) सामुदायिक	४२	
	आधारभूत (६-८) सामुदायिक	२०	
	विद्यालय सङ्ख्या (इकाइ)		
	आधारभूत (१-३/१-५)	२८	
	आधारभूत (१-८)	८	
	सामुदायिक विद्यालय आधारभूत (१-३/१-५)	२३	
	सामुदायिक विद्यालय आधारभूत (१-८)	६	
२	विद्यार्थी विवरण (कक्षा १-८)		
	जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	५१५१	
	दलित विद्यार्थी सङ्ख्या	१३९९	
	जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या	२८१५	
	सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	७१.२५	
	संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	२८.७५	
३	सूचक		
	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	१०९.९	
	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९८.७	
	कुल भर्नादर (कक्षा १-५)	११३.८	
	खुद भर्नादर (कक्षा १-५)	९८.१	
	कुल भर्नादर (कक्षा १-८)	११३.२	
	खुद भर्नादर (कक्षा १-८)	९८.३	
	कक्षा १-८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	०.९९	
	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८४.२	
	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर	७७.८	
	कक्षा ५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सङ्ख्या	९०	
	कक्षा ५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	१.७	
४	सिकाइ उपलब्धि कक्षा ५	३५.८	
	नेपाली	४७.२	
	अंग्रेजी	४४.३	
	गणित	२४.९	

क्र.सं.	विवरण	अवस्था	कैफियत
	विज्ञान	२६.६	

माथिको तालिकाबाट हेर्दा यस नगरमा कुल विद्यालय सङ्ख्या ५४ रहेकोमा ५३ वटा विद्यालयमा आधारभूत (कक्षा १-३/१-५) र आधारभूत (कक्षा १-८) सञ्चालन २६ विद्यालयमा रहेको छ । विद्यालय सङ्ख्या (इकाइ) आधारभूत ३६ (सामुदायिक २९ र संस्थागत ७) रहेका छन् । कक्षा १ देखि ८ सम्म शैक्षिक सत्र २०७८ मा कुल विद्यार्थी ५९५९ रहेकोमा दलित विद्यार्थी ९३९९ (२७.२ प्रतिशत) र जनजाति विद्यार्थी २८९५ (५४.६ प्रतिशत) रहेका छन् । विद्यार्थीको भर्नादर हेर्दा कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर ९८.७ प्रतिशत, कक्षा १ देखि ५ को खुद भर्नादर ९८.९ प्रतिशत र कक्षा १ देखि ८ को खुद भर्नादर ९८.३ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर ८४.२ प्रतिशत र आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर ७७.८ प्रतिशत रहेको छ ।

शैक्षिक सत्र २०७८ मा लिइएको कक्षा ५ को सिकाइ उपलब्धि परीक्षणमा विद्यार्थीको औसत उपलब्धिस्तर ३५.८ प्रतिशत रहेकोमा सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धिस्तर ३०.५ रहेको छ । विषयगत रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी नेपाली विषयमा ४७.२ र सबैभन्दा कम गणित विषयमा २४.९ रहेको छ भने अंग्रेजी विषयको ४४.३ र विज्ञान विषयको उपलब्धिस्तर २६.६ प्रतिशत रहेको छ ।

शैक्षिक सूचकहरूमा राष्ट्रिय औषत उपलब्धिको तुलनामा यस नगरपालिकाको सूचक सकारात्मक देखिएको भएतापनि यसको सुधारका लागि धेरै गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ । टिकाउ दर र तह पूरा गर्ने अझै न्यून हुनु, सबैका लागि शिक्षाको पहुँच उपलब्ध गराउन नसकिनु समस्याका रूपमा रहेका छन् । यसैगरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीचको शैक्षिक उपलब्धिका साथै सबै विद्यालयहरूबाट समान खालको शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता रहेको छ । यसैगरी प्रविधिको उपयोग गर्दै सबैका लागि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु वर्तमान आवश्यकता हो भने आधारभूत शिक्षाको विकासका लागि पर्याप्त स्रोतको व्यवस्थापन गर्न नसकिनु, अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गराउनु, विद्यालय शिक्षामा सुशासनको प्रत्याभुति गराउनु, कुशल नेतृत्वको विकास गराउन तथा विद्यार्थी सिकाइका लागि शिक्षक एवम् विद्यालयलाई जिम्मेवार बनाउन नसकिनु जस्ता जस्ता पक्षहरूमा विभिन्न समस्याहरू देखिएका छन् । कतिपय विद्यालयहरूको भौतिक, शैक्षिक, मानवीय, विद्यार्थी सङ्ख्या, भूगोल जस्ता विभिन्न पक्षले आधारभूत शिक्षाले दिन सक्ने सेवामा अपेक्षित सुधार ल्याउन सकिरहेको अवस्था छैन ।

उल्लेखित विश्लेषणसमेतका आधारमा आधारभूत शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :

- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु,

- आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु,
- शिक्षकलाई सिकाइप्रति जिम्मेवार र नविन प्रविधि तथा परिवर्तन प्रति उत्साहित बनाउनु,
- विद्यालयको नक्साङ्कन गरी एकीकरण, समायोजन तथा पुनर्मिलान गर्नु,
- कक्षागत तथा विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन र विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्नु,
- स्थानीय विषय शिक्षणका लागि शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु,
- शिक्षामा अभिभावक र सरोकारवालाहरूको सकृय सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
- छात्रवृत्तिलाई लक्षित समुदायको सिकाइ आवश्यकता पूरा गर्ने गरी सान्दर्भिक बनाउनु,
- समावेशी शिक्षाको प्रवर्धन गर्नु,
- विद्यालयहरूमा न्यूनतम भौतिक, आर्थिक तथा शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
- कक्षाकोठामा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको व्यवस्थापन गर्नु,
- विद्यालयलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बनाई सुशासनको प्रत्याभूति दिलाउनु ।

३.२.३ उद्देश्य

यस योजनाले आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छः

- (१) अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- (२) आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु,
- (३) विद्यालय शिक्षा प्रणालीको व्यवस्थापकीय सुधारमार्फत जवाफदेहिता र सुशासनको प्रत्याभूति गराउनु ।

३.२.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

- (१) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक नीतिगत व्यवस्थाका साथै स्रोत साधनको व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन गर्ने,
- (२) विद्यालयको पहुँचभन्दा बाहिर भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- (३) शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा व्यवस्थापनको कार्यविधि निर्माण गरी न्यूनतम विद्यार्थी भएका विद्यालयमा कक्षागत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने,
- (४) सिकाइका लागि मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने,
- (५) विद्यालयहरूले गरेका राम्रा अभ्यासहरूको प्रचार प्रसार तथा अनुसरण गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्ने,

- (६) सबै आधारभूत विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, सुरक्षित र अनुकूल सिकाइ वातावरण तयार गर्ने,
- (७) शिक्षकहरूको मागमा आधारित रही नवीन प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्षम हुने गरी निरन्तर पेसागत क्षमता विकास गर्ने,
- (८) प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको क्षमता विकास गर्ने,
- (९) राष्ट्रिय पाठ्यक्रमका उद्देश्य र मर्म पुरा हुने गरी कार्यान्वयन गर्न, स्थानीय विषयबस्तु समेटेर शिक्षा दिने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने,
- (१०) वस्तुनिष्ठ विद्यालय सुधार योजना निर्माणका लागि विद्यालय तहको क्षमता विकास गर्ने,
- (११) शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्न पूर्वाधार विकास तथा क्षमता विकास गर्ने,
- (१२) विद्यालयको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रभावकारी बनाई शिक्षक तथा विद्यालयलाई आवश्यक प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने,
- (१३) अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति दिलाउन आवश्यक प्रबन्ध मिलाउने,
- (१४) विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, आर्थिक लगायत समग्र पक्षको समय समयमा परीक्षण गरी सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने,

३.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.२.५.१ उपलब्धि

- अनिवार्य र गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता भएको हुने ।

३.२.५.२ प्रमुख नतिजा

- आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क भई पहुँच सतप्रतिशत पुगेको हुने,
- आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि पूरा गरेको हुने,
- सबै आधारभूत विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित भएको हुने,
- प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको क्षमता विकास भई शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने,
- विद्यालयका विभिन्न पक्षहरूको परीक्षण गरी सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान भएको हुने ।

३.२.५.३ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका नं ३.४ : आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षी)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्षी)						बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य		
१	आधारभूत तहका सबै विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय भर्ना	पटक	१	१	१	१	१	५	०	०	०	०	०	०	०					
२	प्रति विद्यार्थीका आधारमा शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन अनुदान	विद्यार्थी	३६७०	३६७०	३६७०	३६७०	३६७०	१८३५०	५५०.५	५५०.५	५५०.५	५५०.५	५५०.५	५५०.५	२७५३	√				
३	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालयको आधारभूत खर्च व्यवस्थापन अनुदान	विद्यालय	२९	२९	२९	२९	२९	२९	५७०	५७०	५७०	५७०	५७०	४३५०			√			
४	विद्यालय सञ्चालन व्यवस्थापन खर्च	विद्यालय	२९	२९	२९	२९	२९	२९	४६५	४६५	४६५	४६५	४६५	२३२५	√					
५	अभिभावक गुमाएका तथा अष्टेरो अवस्थामा रहेका बालबालिकाका लागि सहयोग	विद्यार्थी	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	१००	१००	१००	१००	५००			√			√
६	विद्यालय मिलान	पटक		१	१	१	१	५	०	०	०	०	०	०			√			

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
७	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	विद्यालय	३	१०	१०	१०	१०	४३	६०	२००	२००	२००	२००	२००			✓	✓
८	विद्यालय कर्मचारी पारिश्रमिक	जना	२९	२९	२९	२९	२९	२९	४०६०	५९४५	५९४५	५९४५	५९४५	✓		✓		
९	असल अभ्यासहरको पहिचान, प्रकाशन र प्रोत्साहन	पटक	१	१	१	१	५	५	५०	५०	५०	५०	५०			✓	✓	
१०	छात्रा छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	१८३१	१८३१	१८३१	१८३१	१८३१	९१५५	७३२.४	७३२.४	७३२.४	७३२.४	७३२.४	✓				
११	दलित छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	६००	६००	६००	६००	३०००	३०००	२४०	२४०	२४०	२४०	२४०	✓				
१२	अपांग छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	३५	३५	३५	३५	१७५	१७५	१०५	१०५	१०५	१०५	१०५	✓				
१३	अपांगता भएका बालबालिकाहरूका लागि दिवा सेवा केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	केन्द्र	१	१	१	१	१	१	२००	२००	२००	२००	२००			✓	✓	
१४	विज्ञान तथा गणित प्रयोगशाला स्थापना सहयोग	विद्यालय	२	२	२	२	६	६	६००	६००	६००	०	०	✓	✓	✓	✓	
१५	पुस्तकालय व्यवस्थापन सहयोग	विद्यालय	५	६	७	५	२९	२९	५००	६००	७००	५००	६००	✓	✓	✓	✓	
	जम्मा								८५३३	१०६५८	१०७५८	९९५८	१००५८				४९९६५	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

विद्यालय शिक्षाको वर्तमान संरचनामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा लिइएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरेको छ । पेशागत हिसाबले स्वरोजगारी वा रोजगारीमा जान चाहनेहरूको लागि महत्वपूर्ण रहेको माध्यमिक शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा र उच्च शिक्षाको सेतुको रूपमा समेत लिने गरिन्छ । नेपालको संविधानको शिक्षासम्बन्धी मौलिक हकमा माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । संविधानको अनुसूची ८ ले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकारलाई स्थानीय तहको अधिकार सूचीभित्र समावेश गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले माध्यमिक शिक्षाको समन्वय, अनुगमन तथा नियमन र माध्यमिक शिक्षाको कक्षा दशको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण गर्ने जिम्मेवारी प्रदेश सरकारलाई प्रदान गरेको छ । उल्लेखित परिदृश्यलाई दृष्टिगत गरी यस योजनामा माध्यमिक शिक्षाका उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम र लक्ष्य तय गरिएको छ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था :

शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित) ले कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षाको संरचनामा समावेश गरेको छ । यसैगरी विद्यालयलाई सामुदायिक र संस्थागत गरी दुई प्रकारमा वर्गीकरण गर्नुका साथै माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, संस्कृत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरेको छ । माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क गर्ने संवैधानिक तथा कानुनी आधार तयार भएको छ ।

भिमाद नगरपालिकाको माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी वर्तमान अवस्थालाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३.५ : माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी विवरण, २०७८

क्र.सं.	विवरण	अवस्था	कैफियत
१	माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या (इकाइ)	१९	
	माध्यमिक (१-१०)	११	
	माध्यमिक (१-१२)	८	
	विद्यालय सङ्ख्या (तह)	१८	
	माध्यमिक (९-१०)	१८	
	माध्यमिक (९-१२)	८	
	माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या	१८	
	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या	१४	
	संस्थागत माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या	४	
२	विद्यार्थी विवरण		

क्र.सं.	विवरण	अवस्था	कैफियत
	जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ९-१०)	१२१४	
	सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ९-१०)	१०२०	
	जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ११-१२)	८५६	
	सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ११-१२)	७७९	
	जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ९-१२)	२०७०	
	दलित विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ९-१२)	४५३	
	जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा ९-१२)	१२१२	
	सूचक		
३	कक्षा ९-१२ को कुल भर्नादर	७४.३	
	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर	६०.४	
	कक्षा ९-१० को कुल भर्नादर	९४.१	
	कक्षा ९-१० को खुद भर्नादर	८३.३	
	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६६.०	
	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	३५.०	
	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादरमा लैंगिक समता	१.०३	

माथिको तालिकाबाट हेर्दा नगरपालिकामा कुल विद्यालय सङ्ख्या ५४ रहेकोमा माध्यमिक विद्यालय १८ रहेका छन् । माध्यमिक विद्यालयहरूमध्ये ८ वटा (सामुदायिक ६ र संस्थागत २) विद्यालयमा कक्षा ११-१२ सञ्चालित छ । माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ सम्म शैक्षिक सत्र २०७८ मा कुल विद्यार्थी २०७० रहेकोमा दलित विद्यार्थी ४५३ (२१.८८ प्रतिशत) र जनजाति विद्यार्थी १२१२ (५८.६ प्रतिशत) रहेका छन् । विद्यार्थीको भर्नादर हेर्दा माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर ६०.४ प्रतिशत र सहजै देखिने भर्नादर ७४.३ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर ६६ प्रतिशत र कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर ३५ प्रतिशत मात्र रहेको छ ।

शैक्षिक सूचकहरूमा राष्ट्रिय औषत उपलब्धिको तुलनामा यस नगरपालिकाको सूचक सकारात्मक देखिएको भएतापनि यसको सुधारका लागि धेरै गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ । टिकाउ दर र तह पूरा गर्ने अझै न्यून हुनु, माध्यमिक शिक्षामा अझै पनि ठूलो सङ्ख्या शिक्षाको पहुँच उपलब्ध गराउन नसकिनु समस्याका रूपमा रहेका छन् । यसैगरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीचको शैक्षिक उपलब्धिस्तरको बिचमा पनि ठूलो अन्तर रहेको छ । सबैका लागि माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्दै यसलाई निःशुल्क र गुणस्तरीय बनाउनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । माध्यमिक शिक्षाको विकासका लागि पर्याप्त स्रोतको व्यवस्थापन गर्न नसकिनु, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको सुनिश्चितता गराउनु, विद्यालय शिक्षामा सुशासनको प्रत्याभुति गराउनु, कुशल नेतृत्वको विकास गराउन तथा विद्यार्थी सिकाइका लागि शिक्षक एवम् विद्यालयलाई जिम्मेवार बनाउन नसकिनु जस्ता जस्ता पक्षहरूमा विभिन्न समस्याहरू देखिएका छन् । कतिपय विद्यालयहरूको भौतिक, शैक्षिक, मानवीय, विद्यार्थी

सङ्ख्या, भूगोल जस्ता विभिन्न पक्षले माध्यमिक शिक्षाले दिन सक्ने सेवामा अपेक्षित सुधार ल्याउन सकिरहेको अवस्था छैन ।

उल्लेखित विश्लेषणसमेतका आधारमा माध्यमिक शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :

- गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधनको व्यवस्थापन गर्नु,
- विषयगत रूपमा शिक्षा नियमावलीले तोकेबमोजिमको पर्याप्त शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्नु,
- शिक्षकलाई सिकाइप्रति जिम्मेवार र नविन प्रविधि तथा परिवर्तन प्रति उत्साहित बनाउनु,
- उपयुक्त पूर्वाधारको विकास र गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु,
- विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधारसहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु,
- शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु,
- कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नु,
- शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरको शिक्षण सिकाइमा सदुपयोग गर्नु ।

३.३.३ उद्देश्य

यस योजनाले माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ :-

- (१) निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- (२) माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु,
- (३) विद्यालय शिक्षा प्रणालीको व्यवस्थापकीय सुधारमार्फत जवाफदेहिता र सुशासनको प्रत्याभूति गराउनु ।

३.३.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् :-

- (१) निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक नीतिगत व्यवस्थाका साथै स्रोत साधनको व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन गर्ने,
- (२) विद्यालयको पहुँचभन्दा बाहिर भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- (३) मौजुदा शिक्षक दरबन्दीको पुनर्मिलान गर्दा समेत नपुग हुने शिक्षक दरबन्दी नगर स्रोतबाट थप गर्ने व्यवस्था मिलाइ विषयगत रूपमा शिक्षा नियमावलीले तोकेको न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने,

- (४) आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने,
- (५) विद्यालयहरूले गरेका राम्रा अभ्यासहरूको प्रचार प्रसार तथा अनुसरण गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्ने,
- (६) सबै विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, सुरक्षित र अनुकूल सिकाइ वातावरण तयार गर्ने,
- (७) प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको क्षमता विकास गर्ने,
- (८) वस्तुनिष्ठ विद्यालय सुधार योजना निर्माणका लागि विद्यालय तहको क्षमता विकास गर्ने ।
- (९) शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्न पूर्वाधार विकास तथा क्षमता विकास गर्ने,
- (१०) विद्यालयको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रभावकारी बनाई शिक्षक तथा विद्यालयलाई आवश्यक प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने,
- (११) विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, आर्थिक लगायत समग्र पक्षको समय समयमा परीक्षण गरी सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने ।

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलापरलक्ष्य

३.३.५.१ उपलब्धि

- गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँचको विस्तार भएको हुने ।

३.३.५.२ प्रमुख नतिजा

- माध्यमिक शिक्षाको खुद भर्नादर र टिकाउदरमा वृद्धि भएको हुने,
- माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि पूरा गरेको हुने,
- सबै विद्यालयमा विषयगत रूपमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दी उपलब्ध भएको हुने,
- सबै विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित भएको हुने,
- विद्यालयका विभिन्न पक्षहरूको परीक्षण गरी सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान भएको हुने ।

३.३.५.३ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका नं ३.६ : माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि. नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
१	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालयको आधारभूत खर्च व्यवस्थापन अनुदान	विद्यालय		१४	१४	१४	१४	१४		७०	७०	७०	७०	२८०			✓	
२	प्रति विद्यार्थीका आधारमा शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन अनुदान	विद्यार्थी	१७	१७	१७	१७	१७	१७	१७	१७	१७	१७	१७	४४९	✓			
३	अभिभावक गुमाएका तथा अष्टेरो अवस्थामा रहेका बालबालिकाका लागि सिकाइ सामग्री र पोसाक सहयोग	विद्यार्थी		१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	४८०			✓	✓
४	विद्यालय सञ्चालन व्यवस्थापन खर्च	विद्यालय	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	२१०	✓				
५	कार्यसम्पादन तथा सिकाइ उपलब्धि परीक्षण एवम् विक्षेपण गरी सुधारका पक्षको पहिचान	विद्यालय	०	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१६८				✓	✓
६	विद्यालयमा सवारी साधन व्यवस्थापन गर्न सहयोग	विद्यालय	०	१										२८०	✓	✓	✓	✓

सि. नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	सेवा	प्रदेश	नगर	अन्य
७	विद्यालय सफ्टवेयर विकास र प्रयोग (लेखा, अभिलेख, स्वमूल्याङ्कन आदि)	विद्यालय	०	१४	१४	१४	१४	१४	०	०	०	०	०	५६०	✓	✓	✓	✓
८	विद्यालय कर्मचारी पारिश्रमिक	जना	३४	३४	३४	३४	३४	३४	६९७	६९७	०	०	०	३४८	✓	✓		
९	नमूना विद्यालयलाई भौतिक, शैक्षिक तथा व्यवस्थापकीय सहयोग	विद्यालय	१	१	१	१	१	१	१५०	१५०	०	०	०	५३०	✓			
१०	विद्यार्थीका लागि अभिभावक परिचालन गरी स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्ध	विद्यार्थी	०	१७	१७	१७	१७	७१९	७१९	६	६	०	०	२८७				✓
११	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	३०	५०	६०	६०	६०	२४	४०	४०	०	०	०	२०८	✓			
१२	अपांग छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	१५	१५	१५	१५	१५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	२२५	✓			
१३	विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना तथा सुदृढीकरण सहयोग	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	१३०	१३०	०	०	०	५८५	✓	✓	✓	✓
१४	शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि गणित प्रयोगशाला व्यवस्थापन अनुदान	विद्यालय	०	३	३	३	४	१३	१५०	१५०	०	०	०	६५०	✓	✓	✓	✓
१५	सिकाइ उपलब्धि अध्ययन तथा विश्लेषण	पटक	०	१	१	१	१	४	५०	५०	५०	५०	५०	२००			✓	✓

सि. नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
१६	न्यून सिकाइ उपलब्धि भएका विद्यालयमा सिकाइ उपलब्धि सुधारमा सहयोग कार्यक्रम	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	१०	१०	१०	१०	१०	५००	√	√	√	√
१७	शैक्षिक मेला तथा प्रदर्शनी	पटक	१	१	१	१	५	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	√	√	√	√	
	जम्मा								४८	५६	५६	५६	४६५					

३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम

३.४.१ परिचय

शिक्षालाई सीपसँग र सीपलाई श्रमसँग आबद्ध गरी व्यक्तिलाई जीविको पार्जनमा सघाउ पुऱ्याउन र राष्ट्रको सामाजिक आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन विशिष्टिकृत सीप पहिचान, विकास र प्रमाणीकरण सम्बन्धी शिक्षा नै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा हो । प्राविधिक शिक्षाले व्यक्तिमा रहेको क्षमताको उजागर र उपयोगबाट जीवन निर्वाह, सन्तुष्टि र सम्मान प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउँछ । दक्ष र सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादनका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एक महत्वपूर्ण माध्यम हो ।

नेपालमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम औपचारिक पद्धति एवं संगठनात्मक ढङ्गले वि.सं. १९९९ मा प्राविधिक तालिम शिक्षालय (हालको पुलचोक इन्जिनियरिङ कलेज) बाट सुरुवात भएको हो । वि.सं. २०२८ सालमा नयाँ शिक्षा पद्धतिको योजना सुरु भई माध्यमिक विद्यालयमा कम्तीमा एउटा विषय अनिवार्य व्यावसायिक शिक्षा पठनपाठन गर्ने व्यवस्था गरियो ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विकास र विस्तारको क्रममा वि.सं. २०३७ बाट आधुनिक प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना गर्ने कार्यको प्रारम्भ भयो । योजनाबद्ध ढङ्गबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास एवम् विस्तार गर्ने, विभिन्न तालिम प्रदायक संस्थाहरूबीच समन्वय गर्ने, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने र समग्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा नेतृत्वदायी भूमिका दिने ध्येयले वि.सं. २०४५ सालमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) को स्थापना गरियो । प्राविधिक शिक्षा र सीपमूलक व्यावसायिक तालिमको पहुँचलाई विस्तार गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०५० सालदेखि निजी स्तरमा पनि प्राविधिक शिक्षालय स्थापनाको अनुमति दिने कार्यको थालनी भयो । विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले गरेको नीतिगत व्यवस्था अनुसार शैक्षिक सत्र २०७० देखि माध्यमिक तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको शुरुवात गरियो ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम दिगो विकासको अपरिहार्य माध्यम भएतापनि यसको पहुँच समन्यायिक हुन नसक्नुका साथै गुणस्तर र सक्षमतामा पनि विभिन्न प्रश्नहरू उठेको पाइन्छ । विभिन्न निकायबाट सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको बीचको गुणस्तरमा अन्तर देखिएको छ । यसैगरी व्यावसायिक तालिम धेरै निकायबाट दिइने गर्दा कार्यक्रममा दोहोरोपना भई स्रोत साधनको समुचित सदुपयोग हुन सकिरहेको छैन । प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्थापन धेरै महँगो पर्ने हुँदा यसको सञ्चालन र टिकाउ समस्या देखिएको छ । उल्लेखित परिदृश्यलाई दृष्टिगत गरी यस योजनामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम र लक्ष्य तय गरिएको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था :

प्राविधिक एवम् व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिममा शिक्षा र तालिम गरी मुख्यतया दुई प्रकारका कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदबाट अनुमति प्राप्त शिक्षालयहरूबाट प्राविधिक एस.एल.सी र डिप्लोमा तहका कार्यक्रम, माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा ९ देखि १२ को प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका अलावा विश्वविद्यालय अन्तर्गतका क्याम्पसहरूबाट प्राविधिक उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा परिषदबाट अनुमति प्राप्त संस्थाहरू र व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजनामार्फत नतिजामा आधारित र भौचरमा आधारित बजारको माग अनुसारका छोटो अवधिका सिपमूलक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । यस बाहेक विभिन्न मन्त्रालय, निकाय, स्थानीय तह, सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूमार्फत पनि व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रमा ठूलो लगानी हुँदै आइरहेको छ ।

भिमाद नगरपालिकामा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद अन्तर्गत आङ्गिक शिक्षालयको रूपमा भिमाद प्राविधिक शिक्षालय सञ्चालित छ । यसैगरी सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत सिद्धार्थ माध्यमिक विद्यालय किहुँमा बाली विज्ञान विषयको प्राविधिक एस.एल.सी. कार्यक्रमको अनुमति लिएको भएतापनि हाल कार्यक्रम सञ्चालन भएको छैन । नगरमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक माध्यमिक विद्यालय कक्षा ९-१२ सञ्चालन भएका विद्यालय रहेका छैनन् । नगरपालिकाले भिमाद प्राविधिक शिक्षालयमा डिप्लोमा अध्ययन गर्न हालसम्म ८ जना विद्यार्थीलाई निशुल्क शिक्षा लिन छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको छ । नगरपालिकामार्फत विभिन्न सिपमूलक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएको भएतापनि अन्य सङ्घ संस्थाबाट व्यावसायिक तालिम उल्लेख्य मात्रामा सञ्चालन भएको अवस्था छैन ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको गुणस्तर पूर्वाधार, श्रम बजार अनुसारको विषयक्षेत्र, सान्दर्भिकता, जनशक्ति, पाठ्यक्रम, लगानी जस्ता कुरामा निर्भर हुन्छ । श्रमबजार सूचना प्रणालीको अभावमा बजारको आवश्यकता यकिन हुन सकिरहेको छैन । प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्थापन साधारण शिक्षाभन्दा धेरै महँगो पर्ने र शिक्षामा विनियोजित बजेटबाट अपेक्षित रूपमा प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न गराउन कठिनाइ छ । प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रमको विषयक्षेत्र र सम्भाव्यताका सम्बन्धमा भरपर्दो अनुसन्धानको कमीले प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिमको विस्तार व्यवस्थित हुन सकिरहेको छैन । प्रशिक्षकहरूको निरन्तरता र प्रशिक्षण सम्बन्धी दक्षताको कमीका साथै उल्लेख्य मात्रामा विद्यार्थी भर्ना गर्न नसक्दा पनि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका क्षेत्रमा प्रभावकारी नतिजा हासिल हुन सकिरहेको देखिँदैन ।

उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका सन्दर्भमा देखिएका मुख्य चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन् ।

- (१) गुणस्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् सिप विकास तालिममा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गर्नु,
- (२) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम र सिप विकासका कार्यक्रमका लागि स्रोत व्यवस्था र परिचालनका स्पष्ट आधार तय गर्नु,
- (३) आवश्यकता र सम्भाव्यताका आधारमा सिप विकासका प्राथमिक विषय क्षेत्र पहिचान गरी सञ्चालन गर्नु,
- (४) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई कार्यक्षेत्रको अनुभवसहितको दक्षता अभिवृद्धि गर्नु,
- (५) विपन्न तथा पछाडि परेको वर्ग समुदायका युवाहरूलाई सहूलियतपूर्ण प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसर उपलब्ध गराउनु,
- (६) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका पूर्वाधार तथा प्रयोगात्मक कार्यको उचित व्यवस्थापन गर्नु,
- (७) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका लागि दक्ष शिक्षक/प्रशिक्षकको व्यवस्था एवम् निरन्तरता प्रदान गर्नु,
- (८) श्रमबजारको माग र आपूर्तिको अवस्थाका आधारमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।

३.४.३ उद्देश्य

यस योजनाले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् सिप विकास तालिम कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ :-

- (१) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् सिप विकास तालिममा समतामूलक पहुँचको अवसर उपलब्ध गराउनु,
- (२) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् सिप विकास तालिमको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु
- (३) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका लागि दिगो लगानीको सुनिश्चितता गराउनु ।

३.४.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् :-

- (१) भिमाद प्राविधिक शिक्षालयसँग सहकार्य गरी प्राविधिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूमा बढीभन्दा बढी भिमाद नगरबासीको सहभागिता वृद्धि गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,
- (२) सिद्धार्थ माध्यमिक विद्यालयमा स्थगित नभएको प्राविधिक एस.एल.सी. कार्यक्रम सञ्चालनमा देखिएका समस्याहरूको पहिचान गरी कार्यक्रम सञ्चालनको निरन्तरताको प्रबन्ध मिलाउने,

- (३) सङ्घीय सरकारको सहयोगमा विषयको सम्भाव्यताको अध्ययन गरी जनज्योति माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा ९-१२ को प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको पठनपाठनको व्यवस्था मिलाउने,
- (४) सिपमूलक तालिम र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने नगरपालिकाका विभिन्न कार्यक्रम तथा यस कार्यमा संलग्न विभिन्न निकाय तथा संस्थाहरूसँग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन, साझेदारी तथा गुणस्तर कायम गर्ने,
- (५) मागको वस्तुगत विश्लेषण गरी छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिम सम्बन्धी उपयुक्त कार्यक्रमको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- (६) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरूमा आर्थिक, सामाजिक एवम् भौगोलिक रूपमा पछाडि परेका नागरिकहरूको पहुँच बढाउन छात्रवृत्तिको व्यवस्था मिलाउने,
- (७) माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूका लागि उद्यमशिलता प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सहजीकरण एवम् प्रेरित गर्ने,
- (८) स्थानीय पेसा व्यवसायको प्रवर्धनसँग सम्बन्धित विषयहरू समेटेर स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने,
- (९) कृषि उत्पादनलाई व्यवसायसँग जोड्ने तरिकाले आधुनिक तरकारी खेती, बेमौसमी फलफुल, उन्नत जातका बिज बिजन , बाखा पालन , दुध डेरी, पंक्षीपालन, चल्ला उत्पादन, माछा पालना, बिउबिजन उत्पादन , आधुनिक कृषि औजार प्रयोग तरिका, व्यवस्थित कृषि प्रणाली र उपयुक्त सिचाई मार्फत कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्ने,

३.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.४.५.१ उपलब्धि

- गुणस्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् सिपमूलक तालिमको अवसरमा बिस्तार भएको हुने ।

३.४.५.२ प्रमुख नतिजा

- नगरभित्र माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सञ्चालन भएको हुने
- सिद्धार्थ माध्यमिक विद्यालयको प्राविधिक एस.एल.सी. कार्यक्रम नियमित रूपमा सञ्चालनमा आएको हुने,
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था भएको हुने,
- नगरपालिकाले आफ्नो वार्षिक कार्यक्रमका अलावा विभिन्न कार्यक्रम र संस्थाहरूसँग समन्वयात्मक रूपमा मागमा आधारित छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिम कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको हुने ।

३.४.५.३ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका नं ३.७ : प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिमका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य		
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका लागि छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	१०	१०	१०	१०	१०	५०	३००	३००	३००	३००	३००	३००	३००	१५००		✓		
२	संघीय सरकारसंगको सहकार्यमा माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन	विद्यालय		१	१	१	१	१	०	०	३०००	२०००	२५००	७५००	✓			✓		✓
३	महिला उद्यमशील कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	५	५००	५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००		✓			✓
४	व्यावसायिक तालिमका लागि आवश्यकता पहिचान	पटक	१	१	१	१	५	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	२५०		✓			
५	विभिन्न निकायहरूसंगको सहकार्यमा मागमा आधारित व्यावसायिक तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	✓	✓				✓
६	माध्यमिक विद्यालयमा उद्यमशीलता प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग	विद्यालय		२	४	६	१४	०	२००	४००	६००	१४००	२५००				✓			✓
	जम्मा							१५५०	२०५०	५२५०	४६५०	५७५०	१९५५०							

३.५ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

३.५.१ परिचय

पाठ्यक्रम शैक्षिक प्रक्रियाको व्यवस्थित योजना हो । पाठ्यक्रममा राष्ट्र र समाजका चाहनाअनुरूप शिक्षाका उद्देश्य तय गरी विद्यार्थीका रुचि र उमेरअनुसारको स्तरयुक्त, समसामयिक, वैज्ञानिक तथा प्रभावकारी विषयवस्तुका साथै विषयवस्तुलाई प्रभावकारीपूर्ण ढङ्गले शिक्षण गर्न उपयुक्त शिक्षण विधि र प्रविधि, सामग्री, प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रविधिसमेत निर्धारित हुन्छ । निश्चित शैक्षिक उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न सिकाइ अनुभवहरू छनोट गर्ने, सङ्गठित गर्ने र यी उद्देश्यहरू पूरा भएको वा नभएको मूल्याङ्कन गर्ने योजनाको रूपमा पाठ्यक्रमलाई लिन सकिन्छ ।

पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन पद्धतिलाई समयसापेक्ष बनाई अपेक्षित नतिजा हासिल गराउन विभिन्न प्रयासहरू गरिएको भएतापनि पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइ गर्न नसकिएको, विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी सिकाइका लागि मूल्याङ्कनको सुनिश्चितता गर्न नसकिएको, स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनले अपेक्षित गति लिन सकिरहेको अवस्था छैन । यिनै परिदृश्यलाई मध्यनजर गरी यस खण्डमा विद्यालय शिक्षामा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको कार्यान्वयन, स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास र कार्यान्वयन, विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूलाई सामना गर्ने गरी पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन उपक्षेत्रतर्फका उद्देश्य, रणनीति, मुख्य मुख्य कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था :

नेपालमा विद्यालय शिक्षाका लागि तयार गरिएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले आधारभूत तह कक्षा १ देखि ३ सम्म एकीकृत पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने, वार्षिक २६ पाठ्यघण्टा पठनपाठन गर्ने तथा कक्षा ४ देखि १० सम्म वार्षिक ३२ पाठ्यघण्टा र कक्षा ११—१२ मा वार्षिक २७ देखि ३२ पाठ्यघण्टा पठनपाठन हुने व्यवस्था छ । यसैगरी आधारभूत तहको विद्यमान पाठ्यक्रम संरचनामा आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ३) मा मातृभाषिक सिप वा स्थानीय विषयवस्तुसम्बन्धी क्रियाकलाप समावेश गरी वार्षिक ५ पाठ्यघण्टा अर्थात् १६० कार्यघण्टा तथा कक्षा ४-८ मा वार्षिक ४ पाठ्यघण्टा अर्थात् १२८ कार्यघण्टा तोकिएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ तथा वर्तमान पाठ्यक्रमले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । सोही अनुसार भिमाद नगरपालिकाले कक्षा ५ को स्थानीय पाठ्यक्रम (मेरो भिमाद) तयार गर्नुका साथै शिक्षणमा सहयोग गर्न शिक्षक स्रोत सामग्री विकास गरी वितरण गरेको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनका लागि तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ ।

पाठ्यक्रमको प्रभावकारिता यसको कार्यान्वयन पक्षमा भर पर्छ । पाठ्यक्रमले सङ्गठित गरेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई व्यवहारमा रूपान्तरण गर्न शैक्षणिक पद्धति व्यावहारिक र प्रभावकारी हुनुपर्छ । आधुनिक विद्यालयीय औपचारिक र सङ्गठित पाठ्यक्रमलाई सक्षम र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन

गर्न विद्यालय र कक्षाकोठाको वातावरण एवम् कक्षाकोठामा सञ्चालन हुने गतिविधि प्रमुख कारक मानिन्छ । विद्यालय समुदायबिचको सम्बन्ध, शिक्षक विकास र व्यवस्थापन, शैक्षणिक सामग्री, मूल्याङ्कन पद्धति जस्ता पक्षहरूले शैक्षणिक पद्धतिमा दूरगामी प्रभाव पार्ने गर्दछन् । तसर्थ शिक्षकको भूमिका सूचनाकर्ता, पथप्रदर्शक, विद्यार्थीको सहयोगी, सहजकर्ता, उत्प्रेरक र सिकाइप्रति जिज्ञासु बनाउने आदर्श व्यक्तिका रूपमा हुनुपर्ने हुँदा शैक्षणिक पद्धति सिकाइ सहजीकरणका लागि अति महत्वपूर्ण हुन्छ । नेपालमा विद्यालय तहको शैक्षणिक पद्धति परम्परागत कक्षाकोठाको शिक्षणमा आधारित छ भन्ने कुरा अध्ययन र अनुभवले पुष्टि गरेका छन् । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले केन्द्रीय रूपमा विकास गरेको पाठ्यक्रमका आधारमा तयार गरिएको पाठ्यपुस्तकलाई मूल आधार बनाएर कक्षाकोठामा विषय शिक्षण गरिन्छ । विविध कारणले हाम्रा विद्यालयका कक्षाकोठाहरूमा समूह कार्य, सामुदायिक कार्य, परियोजना कार्य जस्ता पक्षहरूले उल्लेख्य स्थान प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ । पठनपाठनको वातावरण पनि सिकाइ केन्द्रितभन्दा बढी शिक्षण केन्द्रित हुने गरेको छ । अतः शैक्षणिक पद्धतिसँग सम्बन्धित यी र यस्ता समस्याहरू निरूपण गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु गराउनुपर्ने आजको प्रमुख आवश्यकता बनेको छ ।

उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनका सन्दर्भमा देखिएका मुख्य चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन् :-

- (१) पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु,
- (२) पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, उपयुक्त वातावरण, शिक्षक तयारी र क्षमता विकास आदिको उचित प्रबन्ध मिलाउनु,
- (३) विद्यार्थीका लागि मुद्रित तथा डिजिटल सन्दर्भ सामग्रीको विकास र प्रयोग गर्नु,
- (४) स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास र कार्यान्वयनका निमित्त प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतको पर्याप्त व्यवस्था मिलाउनु,
- (५) विविध सामाजिक, सांस्कृतिक र भाषिक संरचनायुक्त मिश्रित समाजको अवस्थितिमा मातृभाषा शिक्षणको व्यावहारिक कार्यान्वयन गर्नु,
- (६) पाठ्यक्रमले तोके अनुसारको समय शिक्षणमा विताउने अवस्थाको सुनिश्चितता गराउनु,
- (७) विद्यालयमा पर्याप्त शैक्षणिक सामग्रीको व्यवस्था, प्रयोग र विद्यालय तहको व्यवस्थापन सक्षमता अभिवृद्धि गर्नु,
- (८) सिकाइको मूल्याङ्कनलाई सिकाइका लागि मूल्याङ्कनका रूपमा कार्यान्वयन गराउनु,
- (९) विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरको मानक तथा मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु,
- (१०) पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन, पृष्ठपोषण जस्ता कार्यहरूमा प्रभावकारिता ल्याउनु ।

३.५.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ :-

- (१) पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त वातावरण तथा पेसागत सहयोग प्रदान गर्नु,
- (२) स्थानीय आवश्यकतामा आधारित जीवनोपयोगी पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु,

(३) सिकाइका लागि मूल्याङ्कनमार्फत परीक्षा र मूल्याङ्कन पद्धतिको सुदृढीकरण गर्नु ।

३.५.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् :-

- (१) विद्यार्थी भर्ना हुनासाथ एक विद्यालयमार्फत निःशुल्क पाठ्यपुस्तक सेट उपलब्ध हुने कुराको सुनिश्चितता गर्ने,
- (२) नयाँ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक लागु हुनुपूर्व सबै शिक्षकहरूका लागि प्रबोधीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (३) पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइको सुनिश्चितता गर्नका लागि शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण तथा पेसागत सहयोग प्रदान गर्ने,
- (४) स्थानीय ज्ञान, सिप, पेसा तथा व्यवसायको प्रवर्धनमा केन्द्रित स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- (५) प्रारम्भिक बालशिक्षाका लागि आवश्यक पाठ्यसामग्री व्यवस्थापनका साथै विद्यालयहरूमा पुस्तकालय तथा बुक कर्नर व्यवस्थापन गर्न आवश्यक सहयोग प्रदान गर्ने,
- (६) बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी भाषाको छनोट गर्ने,
- (७) सिकारूको सिकाइ उपलब्धिप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार तथा जवाफदेही बनाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गर्दै पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने,
- (८) विद्यालय तहको मूल्याङ्कन तथा परीक्षाका साथै आधारभूत तहको अन्तमा हुने परीक्षा प्रणालीमा सुधार गर्ने ।

३.५.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.५.५.१ उपलब्धि

- पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन पद्धतिमा सुधारमार्फत विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिस्तरमा सुधार आएको हुने ।

३.५.५.२ प्रमुख नतिजा

- विद्यार्थीले भर्ना हुनासाथ पूरा सेट पाठ्यपुस्तक प्राप्त गरेको हुने,
- पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक सहयोग उपलब्ध भई पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुने,
- स्थानीय आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास र कार्यान्वयन भएको हुने,
- सिकाइ सुधारको माध्यमको रूपमा मूल्याङ्कनको प्रयोग भएको हुने,
- सबै विद्यालयमा पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र सन्दर्भ सामग्रीसहितको पुस्तकालयको व्यवस्था भएको हुने ।

३.५.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ३.८ : पाठ्यक्रम र मूल्यांकनका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि. नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
१	कक्षा १ देखि १२ मा निशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन गर्न विद्यालयलाई अनुदान	विद्यार्थी	५४६९	५४६९	५४६९	५४६९	५४६९	२७३४५	३६२०	३८००	४०००	४०००	४०००	१९४२०	√			
२	कक्षा ६-८ को स्थानीय पाठ्यक्रम विकास	पटक		१				१	५००							√		
३	स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यपुस्तक विकास, छपाइ तथा वितरण	पटक		१	१	१	१	४		१०००	६००	६००	६००	२८००		√		√
४	पाठ्यक्रमको प्रवर्धनीकरण (स्थानीय समेत)	पटक		१				१		२००				२००		√		√
५	विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन (इ पुस्तकालय समेत)	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	६५०	१३००	१३००	१३००	१३००	५८५०	√	√	√	√
६	आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन तथा परीक्षा प्रणालीमा सुधार	पटक	१	१	१	१	५		५५०	५५०	५५०	५५०	२७५०	√		√		

सि. नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य	
७	कक्षा ३ र ५ को सिकाइ उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	१५	२०	२०	२०	२०	८५			✓	✓
८	विद्यार्थी नतिजा विश्लेषण, प्रयोग र प्रोत्साहन	पटक	१	१	१	१	१	५	२०	२०	२०	२०	२०	२०	१००			✓	✓
९	आधारभूत तहमा विद्यार्थी पोर्टफोलियो व्यवस्थापन र प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	६०	६०	६०	६०	६०	६०	४००	✓		✓	✓
	जम्मा								५९	६५	७६	७६	७६	७६	३७३				
									२०	००	०	०	०	०	७०				

३.६ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.६.१ परिचय

शिक्षा देश विकासको मेरुदण्ड हो । गुणस्तरीय शिक्षाबाट नै विकासले गति लिन सक्दछ । शिक्षाको गुणस्तर शिक्षकको गुणस्तरसँग सम्बन्धित हुन्छ । शिक्षकको गुणस्तरको मात्रा भने शिक्षक तयारी, विकास र व्यवस्थापनसँग प्रत्यक्ष रूपले सम्बन्धित हुन्छ । शिक्षक पेशाप्रति उत्प्रेरित नभएसम्म न त शिक्षण सिकाइ प्रभावकारी बन्दछ न विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि नै बृद्धि हुन्छ । क्षमतावान् व्यक्तिहरूलाई शिक्षण पेसामा आकर्षित गर्ने, विद्यालयमा शिक्षक छनौट परीक्षालाई विश्वसनीय बनाउने, आयोगबाट सिफारिस भएका शिक्षकहरूलाई पदस्थापना गरी क्षमता विकास गराउने, शिक्षकको पेसागत विकास तथा प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने, तालिमका विविध पक्षहरूलाई सुदृढीकरण गर्ने र तालिमपछि परीक्षासमेत सञ्चालन गर्ने, शिक्षक वितरणको कार्यलाई पुनःसंरचित गर्ने, विद्यालयमा न्यूनतम सङ्ख्यामा विषयगत शिक्षक पूर्ति भएको सुनिश्चितता गर्ने, प्रधानाध्यापकको नेतृत्व क्षमता विकास गर्ने जस्ता आदि कार्यहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट मात्र समयसापेक्ष आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्ने शिक्षक उत्पादन गर्न सकिन्छ । यिनै परिदृश्यलाई मध्यनजर गरी यस खण्डमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकाससम्बन्धी वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूलाई सामना गर्ने गरी शिक्षक व्यवस्थापन र विकास उपक्षेत्रतर्फका उद्देश्य, रणनीति, मुख्य मुख्य कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

(क) शिक्षक तयारी

शिक्षक तयारी भन्नाले विद्यालयका लागि कस्ता योग्यता र विषयका कति मात्रामा शिक्षक आवश्यक पर्छन् सोको तयारी गर्नु भन्ने बुझिन्छ । शिक्षक व्यवस्थापन भित्रको एक महत्वपूर्ण कार्य विद्यालयको लागि आवश्यक पर्ने शिक्षकको तयारी गर्नु हो । नेपालमा शिक्षकको वर्तमान योग्यता आधारभूत तहका लागि माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण र तालिम प्राप्त भएको हुनुपर्ने, माध्यमिक (कक्षा ९-१०) को शिक्षकको योग्यता स्नातक र तालिम प्राप्त एवम् माध्यमिक (कक्षा ११-१२) का शिक्षकको योग्यता स्नातकोत्तर हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी हेर्दा आधारभूत तहको शिक्षक तयारी माध्यमिक विद्यालयहरूबाट र माध्यमिक तहका शिक्षकको तयारी गर्ने कार्य विश्वविद्यालयहरूबाट हुँदै आएको छ ।

कस्ता व्यक्ति शिक्षक तयारी कार्यक्रममा भर्ना हुन जान्छन् ? त्यस्ता कार्यक्रममा भर्ना हुन के कस्ता सर्तहरू छन् ? भर्ना भएर सफल रूपमा उत्तीर्ण हुने बेलासम्म के कस्ता अनुभवहरू लिएर निस्कन्छन् ? सो अनुभव दिने संयन्त्र के कस्तो छ ? त्यसको नियमन कसरी हुन्छ ? निश्चित सर्त पूरा नगर्ने कार्यक्रमहरू माथि नियन्त्रण गर्ने के कस्ता व्यवस्था छन् ? जस्ता प्रश्नहरूको आधारमा शिक्षक तयारी गर्न सकिएमा मात्र गुणस्तरीय शिक्षक उत्पादन गर्न सकिन्छ । तर नेपालमा शिक्षक

तयारीका कार्यक्रममा अन्यत्र भर्ना हुन नपाएका, सबैभन्दा कमजोर ग्रेड हासिल गरेकाले समेत भर्ना हुन पाउने व्यवस्थाका साथै शिक्षक तयारी कार्यक्रममा पूर्वाधार, सिकाइ स्तर, नियमन, उत्पादनलगायतका सबै पक्षमा प्रशस्त समस्या विद्यमान छन् ।

(ख) शिक्षक नियुक्ति

शिक्षक नियुक्ति भर्ना शिक्षक व्यवस्थापनसम्बन्धी एक महत्वपूर्ण क्रियाकलाप हो । शिक्षकको स्थायी नियुक्ति तथा बढुवाका लागि सिफारिस गर्ने, अध्यापन अनुमति पत्र वितरण गर्ने मुख्य जिम्मेवारी शिक्षक सेवा आयोगलाई दिइएको छ भने करार र स्थानीय स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने कार्य विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षको अध्यक्षतामा रहेको समितिले गर्दै आइरहेको छ । शिक्षक सेवा आयोगले जनशक्ति र संरचनाको अभावले गर्दा ऐनले तोकेका समयसीमाभित्र शिक्षक सिफारिसको कार्य सम्पन्न गर्न तथा नियमित रूपमा विज्ञापन गर्न सकेको छैन । यसैगरी छनोटका लागि अवलम्बन गरिएको पाठ्यक्रममा पाठ्यक्रम शिक्षक र शिक्षण पेसासँग असान्दर्भिक किसिमका विषयवस्तुहरू समावेश भएको अवस्था विद्यमान छ । शिक्षक छनोट प्रक्रिया सैद्धान्तिक छ र यसले शिक्षकको शिक्षण कलाको व्यावहारिक रूपमा मापन गर्न सकिरहेको छैन । शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षामा दरखास्त दिने सङ्ख्या अधिक रहेको भएतापनि गुणस्तरीय व्यक्ति शिक्षण पेसामा अझै पनि आकर्षित हुन सकिरहेका छैनन् । करार शिक्षक र स्थानीय स्रोतका शिक्षक नियुक्तिको प्रक्रिया अझै पनि पारदर्शी हुन सकिरहेको छैन । शिक्षक नियुक्तिमा तालिमलाई अनिवार्य मानिनाले अन्य सङ्कायका क्षमतावान जनशक्तिलाई शिक्षण पेसाभित्र ल्याउन सकिरहेको छैन । विज्ञान, गणित, अंग्रेजी, लेखा एवम् प्राविधिक विषयका शिक्षकहरूको अभाव विद्यालयहरूले झेल्दै आइरहेका छन् । यस्तै गाउँ गाउँमा राम्रा शिक्षक नबस्ने शहर केन्द्रित हुने समस्या बढ्दो छ । विद्यालय तहमा करार शिक्षक छनोट गर्दा दुर्गममा र कठिन अवस्थामा रहेका विद्यालयमा शिक्षक आपूर्ति हुन कठिन भएको अवस्था विद्यमान छ ।

(ग) शिक्षकको उत्तरदायित्व

पढ्ने र सिक्ने परिवेशलाई भनेजस्तो बनाउन, पाठ्यक्रमलाई पनि प्रभावकारी ढङ्गले लागु गर्न सिकाइका लागि शिक्षक उत्तरदायी हुनैपर्दछ । उत्तरदायी शिक्षकले कक्षामा सिक्ने, ज्ञान निर्माण गर्ने र अवधारणा विकास गर्ने वातावरण सुनिश्चित गरेको हुन्छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्ने कार्यलाई जिम्मेवारीबोधको रूपमा लिएको हुन्छ । विद्यार्थी सिकाइका लागि शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने संयन्त्रको व्यवस्था गर्न नसकिदा उपलब्धिस्तर राम्रो हुन सकिरहेको छैन । शिक्षकको कक्षा शिक्षणमा विताउने समय वृद्धि गर्नका लागि शिक्षण सिकाइ समय कार्यान्वयन कार्यविधि २०७४ जारी गरिए पनि उक्त कार्यविधिको हालसम्म कार्यान्वयन गर्न सकिएको देखिँदैन । शिक्षकहरूका लागि प्रभावकारी ढण्ड सजायको व्यवस्था, सरुवा बढुवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुन नसकेबाट पनि शिक्षकलाई उत्तरदायी बनाउन कठिन भएको छ ।

(घ) शिक्षक सहयोग पद्धति

शिक्षण सिकाइमा अपेक्षित सुधार ल्याउनका लागि शिक्षकका लागि पेसागत सहयोगको जरूरत पर्दछ । शिक्षक पेसागत सहयोगअन्तर्गत कक्षा अवलोकन, नमूना कक्षा प्रदर्शन, पृष्ठपोषण, क्षमता विकास, अनुभवहरूको आदानप्रदान, कोचिङ, मेन्टरिङ, सुपरिवेक्षण, शिक्षक सञ्जाल, पेसागत समूह बैठक जस्ता क्रियाकलापहरू प्रचलनमा रहेका छन् । नेपालमा शिक्षकका लागि पेसागत सहयोगका लागि विगतमा विभिन्न प्रयासहरू भएतापनि सङ्घीयता कार्यान्वयन पश्चात यो कसको जिम्मेवारीमा पर्दछ, यसको संरचना र पद्धति के हुने भन्ने एकिन भएको देखिँदैन ।

(ङ) शिक्षक क्षमता विकास

क्षमतावान् शिक्षकबाट मात्र गुणस्तरीय सिकाइ सम्भव हुने भएकाले शिक्षक व्यवस्थापनभित्र शिक्षक क्षमता विकासलाई एक महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा लिने गरिन्छ । तोकिएको काम गुणस्तरीय रूपमा सम्पन्न गर्न शिक्षकलाई समयसापेक्ष थप ज्ञान, सीप र प्रविधि प्रदान गरिनुपर्दछ । शिक्षकको क्षमता विकासका लागि वि.स.२००४ मा आधार शिक्षक शिक्षण केन्द्रको स्थापनादेखि हालसम्म विभिन्न प्रयासहरू गरिए । संघीयता कार्यान्वयन हुनुपूर्व शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यमा स्रोतकेन्द्रहरूको उल्लेख्य भूमिका रहेको थियो । स्रोतकेन्द्रस्तरमा प्राथमिक तहका वर्षेनि शिक्षकहरूका लागि मागमा आधारित पेसागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिन्थे भने निम्नमाध्यमिक र माध्यमिक शिक्षकहरूका लागि अगुवा स्रोतकेन्द्र एवम् शैक्षिक तालिम केन्द्रमार्फत क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन हुन्थे । सङ्घीयता कार्यान्वयन पश्चात शिक्षकको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी प्रदेशस्थित शिक्षा तालिम केन्द्रलाई प्रदान गरिएको छ । यसले विगतको भन्दा तालिम कार्यक्रम खर्चितो हुने, धेरै शिक्षकको पहुँचमा शिक्षक तालिम नपुग्ने, शिक्षक तालिमको प्रभावकारिताको अनुगमनमा समस्या देखिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले शिक्षकको क्षमता विकासको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई दिएको छ, सोहीअनुसार स्थानीय तहले आफ्नो क्षमताअनुसार विभिन्न किसिमका शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन् ।

(च) शिक्षकको आपूर्ति र वितरण

शिक्षा नियमावली २०५९ ले प्राथमिक तहमा ५० जनासम्म विद्यार्थी भए कम्तीमा दुई जना र सोभन्दा बढी भएमा कम्तीमा तीन जना शिक्षक दरबन्दी रहने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी निम्नमाध्यमिक तहमा कम्तीमा ४ जना, माध्यमिक तह (कक्षा ९—१०) मा कम्तीमा ५ जना र माध्यमिक (९—१२) मा कम्तीमा ८ जना शिक्षक दरबन्दी रहने व्यवस्था गरेको छ । प्राथमिक तहमा कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी वितरण गर्न नसकिनु, कानूनले तोकेअनुसारकै पनि धेरै निम्नमाध्यमिक र माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक दरबन्दी अपुग रहेको छ । उपलब्ध भएका शिक्षक दरबन्दीहरूको पनि न्यायोचित रूपमा वितरण हुन सकिरहेको छैन । अझै पनि सामुदायिक

विद्यालयहरूमा ठूलो सङ्ख्यामा निजी स्रोतबाट शिक्षकहरूको व्यवस्थापन गरिएको छ, जसको व्यवस्थापन गर्न कुनै न कुनै रूपमा विद्यार्थीहरूमा नै भर परेको पाइन्छ । नेपालको संविधानले मौलिक हकमा व्यवस्था गरे अनुसारको आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने दायित्वका लागि राज्यले सबैभन्दा पहिले आवश्यक सङ्ख्यामा शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ ।

भिमाद नगरपालिकामा रहेका शिक्षकसम्बन्धी विवरण देहायअनुसार रहेको छ :-

तालिका ३.९ : शिक्षक विवरण

सि.नं.	विवरण	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक	उच्च माध्यमिक	जम्मा
१	जम्मा शिक्षक सङ्ख्या	३२७	९८	६९	१८	५१२
	जम्मा महिला शिक्षक सङ्ख्या	२२५	४२	१४	३	२८४
	महिला प्रतिशत (जम्मा)	६८.८	४२.९	२०.३	१६.७	५५.५
२	सरकारी दरबन्दी (राहतसमेत) मा कार्यरत जम्मा	१८९	५४	४२	८	२९३
	सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत महिला	११८	१९	९	१	१४७
	सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत महिला प्रतिशत	६२.४	३५.२	२१.४	१२.५	५०.२
३	स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत जम्मा	१७८	४०	३३	४	२५५
	स्थायी (जम्मा)	११०	२०	२१	०	१५१
	प्रथम श्रेणी	३				३
	द्वितीय श्रेणी	२८	६	५		३९
	तृतीय श्रेणी	७९	१४	१६		१०९
	अस्थायी	६८	२०	१२	४	१०४
४	राहत अनुदान	११	१४	९	४	३८
५	शिक्षण सहयोग अनुदान (सङ्घीय ससर्त)	०	४	८		१२
६	नगर अनुदान	१०			२	१२
७	निजी स्रोतमा कार्यरत जम्मा	१२८	४०	१९	८	१९५
	निजी स्रोतमा कार्यरत महिला	९७	२३	५	०	१२५
	निजी स्रोतमा कार्यरत महिला प्रतिशत	७५.८	५७.५	२६.३	०.०	६४.१
८	न्यूनतम तहगत दरबन्दी पूरा नभएका सामुदायिक विद्यालय सङ्ख्या	२	१४	८	२	

उल्लेखित तालिकामा हेर्दा यस नगरपालिकामा प्राथमिकदेखि उच्चमाध्यमिक तहसम्म कूल ५१२ जना शिक्षक कार्यरत रहेकोमा २८४ जना (५५.४ प्रतिशत) महिला शिक्षक रहेका छन् । उक्त सङ्ख्यामध्ये कूल सरकारी दरबन्दी (राहत समेत) मा प्राथमिक, निम्नमाध्यमिक, माध्यमिक र उच्च

माध्यमिकमा क्रमशः १८९, ५४, ४२ र ८ गरी कूल २९३ दरबन्दी रहेको छ । सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत कूल शिक्षक २९३ मध्ये १४७ जना (५०.२ प्रतिशत) महिला शिक्षक रहेका छन् । यसैगरी सबै तहमा गरी स्वीकृत दरबन्दी २५५ र राहत अनुदान ३८ रहेको छ । यसैगरी शिक्षण सहयोग अनुदान (ससर्ततर्फ) १२ जना, नगरपालिका स्रोतबाट १२ जना र निजी स्रोत (संस्थागत विद्यालय समेत) मा १९५ जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन् । अझैपनि शिक्षा नियमावलीले तोके अनुसार प्राथमिक तहका २, निम्नमाध्यमिक तहका १४, माध्यमिक (९-१०) सञ्चालित ८ र माध्यमिक (११-१२) सञ्चालित २ वटा विद्यालयहरूमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको समेत अभाव रहेको छ । प्राथमिक तहका शिक्षकको योग्यता माध्यमिक शिक्षा कक्षा १२ निर्धारण गरिएको भएतापनि अझैपनि न्यूनतम योग्यताभन्दा कम योग्यता भएका शिक्षकहरूको सङ्ख्या २७ रहेको छ ।

उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका सन्दर्भमा देखिएका मुख्य चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन् ।

- (१) विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्नु,
- (२) शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति जिम्मेवार र उत्तरदायी, प्रविधिमैत्री एवम् अध्ययनशील बनाउनु,
- (३) योग्य शिक्षक छनोट र नियुक्ति गर्नु,
- (४) शिक्षकको सरुवा व्यवस्थालाई स्वचालित र पारदर्शी बनाइ शिक्षण सिकाइमा केन्द्रित गर्नु,
- (५) शिक्षकहरूका लागि प्रोत्साहन तथा प्रभावकारी दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गर्नु,
- (६) शिक्षक तालिमको कक्षाकोठामा उपयोग गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि बृद्धि गराउनु,
- (७) शिक्षकको आवश्यकतामा आधारित क्षमता विकासका अवसर सिर्जना गर्नु,
- (८) शिक्षकको शिक्षण सिकाइ तथा तालिम सम्बद्ध समग्र गतिविधिमा नविनता ल्याउनु,
- (९) शिक्षक पेसागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापना गर्नु,
- (१०) विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादनसँग आबद्ध गर्नु ।

३.६.३ उद्देश्य

यस योजनाले शिक्षक व्यवस्थापन र विकास कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ :-

- (१) विद्यालयमा आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु,
- (२) शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्नु ।

३.६.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ :-

- (१) शिक्षक व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यविधि तथा मापदण्ड विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,
- (२) विद्यार्थी सङ्ख्या, भूगोल, विषय एवम् तहगत आधारमा शिक्षक दरबन्दीको वार्षिक रूपमा मिलाउन गरी शिक्षकको सन्तुलित वितरण गर्ने,

- (३) संघीय सरकारबाट दरबन्दी पूरा नहुन्जेलसम्मका लागि नगरतर्फबाट सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीलाई निरन्तरता दिने,
- (४) पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइ तथा नवीन प्रविधिसँग परिचित गराउन मागमा आधारित शिक्षक तालिम कार्यक्रमको विकास गरी सञ्चालन गर्ने,
- (५) शिक्षकको पेसागत क्षमता विकासका लागि शिक्षा तालिम केन्द्रसँग समन्वय गरी उपयुक्त कार्यक्रमको विकास गर्ने,
- (६) शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र प्रोत्साहनलाई सिकाइ उपलब्धिसँग सम्बन्धित गर्ने,
- (७) शिक्षकको सहायता प्रणालीलाई सुदृढ बनाइने छ । यसका लागि विषयगत शिक्षक सञ्जाल, रोष्टर समूह निर्माण गरी पेसागत सहयोग पुऱ्याउने,
- (८) शिक्षकमा विद्यार्थी सिकाइप्रति उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- (९) शिक्षण पेशासँग सम्बन्धित राम्रा अभ्यासहरू सङ्कलन गर्ने, प्रकाशन गर्ने र अन्यत्र सञ्चार तथा प्रसारण गर्ने पद्धति स्थापित गर्ने,
- (१०) शिक्षण पेशालाई उत्कृष्ट पेशा बनाउन शिक्षकका पेशागत सस्था र अन्य सरोकारवाला सँग छलफल अन्तरक्रिया तथा सहकार्यात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- (११) विद्यालयमा शिक्षक पद रिक्त हुनुपूर्व नै शिक्षक छनौट गर्नका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,
- (१२) न्यूनतम शिक्षक दरबन्दी रहेका वा नरहेका विद्यालयमा महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा बस्दा स्वयम् सेवक शिक्षक व्यवस्थापन गर्न विद्यालयलाई सहयोग गर्ने ।

३.६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.६.५.१ उपलब्धि

- विद्यालयका लागि न्यूनतम शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थाका साथै शिक्षकको क्षमता विकास भई विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिस्तरमा सुधार आएको हुने ।

३.६.५.२ प्रमुख नतिजा

- शिक्षक दरबन्दी मिलान भई शिक्षकको न्यायोचित वितरण भएको हुने,
- शिक्षकका लागि मागमा आधारित पेसागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध भएको हुने,
- विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिका आधारमा शिक्षक प्रोत्साहन भएको हुने,
- कक्षाकोठामा आधारित शिक्षक सहयोग प्रणालीको स्थापना भएको हुने ।

३.६.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ३.१० : शिक्षक व्यवस्थापन र विकास तर्फका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य		
१	आधारभूत तहका शिक्षकको तलाव भत्ता	जना	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	१४३	३४६९३	✓			
२	माध्यमिक तहका शिक्षकको तलाव भत्ता	जना	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	✓			
३	अंग्रेजी, गणित तथा विज्ञान शिक्षक व्यवस्थापन गर्न शिक्षण सहयोग अनुदान (आधारभूत ६-८)	विद्यालय	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	✓			
४	अंग्रेजी, गणित तथा विज्ञान शिक्षक व्यवस्थापन गर्न शिक्षण सहयोग अनुदान (माध्यमिक ९-१०)	विद्यालय	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	✓			
५	नगरतर्फबाट थप शिक्षक व्यवस्थापन	शिक्षक	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३		✓		
६	शिक्षक व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१			✓	
७	शिक्षक दरबन्दी मिलान	पटक	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१			✓	

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
८	शिक्षकको आवश्यकतामा आधारित क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०००	१०००	१०००	१५००	१५००	६०००	√	√	√	√
९	विषयगत समिति गठन तथा परिचालन	विषय	०	५	५	५	५	५	१००	१००	१००	१००	१००	४००	√	√	√	√
१०	स्वयम्सेवक शिक्षक व्यवस्थापनका लागि विद्यालयलाई सहयोग (लामो विदामा वसेको समयका लागि)	जना		१०	१०	१०	१०	४०	५००	५००	५००	५००	५००	२०००			√	√
११	शिक्षकले गरेका असल अभ्यासको अनुभव आदानप्रदान, प्रोत्साहन र प्रकाशन	पटक	०	१	१	१	१	५	१००	१००	१००	१००	१००	४००			√	√
१२	शिक्षकका पेशागत संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य	पटक		१	१	१	१	५	५०	५०	५०	५०	५०	२००			√	
	जम्मा								१९२४५०	१९४७८७	२१२७३२	२३४३३०	२५६१०३	१०९०४०२				

३.७ अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ

३.७.१ परिचय

अौपचारिक विद्यालय शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित समूहको आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी आधारभूत साक्षरता, निरन्तर शिक्षा एवम् जीवनोपयोगी सीपको विकास गर्न प्रदान गरिने शैक्षिक पद्धतिलाई अनौपचारिक शिक्षाको रूपमा चिनिन्छ । अनौपचारिक शिक्षा र साक्षरता शिक्षाको परिभाषा देशको अवस्था र आवश्यकता अनुसार फरक फरक हुन सक्दछ । अनौपचारिक शिक्षाको मूल ढोका साक्षरता हो र साक्षरता सिप जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि पूर्वाधार हो ।

वि.सं. २००४ आधार शिक्षा केन्द्र स्थापना भएपछि अनौपचारिक शिक्षाको प्रारम्भ गरिएको भएतापनि योजनाबद्ध रूपमा प्रौढ साक्षरता कार्यक्रमको विकास २०१३ सालदेखि भएको पाइन्छ । निरक्षरता उन्मुलन गर्ने, साक्षरतालाई कार्यमूलक बनाउने, विद्यालय शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेकाहरूलाई वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रममलगायत धेरै प्रयासहरू गरिए । अनौपचारिक शिक्षाको अवधारणामा आएको व्यापकता, कार्यक्रमका स्वरूपमा देखा परेका विविधता बीच समग्र अनौपचारिक शिक्षाको नीति, योजना तथा कार्यक्रमको व्यवस्थापन गर्न २०५६ सालमा अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रको स्थापना भयो । निरक्षरता उन्मुलन गर्ने मुख्य उद्देश्यले आ.व.२०६५।०६६ देखि राष्ट्रिय साक्षरता अभियानलाई देशव्यापी बनाइयो । वि.सं. २०६९ देखि साक्षर नेपाल अभियान शुरुवात गरी साक्षर वडा, गाउँ/नगरपालिका एवम् जिल्ला घोषणा गर्ने कार्यको शुरुवात गरियो । यसै अभियान अन्तर्गत वि.सं. २०७८ मा साक्षर प्रदेशको घोषणा गरिएको छ । यसै परिदृश्यलाई आधार मानी यस योजनामा अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ कार्यक्रमका उद्देश्य, रणनीति, मुख्य मुख्य कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था :

भिमाद नगरपालिकाको ५ वर्ष माथिको उमेर समूहको जनसङ्ख्या र वडागत साक्षरतासम्बन्धी विवरण देहायअनुसारको तालिकामा देखाइएको छ :-

तालिका ३.११ : नगरपालिकाको जनसंख्या तथा साक्षरतासम्बन्धी विवरण २०७७

वडा	जनसंख्या			५ वर्षमाथिको जनसंख्या			साक्षरता (५+वर्ष)		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
१	१९७१	२१०१	४०७२	१८५४	१९७७	३८३१	७६.७	८६.१	८१.६
२	२४७९	२५५२	५०३१	२३५७	२४१०	४७६७	८०.६	९१.७	८६.२
३	९३६	९४८	१८८४	८७९	८७८	१७५७	८३.५	९४.३	८८.९
४	१०५१	१११०	२१६१	९७५	१०१९	१९९४	८४.३	९४.१	८९.३
५	२१३२	२२६६	४३९८	१९७९	२०८५	४०६४	८२.८	९१.९	८७.५
६	२९५६	३०७५	६०३१	२८४७	२९३६	५७८३	८९.४	९७.५	९३.५
७	१४११	१५०४	२९१५	१३१९	१३७६	२६९५	९०.५	९७.०	९३.८
८	१४७०	१५२४	२९९४	१३७०	१४३१	२८०१	९०.०	९६.७	९३.४
९	१७२७	१८२३	३५५०	१६३१	१७०२	३३३३	८२.८	९५.२	८९.१

वडा	जनसंख्या			५ वर्षमाथिको जनसंख्या			साक्षरता (५+वर्ष)		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
जम्मा	१६१३३	१६९०३	३३०३६	१५२११	१५८१४	३१०२५	८४.४	९३.७	८९.१

स्रोत: भिमाद नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७७

उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा नगरपालिकाको ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्या ३१०२५ मध्ये ८९.१ प्रतिशत साक्षर (महिला साक्षरता ८४.४ प्रतिशत र पुरुष साक्षरता ९३.७ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रूपमा सबैभन्दा बढी साक्षरता वडा नं. ७ मा ९३.८ प्रतिशत र सबैभन्दा कम साक्षरता वडा नं. १ मा ८९.६ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल सरकारको साक्षर घोषणा अन्तर्गत १५ वर्षदिखि ६० वर्ष उमेर समूहका ९५ प्रतिशतभन्दा बढी साक्षर भएमा साक्षर घोषणा गर्न सकिने नीतिगत व्यवस्था अनुसार तनहुँ जिल्लालाई साक्षर घोषणा गरिएको भएतापनि यस नगरपालिकामा ५ वर्षमाथिका अझै १०.९ प्रतिशत निरक्षर रहेको देखिँदा नेपाल सरकारको प्रतिवद्धताअनुसार सबैलाई साक्षर बनाउन यस नगरपालिकामा पनि कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ । एकातिर यस नगरपालिकामा अझै पनि १०.९ प्रतिशत निरक्षर रहेका छन् भने अर्कातिर नेपाल सरकारले अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइमा टेवा पुऱ्याउन नगरपालिकाको वडा वडामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने नीति लिएको भएतापनि भिमाद नगरपालिकाभित्र एउटा पनि सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गरिएको छैन ।

उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका सन्दर्भमा देखिएका मुख्य चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन् :-

- (१) साक्षर हुन बाँकी समुहलाई साक्षर बनाउनु,
- (२) साक्षर भईसकेका व्यक्तिहरूका लागि निरन्तर एवम् जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर उपलब्ध गराउनु,
- (३) अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि संस्थागत प्रबन्ध मिलाउनु,
- (४) साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि दिगो लगानीको व्यवस्था गर्नु,
- (५) निरन्तर सिकाइलाई सिपसँग आबद्ध गरी दिगो बनाउनु,
- (६) अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा तथा सिकाइ कार्यक्रमको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्षेत्रमा स्पष्टता ल्याउनु,
- (७) अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा दूर शिक्षा, वैकल्पिक सिकाइको अवसरलाई एकीकृत सिकाइ प्रणालीको रूपमा संस्थागत विकास गर्नु,
- (८) अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि विश्वसनीय सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन गर्नु ।

३.७.३ उद्देश्य

यस योजनाले अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ :-

- (१) साक्षर हुन बाँकी रहेकाहरूलाई साक्षरता र साक्षर भईसकेकाहरूका लागि जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर उपलब्ध गराउनु,
- (२) साक्षरता र जीवनपर्यन्त शिक्षालाई सीपसँग आबद्ध गरी आयआर्जन टेवा पुऱ्याउनु ।

३.७.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

- (१) वडा शिक्षा समिति, माध्यमिक विद्यालय र विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूसँगको समन्वय र सहकार्यमा साक्षर हुन बाँकी समूहका लागि साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (२) निरन्तर शिक्षा तथा सिकाइ संस्कृतिको विकास गराउन विद्यालय, सञ्चार माध्यम, नागरिक समाज, अभिभावक र अन्य साझेदार संस्थाहरूको परिचालन गर्ने,
- (३) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँगको साझेदारीमा वित्तीय साक्षरता र वचत तथा ऋण कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याउने,
- (४) विभिन्न सङ्घ संस्था एवम् कार्यक्रमहरूसँग जोडेर डिजिटल साक्षरता, साक्षरता र आयमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याउने,
- (५) विद्यालय पुस्तकालयको सुदृढीकरण गर्दै निरन्तर सिकाइका लागि उपयोगमा ल्याउने ।
- (६) गैरसरकारी संस्था, स्थानीय समुदायमा आधारित संघसंस्थाहरूसँग साझेदारी गरी अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।
- (७) विद्यालय शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित भएका वा बिचैमा विद्यालय छाडेका वर्गहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी वैकल्पिक तथा खुला विद्यालय मार्फत शिक्षा लिन प्रेरित गर्ने ।

३.७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

३.७.५.१ उपलब्धि

- साक्षर हुन बाँकी व्यक्तिहरूका लागि आधारभूत साक्षरता र साक्षरहरूका लागि निरन्तर सिकाइको अवसर उपलब्ध भएको हुने ।

३.७.५.२ प्रमुख नतिजा

- अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि वडा समिति जिम्मेवार भएको हुने
- सामुदायिक पुस्तकालय एवम् सिकाइ केन्द्रको स्थापना भई अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइमा क्रियाशील भएको हुने
- प्रविधि साक्षरता, वित्तीय साक्षरता जस्ता कार्यक्रमको विकास भई सञ्चालनमा आएको हुने
- समूह गठन तथा परिचालन, आय आर्जन जस्ता कार्यक्रममार्फत दिगो सिकाइको व्यवस्था भएको हुने ।

३.७.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ३.१२ : अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य	
१	वित्तीय साक्षरता र बचत तथा ऋण कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	४	०	४००	४००	४००	४००	४००	१६००		√		√
२	डिजिटल साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	४	०	२००	२००	२००	२००	८००		√			
३	सामुदायिक पुस्तकालय एवम् सिकाइ केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन सहयोग	सख्या	१	१	१	१	१	४		१००	१००	१००	१००	४००		√		√	√
४	निरक्षरहरूका लागि आधारभूत साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१			२		४००				७००			√		√
५	विभिन्न कार्यक्रमसँग आबद्ध गरी आयआर्जन समूह, विषयगत समूह गठन तथा परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	४	०	१००	१००	१००	१००	४००		√	√		√
	जम्मा								०	६००	७००	४००	४००	२३००					

परिच्छेद: चार

शिक्षाका अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रहरू

यस योजनाको परिच्छेद तीनमा प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ गरी शिक्षाका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण तथा चुनौतीहरू पहिचान गरी ती चुनौतीहरू सामना गर्नका लागि उपक्षेत्रगत रूपमा उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख क्रियाकलापहरूसहितको योजनाको खाका प्रस्तुत गरिएको छ भने यस खण्डमा शिक्षाका उपक्षेत्रहरूसँग अन्तरसम्बन्धित विविध पक्षहरू जस्तै विद्यालय भौतिक विकास, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार र खेलकुद जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ । यसमा उल्लिखित प्रत्येक विषयको अवधारणा तथा शिक्षामा यसको आवश्यकता, वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण तथा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गर्नका लागि यस परिच्छेदमा विषयगत रूपमा उद्देश्य, रणनीति, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ ।

४.१ विद्यालय भौतिक विकास

४.१.१ परिचय

सुरक्षित र अनुकूल भौतिक वातावरण सहितको विद्यालय अभिभावकहरूको पहिलो रोजाई हुने गरेको छ । यसैले अभिभावकहरू आफ्ना बालबालिकाहरू विद्यालयमा भर्ना गर्दा शैक्षिक गुणस्तरलाई जति नै महत्व विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारलाई दिने गरेका छन् । विद्यालय सुरक्षित छ छैन ? पढ्नका लागि कक्षाकोठा के कस्ता छन् ? पिउने पानीको व्यवस्था के छ ? शौचालय छ कि छैन ? विद्यालय घेरावार गरिएको छ छैन ? खेल मैदानको व्यवस्था छ छैन आदि जस्ता आधारभूत भौतिक संरचनालाई उनीहरू नियाल्ने गर्दछन् । शिक्षा नियमावली २०५९ ले पनि सुविधाजनक रूपमा पढ्न पाउनका लागि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा र आधारभूत तहका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १ वर्ग मिटर बराबरको क्षेत्रफलका कक्षा कोठा हुनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले विद्यालयहरूमा विद्यालय भवन, आवश्यकता अनुसारका कक्षा कोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पुस्तकालय, सफा र शुद्ध पिउने पानी, बुक कर्नर, घेरावार जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने र यसरी तयार गरिएका पूर्वाधारहरू सुरक्षित, जोखिममुक्त, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र हरित विद्यालयको रूपमा विकसित गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ ।

विद्यार्थी, अभिभावकको चाहना र राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले आत्मसात गरे अनुसार सबैका लागि सुरक्षित र अनुकूल भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि यस खण्डमा भिमाद नगरपालिकाका विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गर्दै चुनौतीहरूको पहिचान गरी

र सोका आधारमा भावी उद्देश्य, अवलम्बन गरिने रणनीतिहरू, नतिजा र क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू तय गरिएको छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था :

भिमाद नगरपालिकामा जम्मा ५४ वटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । ती मध्ये ४३ वटा सामुदायिक विद्यालय र ११ वटा संस्थागत विद्यालयहरू रहेका छन् । सबै सामुदायिक विद्यालयहरूको आफ्नै विद्यालय भवन रहेको छ । पठनपाठनका लागि अत्यावश्यक कक्षाकोठाहरूको समेत व्यवस्था भएको छ । कतिपय विद्यालयहरूका भवन जीर्ण भई पुनःनिर्माण गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ भने कतिपय कक्षाकोठाहरू मर्मतको पर्खाइमा रहेका छन् । नियमित पठनपाठन हुने कक्षाकोठाका अतिरिक्त विद्यालयहरूलाई आवश्यक पर्ने अन्य कक्षहरूको पनि थुप्रै विद्यालयहरूमा आवश्यकता देखिन्छ । विद्यार्थीका लागि अनुकूल फर्निचरको व्यवस्था गर्न विद्यालयहरूलाई सहयोग गर्नुपर्ने छ । अधिकांश संस्थागत विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार कमजोर रहेको छ ।

यस नगर स्थित विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकासको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४.१ : सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधारको अवस्था

क. विद्यालय भवन विवरण

भवन सङ्ख्या	पक्की भवन	कच्ची भवन
१९८	८०	१०६

ख. कक्षाकोठा विवरण

कक्षाकोठा सङ्ख्या						
पक्की	कच्ची	शिक्षण सिकाइमा प्रयोग	छुट्टै प्र.अ.कक्ष	छुट्टै स्टाफ कक्ष	नपुग कक्षा सङ्ख्या	मर्मत गर्नुपर्ने सङ्ख्या
२८१	२०४	३८८	१८	१०	८४	१५६

ग. शौचालय, घेरावार तथा खानेपानी विवरण

शौचालय					घेरावार		खानेपानी		
सङ्ख्या	स्टाफ	छात्रा	छात्र	थप आवश्यक	भएका	नभएका	भएका	नभएका	सुरक्षित खानेपानी सुविधा भएका सङ्ख्या
१७८	३४	७६	६८	२५	२३	२०	३८	५	१२

माथिको तालिकावाट प्रष्ट हुन्छ यस नगरपालिकामा रहेका ४३ सामुदायिक विद्यालयहरूमा कुल १९८ विद्यालय भवन रहेका छन् । ती भवनमध्ये जम्मा ८० वटा भवनमात्र पक्की रहेका छन् । यसैगरी जम्मा कक्षाकोठा ४८५ मध्ये २८१ वटा मात्र पक्की रहेका छन् । स्टाफ कक्ष, पुस्तकालय, ल्याबसमेत शिक्षण सिकाइका लागि अझै ८४ वटा कक्षाकोठा नपुग रहेका छन् भने १५६ वटा कक्षाकोठा मर्मत गर्नुपर्ने रहेको देखिन्छ । यसैगरी २५ वटा शौचालय निर्माण गर्नुपर्ने कुरा तथ्याङ्कले देखाएको छ भने अझै पनि २० वटा विद्यालयहरूमा घेराबार नभएका र भएकाहरूमा पनि सबैमा पक्की घेरावारको सुविधा उपलब्ध हुन सकेको छैन । यस्तै खानेपानीका लागि अधिकांश विद्यालयहरूमा धाराको सुविधा भएको भएतापनि पिउनका लागि सुरक्षित सुविधा (युरोगार्डलगायत)को सुविधा १२ विद्यालयमा मात्र रहेको छ ।

उल्लेखित विश्लेषण समेतका आधारमा विद्यालय भौतिक विकासमा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :-

- (१) सबै विद्यालयहरू सुरक्षित विद्यालय हुने गरि न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्नु,
- (२) पूर्वाधार विकासको प्रक्रियालाई गुणस्तरीय एवं जवाफदेहि बनाउनु,
- (३) विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि उपयुक्त मापदण्डको विकास गर्नु,
- (४) विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको गुरुयोजना निर्माण गर्नु,
- (५) भौतिक पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री बनाउनु,
- (६) स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरि स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु,
- (७) सङ्घीय अनुदानमा प्रदान गरिएको विद्यालय भवन निर्माण, शौचालयका लागि थप स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु ।

४.१.३ उद्देश्य

यस योजनाले विद्यालय भौतिक विकास कार्यक्रमका निम्नलिखित उद्देश्यहरू लिएको छ:-

- (१) सबै विद्यालयहरूमा न्यूनतम पूर्वाधारको निर्माण गरी भौतिक रूपमा सुदृढ बनाउनु,
- (२) विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारको दिगो रूपमा उपयोग तथा संरक्षण गर्नु ।

४.१.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन्:-

- (१) प्रत्येक विद्यालयको अवस्था र आवश्यकताको पहिचान गरि विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासको गुरुयोजना तयार गर्ने,
- (२) एक विद्यालयमा विकास गर्नु पर्ने पूर्वाधार एकैचोटी निर्माण गर्ने गरी सघन रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

- (३) सङ्घ, प्रदेश र विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूसँग समन्वय गरी स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी विद्यालयको पूर्वाधार विकास गर्ने,
- (४) राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम, प्रदेश प्रमुख शैक्षिक सुधार कार्यक्रमलगायत विभिन्न तहबाट विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि आह्वान गरिएका कार्यक्रमबाट अधिकतम विद्यालयले फाइदा लिन सक्ने गरी समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने,
- (५) नगर प्रमुख शैक्षिक सुधार कार्यक्रम एवम् वडास्तरबाट विनियोजन हुने बजेटसमेतमार्फत भौतिक पूर्वाधारको नियमित मर्मत सम्भार गर्ने,
- (६) भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैङ्गिकमैत्री र विद्यार्थीको तह र सङ्ख्याका आधारमा निर्माण गर्ने,
- (७) विद्यालयहरूमा बगैँचा सहित हरित विद्यालयको अभियान सञ्चालन गर्ने,
- (८) विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासमा जनसहभागिताको मात्रा वृद्धि गर्न अभिप्रेरित गर्ने,

४.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

४.१.५.१ उपलब्धि

- सुरक्षित र गुणस्तरीय भौतिक पूर्वाधारको विकास भई अनुकूल सिकाइ वातावरणको सिर्जनामार्फत सिकाइ उपलब्धिस्तरमा टेवा पुगेको हुने ।

४.१.५.२ प्रमुख नतिजा

- सबै विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान भएको हुने,
- सबै विद्यालयहरूमा न्यूनतम कक्षाकोठा, शौचालय, पिउने पानी, घेरावारको सुविधा पुगेको हुने,
- गुणस्तरीय, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैङ्गिकमैत्री ढङ्गबाट विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार विकास भएको हुने,
- स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरि भौतिक पूर्वाधारको विकास हुने ।

४.१.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ४.२ विद्यालय भौतिक विकासका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य	
१	कक्षाकोठा निर्माण	कोठा	१४	१२	१२	१२	१२	६२	२१०००	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	९३०००	√	√	√	√
२	शौचालय निर्माण	संख्या	२	२	२	३	११	११	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	६२५०	√	√	√	√	
३	घेरावार निर्माण तथा मर्मत	विद्यालय	४	४	४	४	१६	१६	०	६००	६००	६००	६००	३२००	√	√	√	√	
४	कक्षाकोठा मर्मत	कोठा	१०	२०	२०	२०	९०	९०	५००	१०००	१०००	१०००	१०००	४५००		√	√	√	
५	शुद्ध खानेपानीका लागि सहयोग (युरोगार्ड लगायत)	विद्यालय	५	१०	११		२६	२६	७५०	१५००	१६५०	०	०	३९००			√	√	
६	विद्यार्थी फर्निचर निर्माण तथा सम्भार	सेट	५०	१००	१००	१००	४५०	४५०	५००	१०००	१०००	१०००	१०००	४५००	√	√	√	√	
	जम्मा								२४२५०	२३६००	२३९५०	२२३००	२३०५०	११७३५०					

४.२ शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.२.१ परिचय

शिक्षा ज्ञान र सिपसँग सम्बन्धित विषय हो । सूचना तथा सञ्चार प्रविधि यसको स्रोत हो । सूचना ज्ञान र सिपको स्रोत हो भने सूचना प्रविधिले सूचनाको भण्डारण, प्रक्षेपणका साथै आवश्यकता अनुसार प्राप्ति र पूनःप्राप्तिको अवसर सिर्जना गर्छ । यसै गरी सूचनालाई हस्तान्तरण गर्ने कार्य सञ्चार प्रविधिले गर्छ । वास्तवमा भन्नुपर्दा आजको ज्ञान सूचनामा आधारित छ र जोसँग सूचना छ उसैसँग ज्ञान छ, अवसर छ र सफलता छ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि भन्नाले कक्षाकोठामा कम्प्युटर र इन्टरनेटका माध्यमबाट श्रव्य, दृश्य, श्रव्यदृश्य, मल्टिमिडिया तथा वेभमा आधारित शिक्षणसिकाइ सामग्रीको प्रयोग भन्ने बुझिन्छ ।

प्रारम्भमा सूचना प्रदान गर्ने उद्देश्यले विकास गरिएको सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका साधनहरू हालैका दिनमा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्ग बन्न पुगेका छन् । शिक्षण सिकाइ कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सिकाइ, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहयोगले सिकाइ र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको साथ साथमा सिकाइ गरी तीन चरणमा गर्न सकिन्छ ।

यस खण्डमा शिक्षामा सूचना र प्रविधिका सन्दर्भमा हालसम्मका प्रयासहरूको संक्षिप्त समीक्षा गरी त्यसमा देखिएका चुनौतीहरूको पहिचान गरिएको छ । ती चुनौतीहरूको सामना गर्ने गरी यस योजनामा शिक्षामा सूचना र प्रविधिसँग सम्बन्धित उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था :-

नेपाल सरकारले विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ जारी गरेको छ । जस अनुसार शहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बीच देखिएको डिजिटल डिभाइड कम गर्ने, विश्वव्यापी रूपमा उपलब्ध शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा इन्टरनेट वा सी.डी. हस्तान्तरण मार्फत विद्यालय एवम् विद्यार्थीहरूको पहुँचमा बिस्तार गर्ने र अध्ययन एवम् शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने जस्ता उद्देश्यहरू राखेको छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले सूचना, सञ्चार तथा आधुनिक प्रविधिलाई विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रममा विशिष्ट स्थान दिएको छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई विद्यालय शिक्षामा शैक्षिक रूपान्तरणका लागि विषय, विषयवस्तु र माध्यम दुवै रूपमा प्रयोग गर्ने गरी पाठ्यक्रम विकास गर्ने नीति लिएको छ । साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सुनिश्चित

गर्न विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवम् तिनको विद्युतीय प्रतिको उपलब्धतालाई जोड दिएको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा एकीकृत गर्दै प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउने र सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा अनलाइनमा आधारित एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको सृष्टीकरण गर्ने नीति लिएको छ ।

शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका तीन वटा अवस्था अथवा चरण हुन्छन्। पहिलो चरणमा साक्षरताको विकास, दोस्रो चरणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको कक्षाकोठामा प्रयोग र तेस्रो चरणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी सिकाइ सामग्रीको विकास तथा सिर्जना हो । हाम्रा विद्यालयहरूमा पहिलो र दोस्रो चरण सामान्य रूपमा कार्यान्वयन भएको पाइन्छ भने पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार र जनशक्तिको अभावमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विषयको रूपमा भएतापनि माध्यमका रूपमा अझै स्थापित हुन सकेको छैन ।

भिमाद नगरपालिकास्थित सामुदायिक विद्यालयमा उपलब्ध सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी विद्यमान अवस्थालाई देहायको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ :

तालिका नं. ४.३ : सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँचसम्बन्धी विवरण

कम्प्युटर		कम्प्युटर सङ्ख्या		ल्यापटप सङ्ख्या		थप आवश्यक कम्प्युटर र सङ्ख्या	स्मार्ट बोर्ड		स्मार्ट टि.भी.भएका विद्यालय	प्रोजेक्टर सङ्ख्या	इन्टरनेट जडान विद्यालय
उपलब्ध भएका विद्यालय	कम्प्युटर नभएका विद्यालय	जम्मा	चालु अवस्थामा	जम्मा	चालु		भएका विद्यालय	सङ्ख्या			
४२	१	२८	२१६	४६	३८	१०३	१४	१९	८	३५	३८

उल्लेखित तालिकाबाट हेर्दा भिमाद नगरपालिकाका जम्मा ४३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये ४२ वटामा कम्प्युटरको सुविधा पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०७७।७८ र २०७८।०७९ मा नगरपालिकाले अभियानका रूपमा कम्प्युटर नभएका विद्यालयहरूलाई कम्प्युटर र प्रिन्टर व्यवस्थापन गर्न बजेट र कार्यक्रमको व्यवस्था गरेबाट एक विद्यालयबाहेक सबैमा कम्तीमा एक वटा कम्प्युटर र प्रिन्टरको सुविधा पुगेको छ । यसैगरी सबै माध्यमिक विद्यालयमा कम्तीमा एक एक वटा स्मार्ट बोर्ड पुर्याउने नीति अनुसार सबै माध्यमिक विद्यालयमा स्मार्ट बोर्ड उपलब्ध छ । सबै माध्यमिक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका लागि कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गरिएको

भएतापनि यसको प्रभावकारी प्रयोग र यसको मर्मत सम्भार एवम् सञ्चालनमा दिगोपनमा समस्या देखिएको छ । जम्मा ५ विद्यालयबाहेक अन्य सबैमा इन्टरनेट जडान भएको छ । नगरपालिकाले आर्थिक वर्ष २०७८।०७९ मा प्रारम्भिक कक्षा लक्षित गरी ७ वटा विद्यालयलाई स्मार्ट टि.भी. उपलब्ध गराएको छ । यस्तै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका सम्बन्धमा शिक्षकहरूको क्षमता विकास गराउनका लागि आर्थिक वर्ष २०७७।०७८ मा १०० जना, आर्थिक वर्ष २०७८।०७९मा नगरतर्फबाट ७५ जना र शिक्षा तालिम केन्द्रसँगको समन्वयमा ३० जना शिक्षकहरूका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धमा यस नगरपालिकामा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :

- (१)सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- (२)सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गर्नु,
- (३)द्रुत गतिको इन्टरनेट सेवाको विस्तार गर्नु,
- (४)शैक्षिक जनशक्तिलाई सूचना प्रविधि सम्बन्धी तालिमको अवसर सुनिश्चित गरी क्षमता विकास गराउनु ।
- (५)अन्तरक्रियात्मक विद्युतीय शैक्षिक सामग्रीहरूको उत्पादन, वितरण तथा प्रयोग गर्नु।

४.२.३ उद्देश्य

यस योजनाले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ:

- (१)विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको समतामूलक पहुँच विस्तार गर्ने,
- (२)शैक्षिक जनशक्तिको क्षमता विकास गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित गर्ने ।

४.२.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ:-

१. सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र विभिन्न सङ्घसंस्थासँग सहकार्य गरी विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने,
२. शिक्षा तालिम केन्द्र तथा विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी सूचना प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धमा शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने,
३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका सामग्रीको दिगो प्रयोग र व्यवस्थापन गर्न सहयोग एवम् सहजीकरण गर्ने,
४. माध्यमिक विद्यालयसँग आधारभूत विद्यालयको क्लस्टर बनाई शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई बढावा दिन सहजीकरण गर्ने,

५. सूचना प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी अनुभव आदानप्रदान गराउन शिक्षकहरूबीच सञ्जाल गठन तथा परिचालन गराउने,
६. विपत् तथा महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइमा निरन्तरता दिन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपयोगमा ल्याउने,
७. विद्यालय, प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूसँग भर्चुअल माध्यमको प्रयोग गरी नियमित सम्पर्क कायम गर्ने,
८. विद्यालय शिक्षामा प्रारम्भिक तहदेखि नै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोग गर्न सबै शिक्षकलाई प्रविधि प्रयोगमा सक्षम बनाउने,
९. शिक्षामा अनलाइन सेवाप्रवाह प्रणाली कार्यान्वयन गरी सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो र प्रभावकारी बनाउने ।

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

४.२.५.१ उपलब्धि

- शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच र प्रयोगमा विस्तार भई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित हुने ।

४.२.५.२ प्रमुख नतिजा

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा पहुँचको सुनिश्चितता हुने,
- सबै शैक्षिक संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका लागि भौतिक पूर्वाधार र आधारभूत संरचनाको विकास हुने,
- अन्तरक्रियात्मक विद्युतीय सामग्रीमा विद्यार्थीहरूको सहज पहुँच हुने,
- शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित हुने,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहयोग प्रणालीको स्थापना हुने,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका माध्यमबाट शिक्षा प्रदायक निकाय एवम् संस्थाहरूको सेवा प्रवाह भई सेवा सस्तो, छिटो, भरपर्दो र पारदर्शी हुने,

४.२.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ४.४ शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य	
१	विद्यालयहरुमा इन्टरनेट कनेक्टिभिटी	विद्यालय	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४९६	४९६	४९६	४९६	४९६	२५८०	√			
२	विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ल्यावको स्थापना र सुदृढीकरण	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	३२५०	३२५०	३२५०	३२५०	३२५०	१६२५०	√	√	√	√	
३	सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित शिक्षकको क्षमता विकास	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००		√	√	√	
४	सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित रही विद्यालय तथा शिक्षकको सन्जाल निर्माण र परिचालन	पटक		१	१	१	१	४	०	५०	५०	५०	५०	२००			√		
	जम्मा								३७५०	३८००	३८००	३८००	३८००	१८९५०					

४.३ खेलकुद विकास

४.३.१ परिचय

निर्धारित नियमको परिधिभित्र रही व्यक्ति-व्यक्ति वा समूह-समूह विच मनोरञ्जन प्राप्तिका लागि वा पेशाको रूपमा साधनविना वा साधनसहित गरिने प्रतिस्पर्धात्मक क्रियाकलापलाई खेलकुद भनिन्छ ।

आदिम कालमा मानिसले बाच्नको लागि सङ्घर्ष गर्ने क्रममा कुशलता हासिल गर्नु अनिवार्य थियो । समयक्रमसँगै मानिस आधुनिक युगमा प्रवेश गर्‍यो, उसको विद्वता र चेतनामा आमुल परिवर्तन आयो । मानिस सृष्टिकै सर्वोत्कृष्ट प्राणी बन्न पुग्यो । उसले सम्पूर्ण प्राणीलाई आफ्नो वशमा ल्याई आफ्नो जीवनलाई सरल र सहज पार्न सफल भयो । फलस्वरूप उसले प्रशस्त फुर्सदको समय पायो र मानिस सृजनशील बन्न थाल्यो । विगतमा आफ्नो अस्तित्वको लागि बाध्यात्मक रूपमा गरिने गतिविधि र क्रियाकलापलाई उसले मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापको रूपमा अङ्गिकार गर्न थाल्यो । प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट श्रेष्ठता आर्जन गर्ने होडसँगै तिनै क्रियाकलापलाई खेलकुद नामाकरण गरियो । त्यसका अतिरिक्त अनेकौं विधाहरूलाई आधुनिक खेलका रूपमा प्रतिपादन गर्दै लगियो । विज्ञान र प्रविधिको विकास सँगै खेलकुदका अनेकौं स्वरूप देखा पर्न थाले । मानव विकास यिनै यथार्थ धरातलभित्र खेलकुदको प्रतिपादन र विकासको विषय वस्तुलाई आधुनिक खेलकुदको पृष्ठभूमिको रूपमा चित्रण गर्न सकिन्छ ।

खेलकुद क्षेत्रको संस्थागत विकास हुनु पूर्व ३० को दशकसम्म नै हाम्रो यस क्षेत्रमा कपर्दी, भाले जुधाई, साँढे जुधाई, घैंटो फुटाउने ठेलो हान्ने, गिरा खेल्ने र डण्डीबियो आदि जस्ता परम्परागत खेलकुदको अभ्यास हुने गर्दथ्यो । ती विगतका ऐतिहासिक खेलकुदहरूको उजागर र उत्थान गर्दै आधुनिक खेलकुद गतिविधिमा सशक्त ढङ्गले नगरलाई अगाडि बढाउनु हाम्रो अहिलेको सान्दर्भिकता हुन सक्दछ ।

शिक्षा र खेलकुदको विचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहन्छ भन्ने विषयमा विद्वानहरूको एकमत रहेको पाइन्छ । विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र संवेगात्मक पक्षहरूको सन्तुलित र समुचित विकास गराउनको लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको साथसाथै उनीहरूलाई खेलकुद गतिविधिमा संलग्न गराउनु अत्यावश्यक छ । छात्र-छात्रालाई विद्यालयमा केवल शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा लगातार लगाई खेलकुद गतिविधिबाट बञ्चित गराइएको खण्डमा उनीहरूमा तनाव र निराशापना पैदा हुन जान्छ । यस यथार्थतालाई हृदयङ्गम गरी विद्यालयले विद्यार्थीहरूलाई आ-आफ्नो रुचि र क्षमता अनुसारका कुनै न कुनै खेलमा सरिक गराउने उचित वातावरण निर्माण गरिदिनुपर्दछ । खेलकुदको लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास गरी पर्याप्त खेल सामग्रीहरूको व्यवस्था गरी विद्यालय समयभित्र नै खेलकुलको निमित्त समय निर्धारण गर्न सकेको खण्डमा र घर परिवार तथा समुदायले पनि विद्यार्थीहरूको लागि सकारात्मक सौचका साथ खेलकुद मैत्री परिवेश निर्माण गरिदिएको खण्डमा उनीहरूमा खेल कौशलको विकास र बहुमुखी प्रतिभाको विकास गर्न सकिन्छ । खेलकुदका साथै

अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीहरूलाई नियमित रूपमा संलग्न गराउन सकेको खण्डमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई थप प्रभावकारी र उपलब्धिमूलक बनाउन सकिन्छ ।

मानिसको जीवनमा खेलकुदको महत्व अवर्णनीय छ । व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र संवेगात्मक पक्षको विकास गर्नको लागि खेलकुदले अहम् भूमिका खेल्दछ । शारीरिक रूपबाट स्वस्थ र तन्दुरुस्त, मानसिक रूपबाट सचेत, सामाजिक रूपबाट सक्रिय र संवेगात्मक गुणले सम्पन्न हुनका लागि खेलकुद गतिविधिमा संलग्न रहनु हरेक व्यक्तिको लागि अनिवार्य जस्तै छ । यस वास्तविकतालाई मध्यनजर गरी भिमाद नगरपालिकाले नगरभित्रका युवाहरू तथा विद्यालयका बालबालिकाहरूको लागि खेलकुद विकास योजनालाई अगाडि सारेको छ । यसका अतिरिक्त खेलकुद क्षेत्रको विकासलाई संस्थागत रूपले अगाडि बढाउनको लागि नगर खेलकुद विकास समितिको गठन समेत गरिएको छ । शिक्षा र खेलकुद क्षेत्र विच एक आपसमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहने भएको कारणले गर्दा भिमाद नगरपालिकाको यो १० वर्षे शिक्षा योजना निर्माण गर्ने क्रममा नगरको खेलकुद विकास कार्यलाई एक अन्तरसम्बन्धित विषयको रूपमा लिइ खेलकुद विकाससँग सम्बन्धित उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था :-

भिमाद नगरपालिकामा वर्तमान खेलकुद क्षेत्र विकासकै क्रममा रहेको छ । विगतदेखि नै नगरभित्रका युवा क्लबहरूले स्वतन्त्र रूपमा खेलकुद गतिविधिमा सक्रियता देखाउँदै आएको भएतापनि संस्थागत रूपमा नगरमा खेलकुद विकासको कामले स्थानीय तहको पहिलो निर्वाचन पश्चात २०७४ सालमा नगर खेलकुद विकास समिति गठन गरे पश्चात सार्थकता पाएको मानिन्छ । यस क्षेत्रमा व्यापक लोकप्रियता हासिल गरेको भलिबल र फुटबल खेलको प्रतियोगिताको आयोजना उल्लेख्य रूपमा हुँदै आएका छन् । बजार क्षेत्रमा छिटफुट मात्रामा व्याडमिण्टन र बास्केटबल प्रतियोगिताहरू समेत हुने गरेको यस नगरपालिकामा अन्य खेलका गतिविधिहरू शुन्य प्रायः देखिन्छ ।

नगरपालिकाको आयोजना तथा नगर खेलकुद विकास समितिको संयोजनमा गरिने विद्यालय स्तरीय र वडा स्तरीय खेलकुल प्रतियोगिताले केही हदसम्म नगरको खेलकुद क्षेत्रलाई जगाउने र हौसाला दिने काम गरेको छ । नगरभित्र यथेष्ट मात्रामा संस्थागत तथा पूर्वाधार विकास गरी खेलकुद मैत्री वातावरण निर्माण गर्दै युवा तथा बालबालिकालाई खेलकुदमा आकर्षित गर्न सकिएको खण्डमा खेलकुद क्षेत्रको विकास गर्न सकिन्छ ।

नगरपालिकाको खेलकुद विकासको थालनी गर्दै गर्दा नगरको खेलकुदको वर्तमान अवस्थालाई मध्यनजर गरी यसको कार्यक्रम लक्ष्य र उद्देश्य निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ नगरपालिकाले प्रारम्भ देखि नै भिमाद मेयर कपको कार्यक्रमलाई अगाडि सार्दा युवाहरू माझ लोकप्रिय खेल भलिबल, जुन नेपालको राष्ट्रिय खेल पनि हो, यसलाई समेटी वडा स्तरीय भलिबल प्रतियोगिता सफलता पूर्वक सम्पन्न गर्दै आयो र साथै भिमाद मेयर कपअन्तर्गत विद्यालय स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिताहरू समेत उत्साहपूर्ण रूपमा सम्पन्न गरिए । भिमाद नगरपालिकाको स्थापना पश्चात खेलकुद विकासमा गरिएका प्रयासहरूलाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ः

तालिका ४.५ : मेयर कप खेलकुद सहभागिता तथ्याङ्क (२०७४-०७७)

वर्ष	वडा भलिबल		विद्यालय स्तरीय भलिबल				विद्यालय स्तरीय एथलेटिक्स		
	पुरुष	महिला	छात्र	छात्रा	छात्र मि.भ	छात्रा मि.भ	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७४	८१	-	१७१	८८	मिनि भलिबल नगराइएको	२२५	२१०	७७५	
२०७५	८१	-	१७६	१२१	२६४	१५४	२५०	२१३	१२५९
२०७६	८१	-	१८९	११७	३४१	१६२	३४१	२५०	१४८१
२०७७	८१	८१	कोभिड-१९ को कारणले सो प्रतियोगिता नभएको						१६२

स्रोत : भिमाद नगर खेलकुद विकास समिति

भिमाद नगरपालिकाले आर्थिक वर्ष २०७८।०७९ मा कोभिडका कारणबाट विद्यालयस्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन नगरी अन्तरपालिकास्तरीय महिला तथा पुरुष भलिबल प्रतियोगिता सञ्चालन गरी खेलकुदको क्षेत्रमा नगरपालिकालाई अन्य पालिकासँग जोड्ने काम पनि महत्वपूर्ण पाइला अघि सारेको छ । यसैगरी अन्य पालिकाहरूबाट आयोजना गरिएका कार्यक्रमका साथै राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड प्रतियोगितामा नगरको सहभागिता गराइ उल्लेख्य उपलब्धि हासिल भएको छ ।

खेलकुद विकास क्षेत्रका सबल पक्षहरू

(क) खेलकुद प्रतिको आकर्षण:

यस नगरपालिकामा युवाहरू उत्साहपूर्ण रूपमा खेलकुद प्रति आकर्षित छन् । पालिकाभित्र खेलकुद क्षेत्रमा संस्थागत विकासको इतिहास पुरानो छैन तापनि नगरका हरेक बस्तीमा स्वस्फुर्त रूपमा क्लबहरूको माध्यमबाट समग्र युवाहरू खेलकुद क्रियाकलापमा सक्रिय रहेको पाइन्छ । क्लबहरूले वार्षिकोत्सव तथा मेला महोत्सव वा चाडबाडहरूको अवसर पारेर विभिन्न खेलकुद गतिविधिहरू सञ्चालन गर्दै आएको पाइन्छ । यो एउटा महत्वपूर्ण सबल पक्ष हो, जसले नगरको खेलकुद विकास योजनालाई सफल र प्रभावकारी बनाउन मद्दत गर्ने छ ।

(ख) पूर्वाधार विकास:

यस नगरपालिका स्थापना पश्चात खेलकुदको पूर्वाधार विकासले उल्लेख्य प्रगति हासिल गरेको छ । प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा भिमाद रङ्गशाला खेलकुद विकासको क्षेत्रमा अमूल्य सम्पत्तिको रूपमा रहेको छ । यसैगरी प्रदेश सरकारबाट वडा नं. ९ मा खेल मैदान विकास भइरहेको छ भने वडास्तरबाट समेत खेल मैदानको विकासका प्रयासहरू हुँदै आइरहेको छ । यसैगरी विद्यालयहरूमा खेल मैदानको पूर्वाधार निर्माण गर्ने कार्यबाट खेलकुद विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू निर्माण हुँदै गएको पाइन्छ ।

(ग) भु-बनोटः

पहाडी प्रदेशमा पर्ने यस भिमाद नगरपालिका स-साना डाँडाकाँडा, उपत्यकाहरू तथा समतल मैदानी भू-भागले निर्माण भएको छ । खेलकुद क्षेत्रको लागि पूर्वाधार विकास निर्माण गर्नका लागि यहाँको भूबनोट अनुकूल देखिन्छ ।

(घ) इतिहासका विरासतहरू

यस नगरपालिकाभित्र समेटिएका साविक गा.वि.सहरू तनहुँ जिल्लाको खेलकुद इतिहास रच्ने गा.वि.सहरू हुन् । विगतमा जिल्ला खेलकुद विकास समितिको आयोजनामा तथा तनहुँ जिल्ला भलिबल सङ्घको संयोजनमा आयोजित अन्तर नगर तथा गा.वि.स पुरुष भलिबल प्रतियोगिताहरूमा विजेता र उपविजेता बन्न सफल गा.वि.सहरू जस्तै भानुमती, माझकोट, अरुणोदय र गजरकोट जस्ता ख्यातिप्राप्त गा.वि.सहरू यसै नगरपालिका भित्र रहेका छन् । पछिल्ला वर्षहरूमा भानुमतीका अन्तराष्ट्रिय महिला भलिबल खेलाडी ऋषीसरा थापा, राष्ट्रिय भलिबल खेलाडी सुनिल श्रेष्ठ तथा हालका नेपाल प्रहरी टिमका महिला भलिबल खेलाडी उषा भण्डारी आदि व्यक्तित्वहरू नगरको खेलकुदका विरासतहरू हुन् ।

(ङ) वर्तमानका नतिजाहरू

भिमाद नगरपालिकाले सहभागिता जनाएका पालिका स्तरीय पुरुष भलिबल प्रतियोगिताहरूमा राम्रा नतिजाहरू प्राप्त गर्न सफल भएको पाइन्छ । कास्कीको रुपा गाँउ पालिकाद्वारा २०७५ सालमा आयोजित पालिका स्तरीय पुरुष भलिबल प्रतियोगितामा उपाधि हासिल गर्न सफल भएको थियो भने २०७६ सालमा मादी गाँउपालिकाद्वारा आयोजित पालिका स्तरीय पुरुष भलिबल प्रतियोगितामा उप-विजेता बन्न सफल भएको थियो । २०७७ सालमा ऋषिङ्ग गाँउपालिको आयोजनामा तृतीय स्थान ओगट्न सफल भएको थियो ।

(च) सकारात्मक नेतृत्व

भिमाद नगरपालिका विभिन्न राष्ट्रिय राजनीतिक दलका नेतृत्व वर्ग तथा समग्र नगरिक समाज नगरको खेलकुद विकास गर्नमा सकारात्मक सोचका साथ अघि बढेको छ । नेतृत्व तहमा रहेको खेलकुद मैत्री भावना, सोच तथा दृष्टिकोणले यस नगरपालिकाको खेलकुद क्षेत्रको भविष्य उज्यालो छ भन्ने पुष्टि गर्दछ । नेतृत्व वर्गको सकारात्मक सोच अर्को एउटा महत्वपूर्ण सफल पक्ष हो ।

समस्या तथा चुनौतिहरू

(क) पूर्वाधार विकासको अभावः

खेलकुद क्षेत्रलाई विकासको चरणमा अगाडि बढाउनका लागि पूर्वाधार विकास पहिलो सर्त हो । नगर भित्र हालसम्म निर्मित ३/४ वटा फुटबल मैदान तथा ८/१० थान भलिबल कोर्टहरू काम चलाउ स्तरका मात्र छन् । सबैजसो खेलमैदानहरू मापदण्ड अनुसार छैनन् वा प्राविधिक रूपले पूर्ण छैनन् । कतिपय क्षेत्रमा खेलमैदानको अभावकै कारण खेलाडीहरू खेलकुद क्रियाकलाप गर्न इच्छुक हुँदा हुँदै पनि खेलकुद गतिविधि गर्नबाट वञ्चित भएका छन् । इण्डोर खेलकुदका लागि भिमाद

उद्योग बाणीज्य सङ्घबाट र भागर मगर समाजद्वारा निर्मित एक—एक थान व्याटमिन्टन कवर्ड हल बाहेक अन्य कुनै कवर्ड हलहरू नगर भित्र छैनन् । प्रथमतः पूर्वाधार विकासको कमीलाई हटाउनु हाम्रो सामु प्रमुख चुनौतीपूर्ण कार्य हो ।

(ख) दक्ष जनशक्तिको अभाव

खेलाडीहरूलाई प्रशिक्षित गर्न, खेलकुदको आयोजना तथा सञ्चालन गर्न खेलाडीहरूलाई खेल भावना तथा सदगुणहरूको विकास गर्नका निम्ति सम्बन्धित खेलको दक्ष प्राविधिक वा प्रशिक्षक एवं रेफ्रीहरूको जरुरत पर्दछ । दक्ष जनशक्तिको अभावमा हामीले अपेक्षा गरेको वा राष्ट्रले गौरव गर्ने खालको स्तरीय खेलाडीहरू उत्पादन गर्न सकिदैन । दक्ष प्राविधिक वा जनशक्ति उत्पादन कार्य हाम्रो सामु गम्भीर चुनौती विद्यमान छ ।

(ग) संस्थागत विकासको अभाव

विगतदेखि नै नगरभित्र खेलकुद क्षेत्रको विकासका लागि कार्य गर्ने सङ्घ संस्थाहरूको अभाव छ । नगरका युवाहरूले गठन गरेको युवा क्लवहरूको पूर्ण भरोसामा खेलकुद क्षेत्रको विकास निर्भर गरेको पाइन्छ । नगरले निश्चित नियम र कानून निर्माण गरी हालसम्म ती युवा क्लवहरूको समग्र गतिविधि सँगसँगै खेलकुद क्रियाकलापलाई समेत नियमन गर्न सकिएको छैन । राज्यको पुनःसंरचना पश्चात भिमाद नगरपालिकाले स्थापना गरेको नगर खेलकुद विकास समितिका अतिरिक्त खेलकुदको विकासका लागि अन्य कुनै पनि सङ्घ संस्थाले कार्य गरिरहेको छैन । खेलकुद क्षेत्रको विकासलाई औपचारिक र नियमित ढङ्गले अगाडि बढाउनका लागि आवश्यक सङ्घ संस्थाको गठन गर्दै संस्थागत विकास गर्ने कार्य अर्को चुनौतीको रूपमा रहेको छ । खेलकुदको संस्थागत विकासका लागि नगर खेलकुद विकास समिति स्थापना भएपश्चात् हरेक वडामा युवा तथा खेलकुद विकास समिति गठन गरियो, तर ती संस्थाहरू निष्क्रिय प्रायः छन् ।

(घ) फितलो आयोजना तथा गुणस्तरीय उत्पादनमा कमी

विगतदेखि वर्तमानसम्म नगरभित्र वर्षभरि नै विभिन्न खेलकुद कार्यक्रम वा प्रतियोगिताहरू आयोजना हुने गर्दछन् । घनिभूत रूपमा आयोजना गरिने खेलकुद कार्यक्रमले खेलकुद जगतलाई सशक्त जीवन प्रदान गरेको छ, तापनि ती आयोजनाहरू पूर्ण रूपले व्यवस्थित र गुणस्तरीय हुन सकेको छैन ।

(ङ) आर्थिक अभाव

नगरपालिकाको समग्र खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने दिगो स्रोतको कमी रहेको छ । नगरपालिकाले मेयर कपका अतिरिक्त अन्य कुनै खेलकुद कार्यक्रमका लागि नगरबाट आर्थिक व्यवस्थापन गरेको छैन । नगर स्तरीय, वडा स्तरीय र क्लव स्तरीय जस्ता विभिन्न खेलकुद क्रियाकलापको आयोजना तथा खेलकुद प्रशिक्षण र पूर्वाधारका लागि यथोचित आर्थिक व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(च) खेलकुद नीतिको अभाव

नेपालको संविधानले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा अधिकारको बाँडफाड गरेको सन्दर्भमा तीनै तहका लागि खेलकुदको नीति के हुने भन्ने स्पष्टता आउन सकेको छैन । नगरको खेलकुद विकासलाई योजनाबद्ध ढङ्गबाट अघि बढाउन खेलकुद सम्बन्धी नीतिको विकास गरी कार्यान्वयन गराउनु आवश्यक छ ।

४.३.३ उद्देश्य

यस योजनाले शिक्षामा खेलकुद विकास सम्बन्धी कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छः-

- (१) विद्यालय तहदेखि नै खेलकुदको समतामूलक पहुँच विस्तार गर्नु,
- (२) खेलकुदको पूर्वाधार विकास र विभिन्न खेलकुद कार्यक्रमको सञ्चालनमार्फत खेल क्षेत्रको सुदृढीकरण गरी नगरको गौरव बढाउनु ।

४.३.४ रणनीति

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

- (१) नगर भित्र नगर खेलकुद विकास समितिका अतिरिक्त सबै वडाहरूमा युवा तथा खेलकुद विकास समिति पुनःगठन गरी तिनलाई सक्रिय र सशक्त बनाउने,
- (२) “स्वस्थका लागि खेलकुद राष्ट्रका लागि खेलकुद” भन्ने राष्ट्रिय नारालाई साकार पार्न र नगरको खेलकुद क्षेत्रलाई स्पष्ट दिशानिर्देश हुने गरी खेलकुद विकास नीतिको तर्जुमा गर्ने,
- (३) विद्यालय स्तरबाटै खेलकुद कार्यक्रमलाई बढावा दिन शिक्षकहरूका लागि खेलकुद सम्बन्धमा क्षमता विकास गर्ने,
- (४) समग्र खेलकुद क्षेत्रलाई व्यवस्थित, अनुशासित बनाउन संयन्त्रको निर्माण, आचारसंहिता निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने,
- (५) नगरमा तालिम प्राप्त प्रशिक्षक तथा रेफ्रीहरूको उत्पादनमा विशेष जोड दिने,
- (६) नगरस्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको व्यवस्था गरी विद्यालय तह र वडास्तरसम्मै खेल प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालनका साथै खेलकुद विकासमा समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- (७) नगर स्तरीय, वडा स्तरीय, क्लव स्तरीयका र विद्यालय स्तरीय खेलकुद कार्यक्रम वार्षिक रूपमा आयोजना गर्ने,
- (८) नगरका उत्कृष्ट खेलाडीहरूलाई तथा खेल क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्तिहरूलाई सम्मानित वा पुरष्कृत गर्ने,
- (९) नगरपालिकाका उत्कृष्ट खेलाडीहरूको छनौट गरी विभिन्न विधाहरूमा नगरको प्रतिनिधित्व गर्ने टिमहरू निर्माण गर्ने,
- (१०) खेलकुदका विभिन्न विधामा सफल सिद्ध उत्कृष्ट खेलाडीहरूलाई पेसेवर खेलाडी बनाउनमा आवश्यक सहयोग, समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने,
- (११) खेलकुद क्षेत्रसंग सरोकार राख्ने सङ्घ संस्थाहरू तथा विद्यालयहरूलाई समेत खेलकुद नीति अन्तरगत समाहित गरी प्रोत्साहन तथा नियन्त्रण गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने,

- (१२) नगरभिन्नका मेला महोत्सवका खेलकुद आयोजनामा समेत नगरले समन्वयकारी भुमिका निर्वाह गर्ने,
- (१३) नगरभिन्नका सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरू र समग्र नागरिक समाज एवम् जनताहरूलाई खेलकुद विकास योजनामा आवद्ध गर्न उत्प्रेरित गर्ने ।

४.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

४.३.५.१ उपलब्धि

- खेलकुदको संस्थागत विकास भई विद्यालयतहदेखि नै गुणस्तरीय खेलमा पहुँच अभिवृद्धि भएको हुने ।

४.३.५.२ प्रमुख नतिजा

- नगर र वडा खेलकुद विकास समिति गठन भई क्रियाशील भएको हुने,
- प्रत्येक वर्ष विद्यालयस्तरीय एवम् वडास्तरीय विभिन्न विधाका खेलकूद प्रतियोगिताहरू सञ्चालन भएको हुने,
- भिमाद रङ्गशालाको पूर्वाधार सुदृढ भएको हुने,
- खेलकूद विकास नीति विकास भएको हुने ।

४.३.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ४.६ खेलकुद विकास कार्यक्रम सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

बजेट रू हजारमा

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
१	नगर खेलकुद विकास नीति तर्जुमा	पटक		१					१	०	१००	०	०	१००			√	√
२	नगर खेलकुद विकास समितिको सदृढीकरण तथा व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	५	५०	१००	१००	१००	४५०			√	√
३	वडा खेलकुद विकास समितिको परिचालन एवम् क्षमता विकास	वडा	०	९	९	९	९	३६	३६	०	२००	२२५	३००	१०२५			√	√
४	मेयर कप खेलकुद प्रतियोगिता (विद्यालयस्तरीय र वडास्तरीय)	पटक	१	१	१	१	५	५	५	१६००	२०००	२०००	२२००	१००००	√		√	
५	विद्यालयलाई खेल सामग्री व्यवस्थापन सहयोग	विद्यालय		२०	२३			४३	४३	०	५००	५७५	०	१०७५			√	√

सि.नं.:	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षी)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्षी)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	संघ	प्रदेश	नगर	अन्य
६	नगरबाहिर सञ्चालन हुने विभिन्न खेलकुद प्रतियोगितामा सहभागिताका लागि सहयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
७	शिक्षकहरूका लागि खेलकुदसम्बन्धी क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
८	रंगशाला स्तरोन्नति	वटा				१		१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
९	कभर्ड हल निर्माण	वटा			१			१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
१०	फुटबल खेल मैदान निर्माण	वटा		४	१			५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
११	भलिबल खेल मैदान निर्माण	वटा	०	५	५	५	५	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०
१२	मिनि भलिबल मैदान निर्माण	वटा		९	४	५	५	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८
१३	बास्केटबल कोर्ट निर्माण	वटा		१		१	३	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
१४	व्याडमिण्टन कभर्ड हल	वटा				१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
	जम्मा																	

परिच्छेद: पाँच

शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन

नेपालको संवैधानिक व्यवस्था अनुसार शिक्षा तिनै तहको एकल र साझा अधिकारको सूचीमा राखिएको छ भने स्रोत र साधनको ठुलो हिस्सा एकल अधिकार झैं सङ्घीय सरकारमा रहेको छ । शिक्षा क्षेत्रको यस योजना कार्यान्वयन गर्न तिनै तहका सरकारका अतिरिक्त साझेदार संस्था र समुदायको पनि उतिकै भूमिका र जिम्मेवारी हुन्छ तथापि योजनाले मागेको संस्थागत संरचना स्थानीय तहको एकल प्रयासले मात्र निर्माण र पुनःसंरचना हुन सक्दैन । यस्तो परिस्थितिमा संस्थाहरूको क्षमता विकास गर्नु बाहेक अर्को विकल्प देखिदैन । योजना कार्यान्वयनको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पनि हो । अहिले शिक्षा क्षेत्रमा अनुगमनको पाटो ओझेलमा परेको छ । शिक्षाको प्राविधिक पक्षलाई हेक्का राख्दै विद्यालय तथा शिक्षकलाई सहयोग पुग्ने गरी अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ । यसर्थ यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन तथा व्यवस्थापनमा सुधार गर्न संस्थागत संरचना र क्षमता विकास र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गरी चुनौतीहरूको पहिचान गरी ती चुनौतीहरूलाई सम्बोधन हुने गरी उद्देश्य, रणनीति, लक्ष्य तथा क्रियाकलापहरू तयार गरिएको छ ।

५.१ संस्थागत संरचना र क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहलाई दिइ सोही अनुरूप स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तह (वडा समिति समेत) का शिक्षासम्बन्धी काम, कर्तव्य र अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । संवैधानिक, कानुनी एवम् नीतिगत रूपमा प्राप्त शिक्षासम्बन्धी अधिकार पूरा गराउने तथा शिक्षासम्बन्धी दायित्व पुरा गर्नका लागि सोही अनुरूप संस्थागत संरचनाको विकास भई क्षमता विकास गरिएको हुनुपर्दछ । वर्तमान सङ्घीय स्वरूपबाट सिर्जना गरिएको दरबन्दी संरचनाबाट नगरपालिकाको शिक्षा प्रशासन सञ्चालन हुँदै आएको छ । समय, परिस्थिति र दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको अवस्थामा संस्थागत संरचना, कार्य प्रक्रिया र संस्थागत क्षमतामा सुधार भए मात्र शैक्षिक गतिविधिहरूलाई प्रभावकारी सञ्चालनमार्फत सेवा प्रवाहमा सुधार गरी शिक्षामा सुशासन कायम गर्न सकिन्छ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी यस परिच्छेदमा संस्थागत संरचना र क्षमता विकाससम्बन्धी चुनौतीहरूको पहिचान गरी ती चुनौतीहरूको सामना गर्नका लागि योजनाका उद्देश्य, रणनीति, लक्ष्य तथा कार्यक्रमहरू उल्लेख गरिएको छ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षाका नीति तथा कार्यक्रमहरू निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागि नेपालमा चार तहमा संस्थागत संरचनाहरू कार्यरत छन् । केन्द्रीय तहमा सङ्घीय सरकार मातहत शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र सो अन्तर्गतका निकायहरू रहेका छन् । यसले शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा योजना निर्माण, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास, योजनाहरूको कार्यान्वयनको रेखदेख, वित्तीय व्यवस्था, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन लगायतका कार्यहरू गर्दै आएको छ । सङ्घीय सरकार मातहतमा शिक्षा

विकास तथा समन्वय इकाइहरू राखिएको भएतापनि यिनको आवश्यकता पुष्टि हुन सकेको छैन ।

प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र सोअन्तर्गत शिक्षा विकास निर्देशनालय र प्रादेशिक तालिम केन्द्र कार्यरत छन् । शिक्षकलाई तालिम दिने बाहेक प्रदेश तहबाट विद्यालय शिक्षामा ठोस योगदान पुग्न सकेको छैन ।

सङ्घीय सरकारले सिर्जना गरेको स्थानीय तहको दरबन्दी संरचना अनुसार यस भिमाद नगरपालिकाको शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखामा उपसचिव (अधिकृतस्तर नवौं/दसौं) को नेतृत्वमा एक जना शिक्षा अधिकृत र एक जना प्राविधिक सहायकको दरबन्दी रहेको छ । उक्त दरबन्दीमा कार्यरत कर्मचारीमध्ये शिक्षा अधिकृत र प्राविधिक सहायकलाई नगरपालिकाको कर्मचारी अभावका कारणबाट अन्यत्रै खटाइएको छ भने शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा उपसचिवको नेतृत्वमा एक जना स्रोतव्यक्ति र एक जना कम्प्युटर अपरेटरबाट कार्यसम्पादन भइरहेको छ । नगरपालिकाबाट सम्पादन हुने शिक्षासम्बन्धी सबै कार्यहरू शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट सम्पादन हुँदै आएको छ । शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाका कर्मचारी प्रशासनिक कार्यका लागि मात्र पुग्ने गरी तोकिएकाले विद्यालय तथा शैक्षिक कार्यक्रमको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन, शिक्षकको कक्षा अवलोकन, पृष्ठपोषण जस्ता कार्य ओझेलमा परेका छन् । नगरपालिकाको आफ्नै शिक्षा ऐन, नियमावली निर्माण भएको भए तापनि सङ्घीय शिक्षा ऐनको अभावमा प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । तीनवटै तहका सरकारको अन्तिम गन्तव्य विद्यालय नै भएकाले आपसी सहयोग र समन्वयमा संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गरी क्षमता विकासका कार्यहरूलाई निरन्तरता प्रदान गरी शिक्षा क्षेत्रको सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु पहिलो प्राथमिकताको विषय बनेको छ ।

उल्लेखित विश्लेषण समेतका आधारमा संस्थागत संरचना र क्षमता विकासका क्षेत्रमा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :

- शिक्षा क्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति, ऐन, कानून, मापदण्ड, निर्देशन शिक्षा मन्त्रालयका हुने तर स्थानीय तह स्थानीय विकास तथा सङ्घीय मामला मन्त्रालय सम्पर्क मन्त्रालयको रूपमा रहेको हुदाँ कार्यक्रम कार्यान्वयनको समन्वय गर्न,
- शिक्षा सम्बन्धी सङ्घीय र प्रदेश कानून तयार गरी स्थानीय तहको कार्यजिम्मेवारीमा स्पष्टता र एकरूपता ल्याउनु,
- विद्यालय तहसम्म शैक्षिक सेवा र टेवा पुऱ्याउने गरी जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,
- कानून निर्माण, योजना निर्माण, अनुगमन, मूल्याङ्कन, नमूना कक्षा प्रदर्शन जस्ता विविध क्षेत्र र विषयमा विशेषज्ञता हासिल हुने गरी शिक्षा शाखामा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्नु ।

५.१.३ उद्देश्य

यस योजनाले संस्थागत संरचना र क्षमता विकास कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छः

- (१) विद्यालय तहमा सञ्चालन हुने शैक्षिक गतिविधि तथा सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता ल्याउने गरी आवश्यक संस्थागत संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु,
- (२) शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी तथा संस्थाहरूको क्षमता विकास गर्नु,
- (३) शैक्षिक गतिविधिहरूमा पारदर्शिता, सहभागिता र उत्तरदायित्व संयन्त्रको निर्माणमार्फत सुशासन

अभिवृद्धि गर्नु ।

५.१.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन्:

- (१) विद्यालय तहमा सुशासन कायम गर्न आवश्यक पर्ने ऐन, कानून, मापदण्ड, निर्देशिका तथा आचार संहिताको विकास र परिमार्जन गर्ने,
- (२) विद्यालय र कक्षाकोठासम्म शैक्षिक सेवा र टेवा पुऱ्याउने गरी जनशक्ति एवम् संरचनाको निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने,
- (३) वडाभिन्नको शैक्षिक क्रियाकलापको रेखदेख र समन्वय कार्यमा वडा शिक्षा समितिलाई जिम्मेवार बनाउने,
- (४) विद्यालयको व्यवस्थापन र नतिजाप्रति विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई जिम्मेवार बनाउने,
- (५) नगरपालिका शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा र प्रधानाध्यापकबीच कार्यसम्पादन करार तथा प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीच कार्यसम्पादन करार गराई कार्यसम्पादनमा थप उत्तरदायी एवम् जिम्मेवार बनाउने,
- (६) प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने,
- (७) शैक्षिक व्यवस्थापन कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई बढावा दिने,
- (८) विद्यालय स्तरमा अभिभावक शिक्षाको व्यवस्था गरी विद्यालयका गतिविधिमा अभिभावकको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,
- (९) नगरपालिका स्तरमा सञ्चालन हुने परीक्षाहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन, रेखदेख एवं समन्वयका लागि नगर स्तरीय परीक्षा समितिको निर्माण गर्ने ।

५.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

५.१.५.१ उपलब्धि

- शैक्षिक सेवा प्रवाह सरल, सहज र गुणस्तरीय भई शैक्षिक सुशासनको अनुभूति भएको हुने ।

५.१.५.२ प्रमुख नतिजा

- नगरपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार स्पष्ट भएको हुने,
- शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत सबै निकाय र जनशक्तिका लागि क्षमता विकासका अवसर उपलब्ध हुने ।

५.१.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ५.१ संस्थागत संरचना र क्षमता विकास कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

(बजेट रू हजारमा)

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	सङ्घ	प्रदेश	नगर	अन्य
१	कानुनी सुधार तथा मापदण्डको विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१००	१००	१००	१००	१००	५००			√	
२	शिक्षासमिति बैठक	पटक	८	८	८	८	८	४०	२४०	२४०	२४०	२४०	१२००			√		
३	प्रधानाध्यापक बैठक	पटक	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	१००	१००	१००	५००			√		
४	विभिन्न कार्यदल तथा समितिहरूको बैठक	पटक	६	६	६	६	३०	६०	६०	६०	६०	६०	३००			√		
५	नगरपालिका र प्रधानाध्यापकबिच तथा प्रधानाध्यापक र शिक्षकबिच कार्यसम्पादन करार र सोको आवधिक समीक्षा	पटक	१	१	१	१	५	५०	१००	१००	१००	१००	४५०			√	√	
६	शिक्षा शाखाका जनशक्ति, विद्यालय तहका कर्मचारी एवम् व्यवस्थापकको क्षमता विकास	जना	१	१	१	१	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	√		√	√	

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षी)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्षी)						बजेटको स्रोत			
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	सङ्घ	प्रदेश	नगर	अन्य
७	अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			√	√
८	वार्षिक कार्यक्रम, बजेट तथा रणनीतिक योजना निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१००	१००	१००	१००	१००	५००	√		√	√
९	कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिकाको विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	३०	३०	३०	३०	३०	१५०			√	
१०	वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट र कार्यान्वयन निर्देशिकाको अभिमुखीकरण	जना	६०	६०	६०	६०	६०	३००	६०	६०	६०	६०	६०	३००			√	
११	कर्मचारी कार्य विवरण तयारी (विद्यालय र शिक्षा शाखा)	पटक		१				१	०	५०	०	०	०	५०			√	√
१२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन	विद्यालय	४५	४३	४३	४३	४३	४३	७१५	७१५	७१५	७१५	७१५	३५७५	√			√
	जम्मा								१८०५	१९०५	१८५५	१८५५	१८५५	९२७५				

५.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

५.२.१ परिचय

शैक्षिक नीति, कार्यक्रम तथा योजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गराउन अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट विभिन्न तहमा सञ्चालित शैक्षिक नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रगतिको सूचना प्राप्तहुन्छ । शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू के कसरी सञ्चालन भइरहेका छन् , स्रोत र साधनको वितरण र उपयोग कसरी भइरहेको छ, योजना तथा कार्यक्रमहरू तोकिएको समय र तोकिएको गुणस्तरमा सम्पन्न हुन्छन कि हुँदैनन् भन्ने कुराहरूको सूचना प्राप्त हुन्छ । यसले कार्यान्वयन प्रक्रियाको सबल र कमजोर पक्षको मूल्याङ्कन गरी अपेक्षित र वास्तविक अवस्थाको स्थिति पत्ता लगाउछ । सामान्यतया: योजना एवम् कार्यक्रमहरूको नियमित वा आवधिक निरीक्षण, जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो र यसले कार्यान्वयनको विद्यमान प्रगतिको अवस्था बोध गराउँछ । मूल्याङ्कनले शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता र प्रभावकारिताको उद्देश्यपूर्ण ढङ्गले लेखाजोखा गर्दछ र प्रतिफल र प्रभावसँग केन्द्रित भएको हुन्छ । समग्रमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट शैक्षिक योजना एवम् कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी र नतिजामुखी बनाउन मद्दत पुग्दछ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी यस खण्डमा अनुगमन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी चुनौतीहरूको पहिचान गरी सो को सामना गर्नका लागि उद्देश्य, रणनीति, लक्ष्य तथा कार्यक्रमहरू उल्लेख गरिएको छ ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

शैक्षिक नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारितामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले आ-आफ्ना संस्थागत व्यवस्था गरेका छन् । तीनै तहको सरकारबीच शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको विश्लेषण गर्न एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई एक महत्वपूर्ण साधनको रूपमा उपयोग गरिएको छ । यसैगरी त्रैमासिक रूपमा प्रगति प्रतिवेदन सम्प्रेषण, वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन तयारी र सम्प्रेषणमार्फत स्थानीय तहबाट सम्पादन गरिएको ससर्त तर्फका कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको छ ।

विद्यार्थीहरूको उपलब्धिस्तरको मूल्याङ्कन एवम् परीक्षण गर्नका लागि माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (कक्षा १२) र कक्षा १० को परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट हुँदै आइरहेको छ भने आधारभूत तहको अन्त कक्षा ८ को परीक्षा र सिकाइ उपलब्धि परीक्षण स्थानीय तहबाट हुने व्यवस्था छ । यसैगरी शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले विद्यालयहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्नुका साथै कक्षा ५, ८ र १० मा राष्ट्रियस्तरमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण गरी प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्दै आइरहेको छ ।

नगरपालिकास्तरबाट शैक्षिक नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूका सम्बन्धमा गरिने अनुगमन विभिन्न प्रकृतिको रहेको छ । कार्यक्रमको प्रकृति अनुसार अनुगमन गर्ने संरचना र जिम्मेवारी फरक फरक हुने गरेको छ । नगर उपप्रमुखको नेतृत्वमा हुने अनुगमन समितिबाट नगरपालिकाबाट प्रदान गरिएका पूर्वाधार विकास सम्बन्धी कार्यक्रमको समग्र अनुगमन हुने गर्दछ भने भौतिक निर्माण कार्यमा लागत अनुमान तयार गर्ने, नियमित अनुगमन गर्ने र कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्ने जिम्मेवारी प्राविधिक

कर्मचारीहरूले बहन गर्दै आइरहेका छन् । यसैगरी शिक्षा समिति र शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट विद्यालयका शैक्षिक कार्यक्रमहरूको अनुगमन हुने गरेको छ । विद्यालयको अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन नगरपालिकाले स्रोतव्यक्तिको दरबन्दी सिर्जना गरी एक जना माध्यमिक शिक्षकलाई स्रोतव्यक्तिको रूपमा खटाएको छ । शिक्षा शाखा प्रमुख, स्रोतव्यक्ति, विषयगत शिक्षक (पूर्व शिक्षक समेत) सहितको समूहबाट विद्यालय तथा कक्षा शिक्षणको अवलोकन गरी पृष्ठपोषण दिइने गरिएको भएतापनि यस कार्यलाई प्रभावकारिताका साथ अगाडि बढाउनु पर्ने खाँचो छ । यसैगरी विद्यालयस्तरमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीबाट अनुगमन गरिने व्यवस्था मिलाइएको छ ।

उल्लेखित विश्लेषण समेतका आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका क्षेत्रमा निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :

- विद्यालय तथा कक्षा शिक्षणको अनुगमनको खास दायित्व कसको हो किटान गर्नु,
- विद्यालय र कक्षाकोठासम्म शैक्षिक सेवा र टेवा पुग्ने गरी अनुगमन मूल्याङ्कनको संस्थागत व्यवस्था मिलाउनु,
- शैक्षिक सूचना प्रणालीलाई विश्वसनीय र व्यवस्थित गरी सुदृढ अभिलेख, प्रतिवेदन, तथा पृष्ठपोषणको उपयोग गर्नु,
- स्थानीय तहमा विद्यार्थी उपलब्धिको मूल्याङ्कन तथा समीक्षा गर्ने प्रणालीको स्थापना गर्नु,
- विद्यालय तहको अनुगमनमा प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घको भूमिका अभिवृद्धि गराई उनीहरूको क्षमता विकास गराउनु,
- अनुगमन मूल्याङ्कनका वस्तुनिष्ठ सूचक तथा मापदण्ड विकास गरी प्रयोगमा ल्याउनु ।

५.२.३ उद्देश्य

यस योजनाले अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रमका निम्न लिखित उद्देश्यहरू लिएको छ:-

- (१) शैक्षिक नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न टेवा पुग्ने गरी सुदृढ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गर्नु ।
- (२) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका आधारमा तुरून्त सुधार तथा पृष्ठपोषण उपलब्ध गराई अधिकतम उपलब्धि हासिल गराउनु ।

५.२.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्य हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन्:-

- (१) एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई शैक्षिक योजना निर्माण र निर्णय प्रक्रियाको प्रमुख आधारका रूपमा लिई सुदृढीकरण गर्ने,
- (२) अनुगमन मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन कार्यक्रम अनुसार अनुगमन सूचक तथा फारामको विकास गरी प्रयोगमा ल्याउने,
- (३) विद्यालय तथा कक्षा शिक्षणको सुपरिवेक्षण कार्यमा सेवा निवृत्त विज्ञहरू समेतको संलग्नतामा रोष्टर समूह गठन गरी परिचालन गर्ने,
- (४) शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले तयार गरेको स्वमूल्याङ्कन फाराम प्रयोग गरी विद्यालयको मूल्याङ्कन गराउने,

- (५) सामाजिक परीक्षण कार्यलाई प्रभावकारी बनाई विद्यालय विकासमा उपयोगमा ल्याउने,
- (६) विद्यालय तहसम्मकै अभिलेख प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने,
- (७) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीबाट प्राप्तपृष्ठपोषणलाई अनिवार्य रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइने छ,
- (८) स्थानीय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षणको व्यवस्था गर्ने,
- (९) शैक्षिक योजना (विद्यालय सुधार योजना समेत) को आवधिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण लिने ।

५.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

५.२.५.१ उपलब्धि

- शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन भई अपेक्षित नतिजा हासिल भएको हुने,

५.२.५.२ प्रमुख नतिजा

- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि सूचक एवम् साधनको विकास भई प्रयोगमा आएको हुने,
- कक्षा शिक्षणसमेतको अवलोकन हुने गरी शिक्षक सहायता प्रणालीको स्थापना भएको हुने,
- शैक्षिक क्रियाकलाप र विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिमा सुधार हुने ।

५.२.५.२ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं ५.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

(बजेट रू हजारमा)

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)						बजेटको स्रोत				
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	सङ्घ	प्रदेश	नगर	अन्य	
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	२५	२५	२५	२५	२५	१२५			✓		
२	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको सुदृढीकरण तथा प्रकाशन	पटक	१	१	१	१	१	५	१००	१००	१००	१००	१००	५००			✓		✓
३	शिक्षक सहयोगका लागि विज्ञ समूह परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००			✓		
४	विद्यालय स्व मूल्याङ्कन र लेखाजोखा	पटक	४३	४३	४३	४३	४३	२१५	५०	५०	५०	५०	५०	२५०				✓	✓
५	कार्यक्रमको समिक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			✓		
६	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			✓		
७	योजनाको आवधिक मूल्याङ्कन	पटक		१	१	१	१	४	०	१००	१००	१००	१००	४००			✓		
८	विद्यालयहरूको लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण र प्रतिवेदन विश्लेषण	विद्यालय	४३	४३	४३	४३	४३	२१५	६४५	६४५	६४५	६४५	६४५	३२२५			✓		✓

सि.नं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष)					बजेटको स्रोत					
			१	२	३	४	५	जम्मा	१	२	३	४	५	जम्मा	सङ्घ	प्रदेश	नगर	अन्य
९	शैक्षिक कार्यक्रम तथा विद्यालयको अनुगमन	पटक	३	३	३	३	३	१५	१००	१००	१००	१००	१००	५००	✓		✓	
१०	सिकाइ उपलब्धि र कार्यसम्पादनका आधारमा विद्यालय तथा शिक्षकका लागि प्रोत्साहन	पटक	१	१	१	१	५	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	१२५०	✓		✓		✓
	जम्मा								१३४५	१४४५	१४४५	१४४५	१४४५	७९२५				

परिच्छेद : छ

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

शिक्षामा लगानीको विश्वव्यापी मान्यता, राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लगानीको अवस्था र भिमाद नगरपालिकाको शिक्षामा प्राथमिकताका आधारमा आगामी ५ वर्षका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन योजनाबद्ध तवरबाट गरी निर्धारित लक्ष्य प्राप्त गर्नुपर्ने भएकोले यस विषयलाई समावेश गरिएको हो । सन् २०३० सम्मका लागि तय गरिएको दिगो विकासको लक्ष्य पूरा गराउन, संवैधानिक दायित्व पूरा गराउन एवम् योजनाले राखेका सोच, उद्देश्य, रणनीति एवम् कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी अधिकतम उपलब्धि हासिल गराउन सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह र शिक्षासँग सम्बद्ध साझेदार अन्य संघसंस्थाहरू समेतको समन्वयात्मक तवरबाट लगानी र स्रोत व्यवस्थापन गरिनु आवश्यक हुन्छ ।

शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि सरकारी लगानी, समुदाय, नीजि क्षेत्र, गैरसरकारी सङ्घ संस्था समेतको साझेदारी आवश्यक पर्छ । वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धमा सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान , समपुरक र विशेष अनुदान एवम् आन्तरिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । नगरपालिकाले शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकिकृत गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षाको लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनुपर्ने महत्वपूर्ण पक्ष हुन । शिक्षा क्षेत्रको यस योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरिएको छ । समस्या तथा चुनौती पहिचान गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आँकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ ।

६.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षासम्बन्धी विभिन्न दस्तावेजहरूले शिक्षामा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट विनियोजन गर्ने उल्लेख गरेका छन् । शिक्षा क्षेत्रमा छुट्याउने शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा राजनैतिक तहबाट प्रतिवद्धता भएको भएतापनि १७ प्रतिशतसम्म रहेको शिक्षा क्षेत्रको राष्ट्रिय बजेट हाल ११ प्रतिको प्रतिशतमा हाराहारीमा मात्र रहेको छ । सङ्घीयता कार्यान्वयन सँगै शिक्षा क्षेत्रमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूले आ-आफ्नो तवरले शिक्षा क्षेत्रमा बजेट विनियोजन गरी कार्यान्वयन गर्ने गरेको हालको अवस्थामा भिमाद नगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा बजेट प्रवाहको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ ।

तालिका नं. ६.१ : भिमाद नगरपालिकाको बजेटमा शिक्षा क्षेत्र (बजेट रु. हजारमा)

आ.व.	सङ्घीय ससर्त अनुदान	सङ्घीय विशेष अनुदान	प्रदेश अनुदान	नगरतर्फको समानीकरण र आन्तरिक स्रोतबाट विनियोजित रकम	शिक्षातर्फको कुल बजेट
०७६/७७	१६३५२१	०	१७५०	९१४९	१७४४२०
०७७/७८	१८९,८५६	५०००	५०००	१०९,४९	२१०,८०५
०७८/७९	२१५,५५०	४२००	०	१६०१८	२३५,७६८

शिक्षा क्षेत्रमा बजेट विनियोजनको माथिको तालिका हेर्दा भिमाद नगरपालिकाको शिक्षामा बजेट विनियोजन वृद्धि भएको देखिन्छ । बजेटको आकार सङ्घीय ससर्त र नगरतर्फबाट विनियोजित दुवैको बढ्दै गएको छ भने प्रदेश सरकारले शिक्षातर्फ वित्तीय हस्तान्तरण गरी बजेट आ.व. ०७८/७९ मा आइपुग्दा शुन्यमा झारेको देखिन्छ ।

सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त हुने बजेट मुख्यतया शिक्षक तलव भत्ता, बालविकास केन्द्र र विद्यालय सहयोगी तलव भत्ता, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान, नमुना विद्यालय विकास, सेनेटरी प्याड व्यवस्थापन, प्रति विद्यार्थीका आधारमा शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन अनुदान, विद्यार्थी दिवा खाजा व्यवस्थापन, कार्यसम्पादनका आधारमा प्रोत्साहन (विज्ञान/पुस्तकालय/आइसीटी ल्याव/कार्यसम्पादनमा आधारित) अनुदान, राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत केन्द्रबाट प्रस्ताव स्वीकृत भएका विद्यालयहरूका लागि भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा सूचना प्रविधि व्यवस्थापन अनुदानका लागि ससर्त रूपमा वित्तीय हस्तान्तरण हुँदै आएको छ । विशेष अनुदानतर्फ सङ्घीय सरकारले आ.व. २०७७।७८ मा पठन सिप कार्यक्रम सञ्चालन र माध्यमिक तहमा सूचना प्रविधिमा आधारित सिकाइका लागि ५० लाख विनियोजन गरेको थियो भने आ.व. २०७८।७९ मा बालमैत्री कक्षा व्यवस्थापनका लागि रु ४२ लाख बजेट वित्तीय हस्तान्तरण भई प्राप्त भएको थियो ।

गण्डकी प्रदेश सरकारबाट विद्यालय शिक्षाको विकासका लागि उल्लेख्य सहयोग प्रदान गरेको स्थिति देखिँदैन । विशेष अनुदानअन्तर्गत आ.व. २०७७।७८ मा माध्यमिक विद्यालयमा हाइब्रिड पावर व्याक अप व्यवस्थापनका लागि रु ५० लाख वित्तीय हस्तान्तरण भएको थियो । मुख्य मन्त्री शैक्षिक सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत प्रस्ताव माग भै स्वीकृत भएका विद्यालयहरूका लागि स्वीकृत भएको कार्यक्रमका लागि बजेट निकासी, विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत कार्यक्रम प्राप्त गरेका विद्यालयमा सोझै प्रदेश सरकारबाट बजेट निकासी दिने गरिएको छ । खासगरी विद्यालय शिक्षाको क्षेत्रमा शिक्षकहरूलाई तालिम तथा क्षमता विकास गर्ने मुख्य दायित्व प्रदेशस्थित शिक्षा तालिम केन्द्रको भई

तालिम केन्द्रमार्फत शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन भईरहेका छन् । तथापि ठूलो संख्यामा रहेका शिक्षकहरूको आवश्यकतामा आधारित क्षमता विकासका अवसरहरूको पहुँच कम रहेको अवस्था छ ।

नगरतर्फबाट समानीकरण र आन्तरिक आम्दानीमध्येबाट शिक्षाक्षेत्रमा विनियोजित रकम खासगरी सङ्घीय स्रोतका बालविकास सहजकर्ता र विद्यालय कर्मचारीका लागि थप तलब व्यवस्थापन, नगरतर्फबाट थप गरिएका बालविकास कक्षा सहजकर्ता, थप शिक्षक तलब, मेयर कप खेलकुद प्रतियोगिता, परीक्षा व्यवस्थापन, बैठक सञ्चालन लगायत छोटो अवधिका तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन, विद्यालयको सामान्य मर्मत सम्भार जस्ता कार्यका लागि विनियोजन गरिएको छ । नगरतर्फको आन्तरिक स्रोततर्फको बजेट पनि सङ्घीय अनुदानका सहजकर्ता र कर्मचारीलाई विनियोजन गर्नुपर्दा एकातिर नगरपालिकालाई स्रोत व्यवस्थापन गर्न कठिन भईरहेको छ भने अर्कातर्फ शिक्षा विकासका प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा बजेट विनियोजन हुन सकिरहेको छैन ।

शिक्षा क्षेत्रमा हुने लगानी अधिकांश शिक्षकको तलब, भौतिक पूर्वाधार तथा संरचना, व्यवस्थापन र प्रशासनिक खर्चमा हुने गरेको पाइन्छ । त्यसका अलावा प्रयोगशाला व्यवस्थापन, छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन दिवा खाजा व्यवस्थापन, दैनिक कार्य सञ्चालन र व्यवस्थापन पनि लगानीका क्षेत्रहरू हुन् । विद्यालय शिक्षा सम्बन्धमा व्यवस्थापन र नियमन गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई भएको र शिक्षक तलब लगायत प्रशासनिक खर्च सङ्घ ससर्त अनुदानबाट व्यवस्थापन हुने प्रावधान छ । स्थानीय तहको स्रोत परिचालनको क्षमता अनुसार विद्यालय शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, क्षमता विकासका कार्यक्रम तय गरी बजेट तथा कार्यक्रम तय हुने गरेको छ । शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफल भनेको विद्यार्थी उत्तीर्ण दर, सिकाइ उपलब्धिस्तर, साक्षरता दरमा बृद्धि, विद्यालय भर्ना दर, तह पूरा गर्ने दर, जनशक्तिले समाजमा पारेको प्रभाव जस्ता कुरालाई लिन सकिन्छ । वर्तमान शिक्षामा गरिएको लगानी अनुसार प्रतिफल हासिल हुन नसकेको भनी सबै पक्ष र क्षेत्रबाट चासो बढ्दै गईरहेको अवस्था छ ।

प्रस्तुत गरिएका सूचना विश्लेषणका आधारमा शिक्षामा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनका क्षेत्रमा देहाय बमोजिम चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ ।

- शिक्षा सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय मान्यता, संविधान प्रदत्त शैक्षिक हक अधिकारको प्रत्याभूति, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तले अख्तियार गरेका नीतिलाई उचित रूपमा सम्बोधनका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको लागि दिगो स्रोतको पहिचान गरी लगानीको सुनिश्चितता गर्नु,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच शिक्षामा लगानीको साझेदारी, भूमिका र दायित्व स्पष्ट पार्नु,
- निजी क्षेत्रमार्फत विद्यालय शिक्षामा गरिने लगानीलाई नियमन गरी नाफामूलकबाट सेवामूलक बनाउनु,
- गैरसरकारी क्षेत्रलाई विद्यालय शिक्षाका क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्नु,

- शिक्षाको लगानीलाई गुणस्तर अभिवृद्धिमा केन्द्रित गराउनु,
- शिक्षामा गरिएको लगानीबाट अपेक्षित प्रतिफल हासिल हुने गरी जवाफदेहिता, पारदर्शिता एवम् उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्नु,
- गैरसरकारी क्षेत्र, समुदाय तथा अभिभावकबाट विद्यालय शिक्षामा गरिएको लगानीलाई अभिलेखीकरण गरी प्रोत्साहित गर्नु,
- वित्तीय व्यवस्थापन तथा परिचालनका लागि आवश्यक सक्षमता विकास गर्नु ।

६.३ उद्देश्य:

- (१) योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्नु,
- (२) खर्च प्रक्रिया र निकायगत भूमिका एवम् दायित्व किटान गर्नु,
- (३) मितव्ययता, पारदर्शिता र औचित्यताका आधारमा लगानीको समुचित सदुपयोग गर्नु ।

६.४ रणनीतिहरू

- (१) शैक्षिक विकासका लागि वित्तीय स्रोत जुटाई उपलब्ध स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने,
- (२) शिक्षा प्राप्तिको संवैधानिक र कानूनी दायित्व पूरा गर्न समन्यायिक ढङ्गबाट प्रतिफलमा केन्द्रित भई शैक्षिक लगानी सुनिश्चित गर्ने,
- (३) लगानी अभिवृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- (४) विद्यालयको आर्थिक कारोवार बैकिङ् प्रणालीमार्फत गर्दै पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउने,
- (५) शिक्षामा निजी क्षेत्रको लगानीको सुरक्षा, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै यसलाई सेवामूलक बनाउने,
- (६) शिक्षामा गरिएको लगानीलाई शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा केन्द्रित गर्ने,
- (७) विद्यालयको लेखापरीक्षण र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने,
- (८) विद्यालयलाई प्रदान गरिने अनुदान विद्यालय सुधार योजनामा आधारित रही प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (९) निजी तथा गैह्र सरकारी संघ संस्थालाई शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने,
- (१०) खर्चको मापदण्ड स्वीकृत गराई सोही अनुसार खर्च गर्न विद्यालयलाई जिम्मेवार बनाउने ।

६.५ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण

यस योजनामा सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुदान र नगरपालिकाको आवश्यकता र सामर्थ्यको विचमा सामञ्जस्य हुने गरी योजनामा कार्यक्रमहरूको तय तथा प्राथमिकीकरण गरिएको छ । योजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन मार्फत अपेक्षित उपलब्धि हासिल गराउन सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र नगरपालिकाबिच सहकार्य र समन्वय गर्नुका साथै शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत गैर सरकारी संस्थाहरू, समुदाय तथा अभिभावकका एवम् निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीबाट लगानी हुन सक्ने गरी स्रोतको अनुमान गरिएको छ ।

यस योजनाका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत देहाय अनुसार प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ :

तालिका ६.२ : स्रोतको आँकलन (आ.व.०७८।०७९ को स्थिर मूल्यमा)(बजेट रु हजारमा)

सि.नं.	स्रोत	०७९।८०	०८०।८१	०८१।८२	०८२।८३	०८३।८४	५ वर्षको जम्मा
१	सङ्घीय सरकार (ससर्त र विशेष अनुदान)	२४९६५६	२६७९३२	२८१४२९	३०१९२९	३१६९८५.५	१४१५५३१
२	प्रदेश सरकार (ससर्त/विशेष अनुदान, सहयोग कार्यक्रमसमेत)	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००
३	नगरपालिका	२१६२६	२७०००	२६५००	२७०००	२७५००	१२९६२६
४	अन्य	२०००	५७०३	६२५०	७६२८	८६२५	३०२०६
	जम्मा	२७८२८२	३०४८३५	३१९१७९	३४०७५७	३५७३१०	१६००३६४

उल्लिखित तालिकामा गरिएको प्रक्षेपणअनुसार यस योजनाको पहिलो वर्ष आ.व. २०७९।०८० देखि पाँचौ वर्षसम्मका लागि क्रमशः २७८२८२ हजार, ३०४८३५ हजार, ३१९१७९ हजार, ३४०७५७ हजार र ३५७३१० हजार गरी ५ वर्षका लागि कुल रु १,६०,०३,६४ हजार उपलब्ध हुने देखिन्छ ।

६.६ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान

सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा प्रत्याभूति गराउने राज्यको दायित्व पुरा गर्ने गरी लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू तय गरी यस योजनामा सोअनुसारका कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएको छ । बजेट अनुमान गर्दा गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा, गुणस्तरीय अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चि गर्ने, गुणस्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिममा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गर्ने गरी लगानीलाई केन्द्रित गरिएको छ । यसैगरी शिक्षक व्यवस्थापन र क्षमता विकास गर्ने, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने, शिक्षामा नवीन प्रविधिको प्रयोग, खेलकुद विकासका लागि आवश्यक वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक पर्ने बजेट समावेश गरिएको छ ।

तालिका ६.३ : शिक्षाका उपक्षेत्र तथा अन्तरसम्बन्धित विषयमा प्रस्तावित बजेट (रु हजारमा)

उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ वर्षको जम्मा	प्रतिशत
प्रारम्भिक बालशिक्षा	११४०५	१४४३७	१४२५७	१४४५७	१४३८७	६८९४३	४.३
आधारभूत शिक्षा	८५३२.९	१०६५८	१०७५७.९	९९५७.९	१००५७.९	४९९६४.५	३.१
माध्यमिक शिक्षा	२४८२५	३८१८३	३०४६२.५	२८४६३	२५९६२.५	१४७८९४.५	९.२
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	१८५०	२०५०	५२५०	४६५०	५७५०	१९५५०	१.२
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	५९२०	८५००	७६५०	७६५०	७६५०	३७३७०	२.३
शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	१९२४५०	१९४७८७	२१२७३२	२३४३३०	२५६९०३	१०९०४०२	६८.१
अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ	०	८००	७००	४००	४००	२३००	०.१
भौतिक पूर्वाधार	२४२५०	२३८००	२३९५०	२२३००	२३०५०	११७३५०	७.३

उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ वर्षको जम्मा	प्रतिशत
शिक्षामा सूचना प्रविधि	३७५०	३८००	३८००	३८००	३८००	१८९५०	१.२
खेलकुद विकास	२१५०	४४७०	६३२०	११४५०	६८५०	३१२४०	२.०
संस्थागत संरचना र क्षमता विकास	१८०५	१९०५	१८५५	१८५५	१८५५	९२७५	०.६
अनुगमन तथा मूल्यांकन	१३४५	१४४५	१४४५	१४४५	१४४५	७१२५	०.४
कूल जम्मा	२७८२८२	३०४८३५	३१९१७९	३४०७५७	३५७३१०	१६००३६४	१००.०

यसरी योजना कार्यान्वयनका लागि आ.व. २०७८/०७९ को स्थिर मूल्यमा योजना अवधिका लागि रु १,६०,०३,६४ हजारको स्रोत आवश्यक पर्ने देखिन्छ ।

अपेक्षित उपलब्धि

वि.सं. २०८७ सम्म सबै तहको शिक्षामा समन्यायिक पहुँच सुनिश्चित गर्न, गुणस्तर एवम् सान्दर्भिकता अभिवृद्धि र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गराई संवैधानिक दायित्व पूरा गराउनका लागि लगानीको वृद्धि भई आवश्यक स्रोतको सुनिश्चितता हुने छ । आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र राज्यको पूर्ण दायित्वमा हुने छ । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको पहुँच अभिवृद्धि भई रोजगार र स्वरोजगारका अवसरहरूमा वृद्धि हुने छ । तीन तहको सरकार बिच स्रोत साझेदारीको प्रणाली स्थापित भई शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन हुने छ । यसबाट शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने छ । वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ भएको हुने छ । यस योजनाको कार्यान्वयनबाट गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षाको प्रवर्धनमा यो नगरपालिका स्थापित भएको हुने छ ।

परिच्छेद : सात

योजनाको नतिजा खाँका

७.१ परिचय

दश वर्षे गन्तव्य र पाँच वर्षका लागि विस्तृत कार्यक्रम एवम् बजेट समावेश गरी तयार गरिएको यस शिक्षा योजनामा दिर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र अपेक्षित उपलब्धिहरू पहिचान गरिएको छ । यिनै सोच, उद्देश्य र रणनीतिका आधारमा योजनाबाट हासिल हुने अपेक्षा, उपलब्धि वा गन्तव्यको पहिचान गरिएको छ । अपेक्षित उपलब्धिहरू हासिल गर्नका लागि योजनाको पहिलो पाँच वर्षमा वार्षिक रूपमा प्राप्त हुने नतिजाको आँकलन गरिएको छ भने अर्को पाँच वर्षमा प्राप्त हुने नतिजाको प्रक्षेपण गरिएको छ । योजनाको नतिजा खाकामा उपलब्धि, नतिजा सूचक र प्रमाणिकरणका आधारहरू यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

योजनामा समावेश गरिएका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा सम्बद्ध निकायहरूलाई नतिजा प्रति जवाफदेही बनाउन र योजना कार्यान्वयनका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त गरि कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा सहित यो नतिजा खाका तयार गरिएको छ । यसैले यस परिच्छेदमा उपलब्धि, नतिजा खाका, कार्यसम्पादन सूचक र कार्यक्रम नतिजा सूचकको ढाँचा उल्लेख गरिएको छ ।

७.२ योजनाको समग्र नतिजा खाका

यस योजनाको कार्यान्वयन पश्चात प्राप्त हुने नतिजाहरूलाई गन्तव्यको रूपमा यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यस योजनाको कार्यान्वयनबाट भिमाद नगरपालिकाको सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक विकासमा पर्ने सकारात्मक प्रभावका साथै राष्ट्रिय रूपमा पर्ने प्रभावहरूलाई तत्कालिन, मध्यकालिन र दिर्घकालिन उपलब्धिका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । नतिजा खाकामा उपलब्धि, सत्यापनका स्रोत र प्रमाणिकरणका आधारहरूका साथै मुख्य मुख्य कार्य सम्पादन सूचक र नतिजा सूचकहरू समावेश गरिएको छ ।

तत्कालिन उपलब्धि

उपलब्धि	नतिजा सूचक	प्रमाणिकरणको आधार
<ul style="list-style-type: none"> • ४ वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गिन पक्षको विकासका लागि प्रारम्भिक बालशिक्षाको पहुँच सुनिश्चित भएको हुने । • ५-१२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क तथा अनिवार्य गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित हुने । • आवश्यक सिकाइ सक्षमता सहित निशुल्क माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितता हुने । • प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिमको पहुँचमा वृद्धि भएको हुने । • निरन्तर शिक्षा निरन्तर शिक्षाको प्रवर्धन भएको हुने । • विद्यालयमा आधारित व्यवस्थापनद्वारा विद्यालयमा सुशासन कायम भई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिप्रति 	<ul style="list-style-type: none"> • मुख्य कार्य सम्पादन सूचकहरू • कार्यक्रम नतिजा सूचकहरू 	<ul style="list-style-type: none"> • शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली • वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन • विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा परीक्षा नतिजा विश्लेषण • विद्यालय कार्यसम्पादन प्रतिवेदन • अनुगमन प्रतिवेदन • प्रगति समीक्षा • सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन • समग्र नतिजा विश्लेषण ।

उपलब्धि	नतिजा सूचक	प्रमाणिकरणको आधार
<p>उत्तरदायी प्रणालीको स्थापना हुने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> पाठ्यक्रम तथा विद्यार्थी मूल्यांकन प्रणालीको कार्यान्वयनमा सुधार आई विद्यार्थी सिकाइमा सुधार हुने । विद्यार्थी सहजिकरणका लागि प्रतिवद्ध र गुणस्तरीय शिक्षकको व्यवस्था भई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि हुने । बालबालिकाहरुका लागि पोषणसहितको दिवा खाजाको व्यवस्था भई सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव परेको हुने । विद्यालयमा सुरक्षित सिकाइ वातावरणको सिर्जना भएको हुने । विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी पूर्वाधारको आधारभूत सुविधा पुगनुका साथै शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अंगका रूपमा सूचना प्रविधिको प्रयोग भएको हुने । 		

मध्यकालीन उपलब्धि

उपलब्धि	नतिजा सूचक	प्रमाणिकरणको आधार
<p>पहुँच, गुणस्तर, सहभागिता, निरन्तरता, समता र समावेशिता सहित विद्यालय शिक्षा अधिकारको रूपमा स्थापित हुने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> मुख्य कार्य सम्पादन सूचकहरु कार्यक्रम नतिजा सूचकहरु 	<ul style="list-style-type: none"> शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा परीक्षा नतिजा विश्लेषण विद्यालय कार्यसम्पादन प्रतिवेदन अनुगमन प्रतिवेदन प्रगति समीक्षा सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन अनुसन्धान प्रतिवेदन ।

दीर्घकालीन उपलब्धि

उपलब्धि	नतिजा सूचक	प्रमाणिकरणको आधार
<p>मानव संसाधनको विकासवाट मुलुकको उपलब्ध स्रोत, साधन र अवसरको समुचित परिचालन भई गुणस्तरीय जीवन सहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको माध्यमवाट सहयोग पुग्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> मुख्य कार्य सम्पादन सूचकहरु कार्यक्रम नतिजा सूचकहरु 	<ul style="list-style-type: none"> शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा परीक्षा नतिजा विश्लेषण विद्यालय कार्यसम्पादन प्रतिवेदन अनुगमन प्रतिवेदन प्रगति समीक्षा सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन अनुसन्धान प्रतिवेदन ।

७.३ कार्यक्रम नतिजा खाँका

सि.नं.	सूचक	एकाइ	आधार वर्ष २०७८	लक्ष्य		कैफियत
				२०८३	२०८८	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा					
१.१	कूल भर्ना दर	प्रतिशत	१०४.८	११०	१०८	
१.२	चार वर्षका बालबालिकाहरुको भर्ना अनुपात	प्रतिशत	८०.३	९४	१००	
१.३	न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक	प्रतिशत	८८.१	९६	१००	
१.४	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक	प्रतिशत	६८	१००	१००	
१.५	कक्षा १ का नव प्रवेशीमध्ये प्रा.वा.वि.शि.को अनुभव प्राप्त बालबालिका	प्रतिशत	८४.७	१००	१००	
१.६	आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेका केन्द्र	प्रतिशत	३०.३	६०	९०	
१.७	केन्द्र सञ्चालन	संख्या	४८	४६	४४	
१.८	बालबालिकाहरुका लागि सिकाइ सामग्री उपलब्ध केन्द्र	केन्द्र	४८	४६	४४	
१.९	दिवा खाजा प्राप्त बालबालिका	संख्या	८३५	४१७५	८३५०	
१.१०	अभिभावक र व्यवस्थापन समितिलाई अभिमूखीकरण केन्द्र	संख्या	०	४६	४६	
१.११	प्रारम्भिक बाशिक्षामा शैक्षिक पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र तथा खेल सामग्रीसहितको पूर्वाधार निर्माण	संख्या	०	४२	४२	
२	आधारभूत शिक्षा					
२.१	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	प्रतिशत	१०९.९	१०४	१००	
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	प्रतिशत	९८.७	१००	१००	
२.३	कुल भर्नादर (कक्षा १-५)	प्रतिशत	११३.८	११०	१०७	
२.४	खुद भर्नादर (कक्षा १-५)	प्रतिशत	९८.१	१००	१००	
२.५	कुल भर्नादर (कक्षा १-८)	प्रतिशत	११३.२	११०	१०६	
२.६	खुद भर्नादर (कक्षा १-८)	प्रतिशत	९८.३	१००	१००	
२.७	कक्षा ५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	प्रतिशत	१.७	०	०	
२.८	कक्षा १-८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	अनुपात	०.९९	१	१	
२.९	कक्षा १ मा दोहोर्याउने दर	प्रतिशत	१०	०	०	
२.१०	कक्षा १ मा छाड्ने दर	प्रतिशत	३.७	०	०	
२.११	कक्षा ८ सम्ममा टिकाउ दर	प्रतिशत	८४.२	९८	१००	
२.१२	आधारभूत शिक्षाको तह पुरा गर्ने दर	प्रतिशत	७७.८	९३	९९	
२.१३	१ महिना भन्दा बढि सञ्चित विदा र सुत्केरी शिक्षकको सट्टा शिक्षक	संख्या	०	३०	६०	
२.१४	न्यूनतम सुविधा पुगेका विद्यालय संख्या (५)	प्रतिशत	५६	८०	१००	

सि.नं.	सूचक	एकाइ	आधार वर्ष २०७८	लक्ष्य		कैफियत
				२०८३	२०८८	
	वटै)					
२.१५	दिवा खाजा उपलब्ध गराउने संख्या	कक्षा	१-५	१-८	१-८	
२.१६	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी	प्रतिशत	६०	६५	६८	
२.१७	पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने विद्यार्थी	संख्या	३६७०	१८३५०	३६७००	
२.१८	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	विद्यालय	०	४३	४३	
२.१९	पुस्तकालय व्यवस्थापन	विद्यालय	१०	२९	२९	
३	माध्यमिक शिक्षा					
३.१	कक्षा ९-१० को कुल भर्नादर	प्रतिशत	९४.१	९८	१०२	
३.२	कक्षा ९-१० को खुद भर्नादर	प्रतिशत	८३.३	९२	९७	
३.३	कक्षा ९-१२ को कुल भर्नादर	प्रतिशत	७४.३	८५	९४	
३.४	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर	प्रतिशत	६०.४	६९	७८	
३.५	कक्षा ११-१२ को कुल भर्नादर	प्रतिशत	४९.५	७२	८८	
३.६	कक्षा ११-१२ को खुद भर्नादर	प्रतिशत	३५.६	४९	६०	
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	६६.०	९५	९९	
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	३५.०	४८	५६	
३.९	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता	अनुपात	१.०३	१	१	
३.१०	नगरपालिकामार्फत न्यूनतम दरवन्दी सुनिश्चित गर्नका लागि थप शिक्षक व्यवस्थापन	संख्या	२	२	२	
३.११	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी	प्रतिशत	२	१५	२०	
३.१२	पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने विद्यार्थी	संख्या	१७९९	८९९५	१७९९०	
३.१३	प्राविधिक धारका विद्यालय	संख्या	१	२	२	
३.१४	नमुना विद्यालय	संख्या	१	१	२	
४	विद्यालय व्यवस्थापन र नियमन					
४.१	२०५ दिन पठनपाठन भएको सुनिश्चित भएका विद्यालय	संख्या	०	४३	४३	
४.२	शिक्षक उपस्थिति दर	प्रतिशत	९२	९६	९८	
४.३	विद्यार्थी उपस्थिति औषत	प्रतिशत	८८	९५	९८	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइ					
५.१	साक्षरता दर ६ वर्ष र माथि	प्रतिशत	८९.१३	९७	१००	
५.२	साक्षरता दर १५ देखि २४ वर्ष	प्रतिशत	९९.०७	१००	१००	
५.३	साक्षरता दर १५ वर्षमाथि	प्रतिशत	८६.७७	९६	१००	
५.४	डिजिटल तथा वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन	कक्षा	०	८	८	
५.५	सामुदायिक पुस्तकालय एवम् सिकाइ केन्द्र सञ्चालन तथा सहयोग	संख्या	०	९	९	
६	पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन					
६.१	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम तथा प्रारूप २०७६ अनुसार	कक्षा	३	१०	१०	

सि.नं.	सूचक	एकाइ	आधार वर्ष २०७८	लक्ष्य		कैफियत
				२०८३	२०८८	
	विकास भएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको अभिमुखिकरण तथा कार्यान्वयन					
६.२	स्थानीय पाठ्यक्रम विकास	संख्या	१	२	२	
६.३	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	कक्षा	५	३ र ५	३ र ५	
६.४	स्थानीय पाठ्यपुस्तक विकास	कक्षा	०	१-८	१-८	
७	शिक्षक विकास र व्यवस्थापन					
७.१	महिला शिक्षक प्रतिशत (आधारभूत तह)	प्रतिशत	५६.४	५८	६०	
७.२	महिला शिक्षक प्रतिशत (माध्यमिक तह)	प्रतिशत	२०	२५	३०	
७.३	शिक्षक क्षमता विकास तालिम	जना	७५	५००	१०००	
७.४	व्यवस्थापन तालिम	संख्या	१२९	६४५	१२९०	
७.५	शिक्षक सहयोग समूह गठन र परिचालन	समूह	०	५	५	
७.६	शिक्षक सहयोग र पृष्ठपोषण पद्धतिको विकास	पटक	१	१	१	
८	पूर्वाधार तथा भौतिक संरचना					
८.१	नयाँ कक्षाकोठा निर्माण	कोठा		८४	१२०	
८.२	मर्मत सम्भार	कोठा		९०	२००	
८.३	शौचालय निर्माण	संख्या		११	२०	
८.४	घेरावार	विद्यालय		१६	२५	
८.५	शुद्ध खानेपानीका लागि युरोगार्ड जडान	विद्यालय	१२	४३	४३	
८.६	फर्निचर सेट निर्माण	सेट		५००	१०००	
९	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि					
९.१	पूर्वाधार विकास	विद्यालय				
९.२	इन्टरनेट कनेक्टिभिटी	विद्यालय	३६	४३	४३	
९.३	सूचना प्रविधि ल्याव	विद्यालय	१३	४३	४३	
९.४	सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित क्षमता विकास (शिक्षक)	संख्या	७५	३००	३००	
१०	शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन					
१०.१	प्रधानाध्यापकसंग कार्यसम्पादन करार	पटक	०	२	४	
१०.२	कर्मचारीहरुको क्षमता विकास	जना	०	३	५	
१०.३	प्रतिवेदन प्रणालीको सुदृढिकरण	पटक	१	५	१०	
१०.४	शिक्षा समिति बैठक	संख्या	१०	५०	१००	
१०.४	शिक्षासम्बन्धी कानुन तथा मापदण्ड विकास	संख्या	३	६	६	
१०.५	विद्यालय सुधार योजना निर्माण	विद्यालय	२५	४३	४३	
११	अनुगमन तथा मूल्यांकन					
११.१	समग्र कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन	पटक	१	५	१०	
११.२	योजनाको आवधिक मूल्यांकन र वार्षिक कार्यान्वयन योजना विकास	पटक	०	५	१०	
११.३	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको	पटक	१	५	१०	

सि.नं.	सूचक	एकाइ	आधार वर्ष २०७८	लक्ष्य		कैफियत
				२०८३	२०८८	
	सुदृढीकरण र प्रकाशन					
११.४	विद्यालय स्वमूल्यांकन र लेखाजोखा	विद्यालय	०	४३	४३	
११.५	विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण	संख्या	१४	४३	४३	
११.६	सामाजिक परीक्षण	विद्यालय	४३	४३	४३	
११.७	नगरको शैक्षिक स्थिति प्रकाशन	पटक	१	५	५	
१२	शिक्षा क्षेत्रको बजेट प्रतिशत					
१२.१	नगरपालिकाको कुल बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको प्रतिशत	प्रतिशत	३८.४	४१	४२	
१२.२	नगरतर्फको बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको प्रतिशत (ससर्त बाहेक)	प्रतिशत	७.९	१२	१५	